Aidai

1948 VASARIS
NUMERIS 11

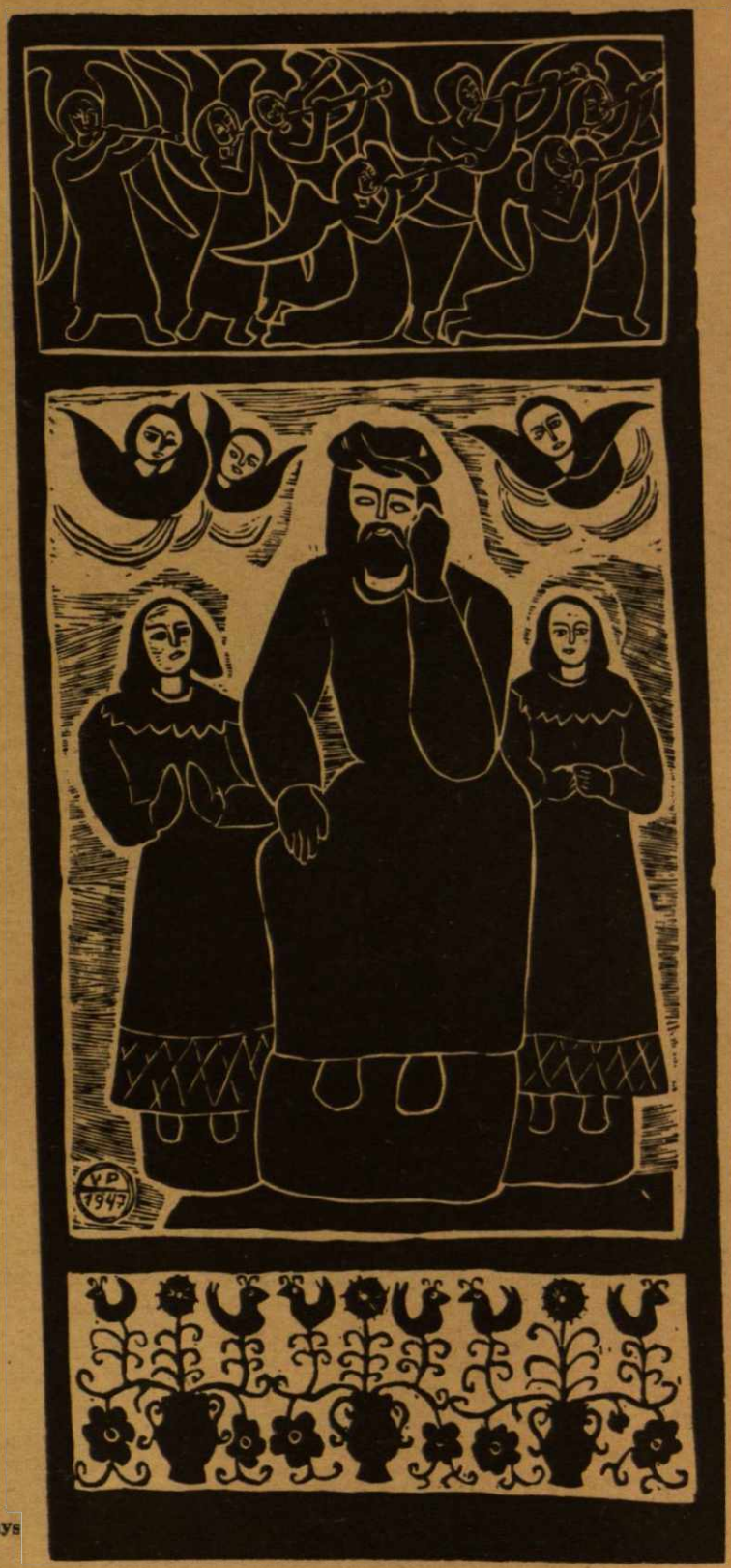

Viktoro Petravičiaus lino raižinys

TURINYS

Psl.

Zenonas Ivinskis — Kelias į laisvę ir Vasario 16—toji . 49

Kazys Bradūnas — Apeigos (Eilėraštis) 51

Vytautas Mačernis — Michelangelo Dovydas, Naktie!, Sapnas, Žiema (Eilėraščiai) 57

Juozas Girnius — Tautinio auklėjimo problema tremties mokykloje 58

Juozas Kėkštas — Vandenynas (Eilėraštis) 62

Antanas Škėma — Živilė (drama) 63

Paulius Jurkus — Dailininkas Viktoras Petravičius . . . 70

Jonas Grinius — Pasaulėžiūra ir tautiškumas literatūroje . 72

S. L. — Literatūros paraštė 79

KURYBOS PASAULY

A. Viržis — Tautiniai mūsų uždaviniai tremtyje 80

D. J. — Nei sūkurių, nei žmonių 81

Premijos ir literatūros šventė 81

Šiandieninė anglų literatūra 82

J. Kiznis — K. Binkio „Generalinės Repeticijos" premjera Hanau Atžalyne 83

Izidorius Vasyliūnas — Antrasis simfoninis koncertas . 85

Prof. St. Kolupaila — Technika ir jos priešai 87

Vincas Vyčinas — Vokiečių dabarties filosofija 87

Svetimieji apie Balio „Vestuvinius papročius" 91

K. — Kaį kas iš „Ateities" veiklos 92

jk. — Žiemos stovykla Švarzvalde 92

MŪSŲ BUITY

J. Cicėnas — Iš spaudos istorijos Britų zonoje . . . . . .

ILIUSTRACIJOS

Viktoras Petravičius — Lino raižinys (Viršelių 1 psl.)

Viktoras Petravičius — Golgota (lino raižinys) 55

Viktoras Petravičius — Ponios N. portretas (aliejus) . . 69

Viktoras Petravičius — Lietuvė (aliejus) 71

Viktoras Petravičius — Iliustracija (Viršelių 4 psl.)

AIDAI
MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS
1948 METAI VASARIO MĖNUO NR. 11

ZENONAS IVINSKIS

KELIAS Į LAISVĘ IR VASARIO 16-TOJI

ŽVILGSNIS IŠ 30-TIES METŲ PERSPEKTYVOS

1. PENKI VEIKIMO ŽIDINIAI

1914 metais lietuvių tauta jau buvo susipratusi ir prisikėlusi. Ir kai pasigirdo I-jo D. Karo pabuklų trenksmai vakarų ir rytų Europoje, viso pasaulio lietuviai ne iš miego pabudo, o budriai žvalgėsi, ką nauja būtų galima iškovoti lietuvių tautai. Gal bus galima laimėti nepriklausomybę? Apie ją jau tyliai svajojo šviesesnioji lietuvių dalis. O jos siekimą dalis susiorganizavusios visuomenės (Lietuvos socialdemokratų partija) buvo įrašiusi į savo programą dar 1896 m. Bet gal teks pasitenkinti tik autonomija, kurios buvo reikalavęs 1905 m. Didysis Vilniaus Seimas 2000 balsų? Ji atrodė, ano meto sąlygomis, politiškai ne vienam labiau reali. Todėl už 9-rių metų, kai karas jau buvo prasidėjęs, Amerikos lietuviai Čikagos ir Brooklyno seimuose ir reikalavo Lietuvai politinės autonomijos. Vaizduojantis, kad pergalė galės būti Aliantų pusėje, apie visišką Rusijos žlugimą, kaip jų sąjungininkės, tada dar niekas negalėjo manyti. Bet visi jautė, kad senieji laikai nebegrįš... O kad iš pagrindų kintančios sąlygos galėtų ką nors gero lietuvių tautai duoti, reikėjo ne tik budriai stebėti, bet ir energingai veikti.

Susidarė penki svarbesni židiniai, kur lietuvių klausimu buvo veikiama ir pasiekta įvairių rezultatų.

Skandinavijos lietuviai, gyvendami neutraliame krašte, nuolat palaikė ryšį su Šveicarijoj ir Rusijoj veikiančiomis lietuviškomis organizacijomis, ir Stockholme įvyko dvi lietuvių veikėjų konferencijos. Taip pat neutralioje Šveicarijoje, kuri ano karo metu dėl savo padėties įgijo didelę politiškai-tarptautinę reikšmę, susibūrė lietuviai šviesuoliai. Jie nuo pat karo pradžios rodė daug aktyvumo: įkūrė savo politinį komitetą, įsteigė „Lietuvos Informacijos Biurą". Šis, Amerikos lietuvių Tautos Fondo pinigais, išleido daug vertingos informacinės medžiagos, keliasdešimt žurnalų ir knygų. Anuo metu, kada pasaulis apie „Lietuvos klausimą", lygiai kaip ir apie lietuvių tautą, mieko nežinojo, Informacijos Biuro atliktas darbas buvo labai reikšmingas. Jo knygose buvo daug medžiagos apie garbingą Lietuvos praeitį, apie pačią Lietuvą ir Lietuvos klausimą. Tuo pat laiku Šveicarijos lietuviai organizavo lietuvių konferencijas, kuriose dalyvaudavo visų kitų veiklos židinių atstovai. Reikšmingiausia konferencija buvo Berne 1917 m. lapkričio mėnesį. Ten, dalyvaujant ir vokiečių okupuotos Lietuvos veikėjams, Lietuvos Tarybos prezidijumo nariams: A. Smetonai, St. Kairiui, J. Šauliui ir kun. J. Staugaičiui) buvo priimta Lietuvos klausimu svarbių nutarimų. Amerikos lietuvių Tautos Taryba buvo Šveicarijon pastoviai atsiuntusi du savo delegatus.

Amerikos lietuvių veikla ypač reiškėsi Tautos Fondo veikimu. Šalia jo buvo atsiradęs socialistų Šelpimo Fondas ir tautininkų — Autonomijos Fondas. Bet daugiausia padarė Tautos Fondas, vien pinigais surinkdamas per 600.000 dolerių. Šalia fondų dar veikė dvi Tarybos, kurios 1918 m. pradžioje didžiajame New-Yorko seime išrinko bendrą atstovybę, sudarydamos bendrą Egzekutyvinį Komitetą. Nors ilgokai ir ne išvien veikdami Amerikos lietuviai daug rūpesčio ir vargo padėjo Lietuvos laisvės labui: buvo delegacijoj pas prezidentą Vilsoną, kovojo už Lietuvos pripažinimą de jure ir t.t. Ypač savo aukomis, gausiomis lėšomis plaukiančiomis ne tik iš įvairių lietuvių organizacijų, parapijų, bet ir iš daugybės pavienių asmenų, Amerikos lietuviai (pirmoj eilėj per Tautos Fondą) yra pagrindinai parėmę propagandos darbą Šveicarijoj ir vėliau valstybės atstatymą tėvynėj.

Ketvirtą ir platų veikimo židinį sudarė Rusijos lietuviai — tremtiniai. Vokiečiams okupuojant Lietuvą, su evakuotomis mokslo įstaigomis Rusijoj atsidūrė dešimtimis tūkstančių lietuvių. Jie taip pat reiškė organizuotus tautinius siekius. Kaip pirmos Rusijos revoliucijos pasėkoje griuvo mažųjų tautų priešas — carizmas (1917 m. vasario mėn.), Rusijos piliečiai gavo teisę laisvai burtis ir į politines organizacijas. Tada iš Nukentėjusiems nuo karo Šelpti Lietuvių Centrinio Komiteto buvo išskirti lietuvių politiniai reikalai. Partijų pagrindais buvo sudaryta laikina Lietuvių Tautos Taryba. Ji pasistatė tikslu surinkti visas išsklaidytas ir diferencijuotas politines lietuvių jėgas krūvon ir jas nukreipti savo tautos labui. Užmezgusi ryšį su Laikinąja Rusijos Vyriausybe, Tautos Taryba 1917. V. 27 sušaukė visos Rusijos lietuvių atstovų seimą Petrapilyje. Į jį ir iš tolimiausių imperijos kampų buvo privažiavę per 300 delegatų. Ano meto demokratiškose nuotaikose seimas turėjo pasakyti savo svarų žodį Lietuvos klausimu.

Ir šiuo metu gali būti įdomu kalbėti apie tą seimą, kiek apie jį galima dabar žinoti iš spausdintų šaltinių

ir iš dalyvių atsiminimų. Įdomu apie jį kalbėti dar ir todėl, kad, nuolat prisimenant Vilniaus Lietuvių Tarybos darbus 1917—1918 metais, Rusijos lietuvių veikla lyg ir pamirštama, ir apie ją beveik nieko nerašoma. Kaip buvo žiūrima 1917 metais tremtinių lietuvių į savo ateitį? Ar buvo tremtinių lietuvių visuomenės tada kelias į išsilaisvinimą taip aiškus, kaip jis kad jau 1917 m. išryškėjo okupuotos Lietuvos šviesuomenei?

Petrapilio seime akivaizdžiai pasirodė, kad tremty lietuvių šviesuomenė buvo stipriai susiskaldžiusi ir suradikalėjusi. Tad ir Lietuvos ateities klausimu nebuvo vienos nuomonės. Visos kairiosios grupės tada būtinai norėjo lietuvių likimą surišti su Rusijos revoliucijos raida. Per rusų demokratinę revoliuciją buvo tikimasi (vienoj bendroje federacinėje Rusijos tautų valstybėje?) sulaukti socializmo ir Lietuvai, nes kitaip laimėtų Lietuvoje „reakcinis klerikalizmas". Todėl lietuviai socialistai samprotavo, kad jų reikalavimai negali nutolti nuo pačių rusų revoliucionierių reikalavimų, ir bet koks separatizmas nuo revoliucinės Rusijos buvo laikomas reakciniu „peilio smūgiu į nugarą" revoliucijai.

Šitai minčiai pritarė net toks galvotas ir šviesus žmogus, kaip santarietis Petras Leonas („Demokratinės Tautos Laisvės Santara", vėliau „Ūkininkų Partija".) Jis seime daug aiškino, ir jo pagrindinės mintys yra išspausdintos laikraščio „Santaros" Nr. 22. P. Leonas įvairiais juridiniais ir politiniais samprotavimais įrodinėjo, kad dešiniųjų, t. y. krikščionių demokratų ir Tautos Pažangos, (vėliau tautininkų) keliamas reikalas skelbti Lietuvos nepriklausomybę esąs šiam momentui netinkamas ir nerimtas.

„Mes gi — sakė jis — paskelbdami Lietuvos nepriklausomybę prieš Rusijos valdžios norą, paskelbtume Rusijai maištą, revoliuciją, karą. Iš to savo akto privalome visas išvadas padaryti . . ."

Įrodinėdamas, kad to klausimo sprendimą reikia pavesti „Įsteigiamam Susirinkimui" (t. y., Steigiamam Seimui) kuris „padarys su nepriklausomumu taip, kaip bus reikalinga . . ." Leonas suabejoja:

„Kažin, ar Lietuva panorės būti nepriklausoma, kaip Persija svetimųjų batais mindžiojama, ar kaip autonominė Australija, svetimų batų nemindžiojama".

Vadinasi, geriau būti d e m o k r a t i n ė s Rusijos dalimi, nekaip skelbti neaiškią nepriklausomybę.

Pratęsdamas Leono mintį, kitas santarietis, St. Šilingos aiškino, jog seimas negalįs reikalauti nepriklausomybės, nes reikalauti reikia:

„susirinkimuose, mitinguose, kuopose, draugijose, laikraščiuose, partijose. O čia juk Seimas oficiali, beveik, istaiga — parlamentas. Tai viena. Antra — ar turime teisę reikalauti? Juk mūsų tik dalis. Ir ką atsakysim, jeigu mums apie tai primins. O paskelbti nepriklausomybę, tai reiškia padaryti iš to paskelbimo visas išvadas ir pakelti visas pasekmes . . . O čia neužmirškime, kad juridiniai mes Rusijos piliečiai . . ." (V. Bartuška: Lietuvos nepriklausimybės kryžiaus keliais, 1937, 296 psl.).

Visai kitaip statė klausimą dešinieji (krikščionys demokratai ir Tautos Pažanga). Jie žiūrėjo į carizmo žlugimą kaip į gerą progą savai nepriklausomai valstybei atstatyti. Jie reikalavo nedelsiant lietuvių tautos valią paskelbti pasauliui, nelaukiant rusų demokratinės visuomenės sprendimo ir net nelaukiant, kad Lietuvos likimą tegalėtų nuspręsti vien Steigiamasis Seimas. Pagrindinius argumentus Lietuvos nepriklausomybės reikalu išdėstė A. Voldemaras.

Bet dešiniųjų argumentai, irodinėją reikalą tuoj skelbti Lietuvos nepriklausomybę, kitų grupių neįtikino. Taip vad. kairysis sparnas vis bijojo skirtis nuo Rusijos demokratijos. Tik vienas Mykolas Šleževičius, (socialistas liaudininkas), gavęs teisę kalbėti savo vardu, neabejodamas pasisakė už nepriklausomą Lietuvą:

„Bijoti — sakė jis — kad konservatoriai klerikalai paimtų Lietuvoje viršų, nėra ko. Tegul kokią dešimtį metų klerikalai valdys, bet per tą laiką liaudis susipras ir paims viršų. Jeigu mes statysim tik apsisprendimo reikalavimą, tai rusai manys, kad mes dar patys nežinome, ko norime. Reikia reikalauti apsisprendimo ir nepriklausomybės."

Bet socialistai liaudininkai M. Šleževičiaus (būsimo valstiečių liaudininkų lyderio nepriklausomoje Lietuvoje) nepalaikė. Nepalaikė jo ir santariečiai.

Iš daugybės įvairių Petrapilio seimo epizodų reikia dar priminti, kad įdomus buvo diskusijose socialrevoliucionieriaus V. Nagevičiaus pasireiškimas. Kai tik iškilo nepriklausomybės klausimas, jis tuoj persiorientavo, ir iš pačių kairiausių kėdžių persėdo į katalikų sąjungos frakcijos kėdes. Jam kalbant ir karštai pasisakant prieš atsisakančius reikalauti Lietuvos nepriklausomybės, pirmininkaująs St. Šilingas kliudė, skambino varpeliu, paskui visai atėmė balsą. Tada V. Nagevičius kairiųjų adresu šūktelėjo tą pagarsėjusį „Šalin zuikiai!" posakį, kurį dail. A. Varnas užfiksavo savo vykusiuose šaržuose iš Petrapilio seimo.

Petrapilio seime ginčas nebuvo grynai procedūrinis. Bet čia, atrodo, vyko principinis apsisprendimas dėl lietuvių tautos orientacijos: pasilikti su demokratiniais rytais, ar pasukti į vakarus? Socialistinės grupės buvo perdėm įsitikinusios, kad, carizmui griuvus, lietuvių tautos uždavinys yra revoliuciją g i l i n t i. Lietuvai būsiančios patikrintos visos laisvės, jeigu būsią jungiamasi po ta pačia revoliucine vėliava, kurią nešė rusų demokratija. Socialistinės grupės tarėsi nujaučiančios būsimo demokratinio Lietuvos Steigiamojo Seimo mintį, būtent, dėtis su rusų revoliucija. Joms atrodė, kad Petrapilio seime yra susidariusi tik atsitiktinė reakcinė klerikalinė dauguma. Kad tos grupės tada šiek tiek apsiriko, paaiškėjo už trijų metų per 1920 m. balandžio 14—15 d. rinkimus į Steigiamąjį Lietuvos Seimą. Tada iš 112 atstovų krikščioniškasis blokas gavo 59.

Po audringų kalbų Petrapilio seime (1917. VI. 2) buvo balsuojamos dvi rezoliucijos. Viena jų buvo kairiojo sparno (socialdemokratų, socialrevoliucionierių, socialistų liaudininkų, Santaros ir dalies bepartyvių). Kita buvo krikščionių demokratų, katalikų sąjungos, Tautos Pažangos ir likusių bepartyvių. Pasiūliusi šią rezoliuciją buvo Pažanga. Ji reikalavo nepriklausomos Lietuvos valstybės, kurios valdymą nuspręs Įsteigiamasis Susirinkimas, išrinktas visuotiniu, lygiu tiesioginiu ir slaptu balsavimu. Balsai buvo skaitomi po kelis kartus. Už dešiniųjų rezoliuciją pasisakė 140, prieš — 128 ir keturi susilaikė. Šiokią tokią persvarą dešiniesiems atnešė Nagevičius su keliais kitais vad. bepartyviais karininkais.

Tiesa, nepriklausomybės rezoliucija buvo išgelbėta. Bet seimas tuoj sprogo! Socialdemokratai, socialistai-liaudininkai, socialistai-revoliucionieriai, Santara ir dalis bepartyvių paskelbė, kad seimas iširo. Soc.-dem. Purėnienė užtraukė internacionalą („Atsisakom nuo senojo svieto"), ir kairieji su raudona vėliava patraukė laukan. Santariečiai taip pat sekė paskui savo vadą P. Leoną, pražilusį už Lietuvos reikalus bekovojant.

Greit prasidėjusios derybos negalėjo duoti visoms partijoms priimtinos rezoliucijos. Bendro žodžio nesurasta. O nesurasta todėl, kad radikaliausioms parti-

joms pagal savo programą rūpėjo klasių kova, internacionalas, federatyviai ryšiai su demokratine Rusija. Pvz., socialdemokratai ir social-revoliucionieriai reiškė daug baimės, kad Lietuva gali iš ką tik sudemokratintos Rusijos partijų patirti daug smūgių. Ji gali būti politiškai pražudyta, jeigu nelauks, kol ką nors nutars mažųjų tautų reikalu Rusiją valdančios partijos. Ypač tremties socialdemokratai norėjo būti drausmingi. Jie bijojo, kad separatiškai veikdami, iš savo internacionalo gali susilaukti kartaus papeikimo.

Ne taip griežti pasirodė socialistai-liaudininkai. Kai radikaliosios seimo grupės davė rusų spaudai komunikatą, jog socialistinė lietuvių visuomenė lieka ištikima Rusijos revoliucijos idealams ir yra pasipriešinusi šovinistiniams norams išsijungti iš Rusijos demokratijos, socialistai-liaudininkai suskilo. M. Šleževičius, A. Rimka ir kiti, pamatę, kad buvo suklydę, atskilo ir sukūrė atskirą socialistų-liaudininkų demokratų partiją. Jie pareiškė noro dalyvauti ir Tautos Taryboje, kurią buvo suorganizavusi Petrapilio seimo dauguma, pasisakydama už nepriklausomybę. Žinoma, jie buvo įsileisti. Jais pasekė ir santariečiai. Kai P. Leonas buvo pakalbintas įeiti į Tarybą, jis pasakė: „dar per trumpas laikas nuo seime padarytos klaidos . . ."

Rusijoje tremtyje buvo daug lietuvių inteligentų. Bet atėjęs bolševizmas jų veiklą paraližavo. Jis pribaigė ir silpnokai veikiančią Lietuvių Tautos Tarybą. 1917 m. pavasarį ir vasarą gražiai buvo susiorganizavę tautiniai lietuvių daliniai. Bet ir jiems bolševikai neleido organizuotai į tėvynę grįžti. O buvo labai didelis nuostolis, kad karinės jėgos Lietuvoje negalėjo būti laiku panaudotos, nes tik ginklo jėga galima buvo iškopti iš pokarinio chaoso.

Pagaliau svarbiausias, penktasis lietuvių veikimo židinys — visų tų periferinių pastangų centras — buvo L i e t u v a. Tik pačioje Lietuvoje galėjo būti kovojama pati reikšmingoji kova nepriklausomybei atgauti. Tik pačioje Lietuvoje buvo du reikalingiausi valstybei elementai, būtent, t a u t a ir t e r i t o r i j a. Jokios emigrantinės pastangos negalėjo turėti pasisekimo, jeigu pirmuoju elementu — tauta niekas nebūtų rūpinęsis. Reikėjo jai tik iškovoti tretįjį valstybės elementą — vyriausybę.

Gyvendama tačiau tarp labai imperialistiškai nusiteikusių dviejų didžiųjų tautų (vokiečių ir rusų), lietuvių tauta tegalėjo tikėtis sau palankių sąlygų tik tada, kai a b u iš paskutiniųjų jėgų bekovojantieji kaimynai bus labai nusilpninti arba griuvę. Vieno griuvimas dar nieko nereiškė. Tokiu atveju kitas, kaip daugelis faktų yra parodę, visada bandė įsitvirtinti rytiniame Pabaltijyje. Tik abiejų žlugimas galėjo laiduoti Lietuvai ateitį. Tai įvyko tik 1917 m. gale Rytuose. Tada valdžią paėmę bolševikai skelbė taiką „be aneksijų ir kontribucijų". Iš vakarinio kaimyno pusės panašios sąlygos susidarė 1918 m. gale, kai Focho ofenzyva pagaliau paklupdė vokiečius ir privertė daryti paliaubas. Bet argi iki tol buvo galima nieko neveikti?

2. POLITINIS LIETUVIŲ DARBAS VILNIUJE.

1915 m. rudenį visa Lietuva buvo sukaustyta kietos vokiečių okupacijos. Apie jokius laikraščius, išskyrus blankią karinės valdžios leidžiamą „Dabartį", apie jokias organizacijas, apie jokį kultūrinį-švietimo, jau nekalbant apie politinį, darbą negalėjo būti kalbos. Į Lietuvą prūsiškas militaristas paniekinančiai žiūrėjo kaip į priešo kraštą ir čia išdidžiai su nieku nesiskaitė. Iš tiesų, reikia stebėtis, kad tos žiaurios vokiečių okupacijos metų Lietuvoje buvo veikiama ir organizuojama. Kai dauguma lietuvių šviesuolių buvo priversti pasitraukti į Rusiją, Vilniuje buvo pasilikęs nedidelis būrelis. Dvejus metus jis veikė, susiorganizavęs į Nukentėjusiems nuo karo Šelpti Komitetą. Nors jis kėlė savitarpyje politinius klausimus, bet nieko negalėjo p o l i t i n ė j e plotmėje laimėti. Padėtis ėmė keistis, kai 1917 m. pradžioj vokiečiai, siekdami visą Rytų Pabaltiją p a s i l a i k y t i sau, kaip labai naudingą žemės ūkio kraštą, ėmė domėtis ir lietuvių klausimu. Jie vaizdavosi galėsią iš lietuvių visuomenės sudaryti savo politiniams siekiams naudingą „Vertrauensrat"- Pasitikėjimo Tarybą. Bet iš lietuvių nė vienas nesutiko būti tokios skirtos tarybos nariu ir reikalavo r i n k i m ų. Lietuviai motyvavo, kad kiekvienas paskirtasis, kuriuo pasitikės vokiečiai, tuo pačiu neteks pasitikėjimo tautiečiuose. Tautinė lietuvių sąmonė jau buvo tiek pribrendusi, kad ji diktavo lietuvių tautos valstybingumo siekimą kaip aiškų ir savaime suprantamą idealą.

Dar 1916 m. balandžio mėn. 9 d. slaptai išleistame lietuvių atsišaukime, be kito, buvo pasakyta:

„Tik laisvi pasilikę, svetimų tautų nevarinėjami ir negrūmiami, tik laisvi valdovai laisvoj s a v a r a n k i š k o j Lietuvoj tegalime savo gyvenimą tinkamai susitvarkyti ir, kaip kitos nepriklausomos pasaulio tautos, sau gražią ateitį nukloti . . ."

Bet ką galėjo reikšti tie gražūs lietuvių atsišaukimo žodžiai, kada kietas vokiečių imperializmas vis kūrė įvairius projektus Lietuvos ir Latvijos atžvilgiu. Su nuostaba skaitome dabar brošiūras apie tai, kaip tada buvo kolonizaciniais tikslais organizuojamos draugijos, kaip buvo kuriamos ekonominės bendrovės ir gaminami labai tikslūs, smulkūs planai lietuvių tautai ištirpdyti. Juk, anot vokiečių rytų fronto gener. štabo viršininko, generolo Max Hofmanno dienoraščio žodžių, lietuvių tauta „tiek save tegali valdyti, kiek mano mažoji dukrelė Elzė save auklėti." O toji Elzė Hofmannaitė buvo tik šešerių metų . . .

Ypač tuos agrarinius kraštus Vokietijai labai rūpėjo įjungti į Reichą. Stipriai industrializuota, dėl kietos anglų blokados karo metu kenčianti formalų badą Vokietija su pasitenkinimu žiūrėjo į tuos erdvius ir derlingus plotus. Pats laikas atrodė užbaigti tą darbą, kurį vokiečių ordinas nebejstengė, ir Lietuvą sau pasiimti.

KAZYS BRADŪNAS

Apeigos TAUTOS ŠVENTĖJE

Kai Istorija, įžiebus melsvą ugnį,
Šlaksto žemę žuvusių krauju
Ir per amžių juodąją bedugnę
Mostelia su želmeniu nauju,

Aš klaupiuos į pašvęstąjį smėlį
Su didžiu stebuklo laukimu
Ir kiekvieną kritusio šešėlį,
Kaip kautynių vėliavą, imu.

O tautos Dvasia sparnus ištiesia
Lyg ošimą tolimų dainų
Ir, giedodama herojškąją giesmę,
Kyla iš liepsnos ir pelenų.

Tretieji karo metai ėjo į galą. O taikos tačiau vis nesimatė. Karo operacijos buvo išsiplėtusios po įvairius žemynus. Jos vyko ir sausumoje, ir vandenynuose, ir pagaliau ore. Armotos vis smarkiau dundėjo ir vis labiau kėlė viltis imperialistų pavergtoms tautoms išsilaisvinti. Komplikavosi kariaujančiųjų valstybių ir politika. Ypač vokiečių politinė situacija blogėjo, kai negerėjo jų karinė padėtis. Todėl Reichstagas jieškojo kelio į taiką. Katalikų Centro, socialdemokratų ir demokratų balsais 1917 m. liepos 19 d. buvo priimta vadinamoji „taikos rezoliucija". Joje buvo miglotai kalbama apie „pastovų susitaikymą", „draugišką tautų bendradarbiavimą" ir t.t. Tačiau vokiečių militaristiniai ir imperialistiniai valdžios sluoksniai galvojo vis dar kitaip negu parlamento dauguma.

Negalint padaryti seniai pageidaujamos taikos su Rusija ir užbaigti dvifrontį karą, vokiečiams iš pradžių rūpėjo, slepiant aneksijos planus, sau susidaryti palankias aplinkybes bent Pabaltijyje, ypač Lietuvoje. Vadinasi, buvo siekiama surasti tokias formas, kad didžia kraujo auka užkariautų plotų nebereiktų grąžinti Rusijai, o vienu ar kitu būdu būtų galima surišti su Vokietija. Vokiečių kariuomenės vadai jautėsi minėto riterių ordino, kuris sunyko bekovodamas dėl vakarinės Lietuvos, politikos tęsėjai, jo neįkūnytų planų vykdytojai. Tokios buvo vokiečių aspiracijos, ir jos stojo labai skersai kelio lietuviškam valstybingumui.

Bet iš kitos pusės, kai karas užsitęsė, vis labiau skilo ir buvo griaunami Visuono t a u t ų a p s i s p r e n d i m o šūkiai. Ir vokiečiams reikėjo turėti v i e t i n i ų gyventojų nusistatymą, kad jų politika tinkamu momentu galėtų operuoti neva laisvu pačios lietuvių tautos apsisprendimu. Tai buvo numatoma, pvz., besiartinančioms vokiečių deryboms su bolševikais Lietuvos Brastoje. Šitokios situacijos akivaizdoje vokiečiai nebepaisė nė Vilniaus lenkų inteligentų pretenzijų, bandančių kalbėti visos Lietuvos lenkų, ar net gyventojų, vardu. Todėl ir žinomasis lenkų 1917 m. gegužės 27 d. memorialas, įteiktas Vokietijos kancleriui visų Lietuvos lenkų srovių vardu (su 44 parašais), negavo savo eigos. Lietuviai atsakė į jį, be kitko, ilga replika, įteikdami ją 1917 m. liepos 10 d. O vokiečių interesai reikalavo paremti lietuvių laisvės aspiracijas tik tuo tikslu, kad jas būtų galima sunaudoti savo politikos interesams.

Vadinasi, lietuviai turėjo labai budėti, kad vokiečiai neapviltų ir lietuvių klausimo nepastatytų į klaidingą kelią, ypač kai pats gyvenimas tą klausimą aktualino. Bet lietuviai taip pat turėjo budėti, kad tas klausimas nepatektų į nelemtos unijos (J. Pilsudskis) ar užmaskuotos federacijos (lenkų endekų vado Dmovskio projektas) orbitą.

Kad būtų suprantamesnis toliau Lietuvos klausimas, reikia čia porą žodžių pasakyti apie Lenkijos nusistatymą. Ji taip pat gaivalingai skubėjo atsikurti kaip ir Lietuva. Bet skirtingai suprastos savosios tautos valstybingumo plotmėje labai aštriai susidūrė skirtingi juodviejų interesai. Lietuviai, pvz., vadovaudamiesi sveiku savos politinės tikrovės pajautimu, būdami daugumoje k a i m i e č i ų kilmės ir realios logikos, atsisakė nuo gyvenimo realybei pavojingos, nors labai viliojančios praeities romantikos. Jie atsisakė nuo bajoriškai-istoriškos koncepcijos, nuo garsiosios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės palikimo. Tiesa, toji garbinga praeitis lietuviams visuomet imponavo. Ją aukštindami ir idealizuodami lietuvių patriotai 19-tojo amž. gale buvo kėlę tautinę lietuvių sąmonę. Bet grąžinti tą praeities organizmą, matyti jį atsatytą pilnumoje, jie visiškai nebenorėjo. Lietuvių valstybė turėjo būti absoliutinėje daugumoje p a č i ų l i e t u v i ų gyvenamasis plotas. Antroji lietuvių valstybė turėjo būti nebepanaši į pirmąją. Tik iš pakraščių buvo norima surinkti tuos dėl įvairių nelemtų istorinių ir politinių sąlygų nutaustančius, bet dar galutinai nespėjusius lietuviškai-etnografinio veido pamesti gyventojus. Juk jie savo kilme ir papročiais neabejotinai buvo priklausę lietuvių tautai. Tai buvo koncepcija lietuvių kaimiečių, gyvenančių tam tikrame antagonizme su dvaru.

Tuo tarpu lietuvių b a j o r a i, visą laiką prieštaraudami iš kaimo kilusių „litvomanų" judėjimui, buvo energingai užsimoję g r ą ž i n t i negrįžtamai pradingusią praeitį. Jie norėjo į gyvenimą vėl pašaukti kūrinį à la Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė. Jų planai buvo ją atstatyti, žinoma, s ą j u n g o j e su Lenkija (J. Pilsudskis). Šito nusistatymo lenkai laikėsi labai kietai ir Aliantuose skleidė, ką tik bepasirodančiam ir jaunam lietuvių tautos valstybingumui nepriimtiną, tiesiog iš esmės labai kenksmingą propagandą.

Nors Lenkiją ir Lietuvą rišo tas pats t i k ė j i m a s (lotyniškas krikštas), toji pat vakarų k u l t ū r a, nors bendroje žečpospolitoje (respublikoj) buvo kartu išgyventa ilga praeitis ir bendrai patirtas s k a u d u s likimas, nors lenkas dėl visų tų ypatybių iš visų slavų skaitėsi lietuviui artimesnis, bet iš Lenkijos lietuvių tauta gavo pakelti pačius didžiuosius smūgius savo valstybingumui. Žinoma, kai du kaimynai susigimininuoja, kai krūvon suleidžia savo žemes, iš to bendro valdymo kelintoje generacijoje yra labai sunku be vaidų atsiskirti. Taip buvo ir su Lietuva-Lenkija.

Savo kenkiantį nusistatymą atsistatančiai Lietuvai lenkai sugebėjo perduoti ir pasaulinei ano meto propagandai. Lietuvos nelaimei tada beveik niekur apie taip mažai žinomą kraštą ir jo tautą negalima buvo užtikti o b j e k t y v i o s informacijos. Apie lietuvius tada tikrai buvo galima pasakyti aną prancūzų posakį: „Jie neturėjo palankios spaudos". Net šiaip jau gerai informuotų kraštų politikos ir mokslo žmonės nepalaikė atskiro ir naujo lietuviško valstybingumo, arba dėl jo reiškė skepticizmo ir įvairių abejonių. Tarp daugybės įvairių žinomų faktų užteks paminėti tik vieną vienintelį iš Jungtinių Amerikos Valstybių. Lenkų propagandos pagautas buvo vienas iš „American Geographical Society" pirmininkų, Dr. Issiah Bowmann. Jis vadovavo komisijai „The Inquiry". Šios tikslas buvo taikos konferencijai surinkti mokslinės medžiagos ir tikslios informacijos. Bet Lietuvos klausimą jis j u n g ė su Lenkijos likimu. Ir jis, kaip ir daugelis kitų ekspertų manė, kad naudingiausia Lietuvai atnaujinti uniją.

Štai turime tą kryžminę ugnį, į kurią anuo metu buvo patekęs Lietuvos klausimas. Ką veikti ir ką daryti Lietuvoj gyvenantiems lietuvių inteligentams?

3. LIETUVIŲ KONFERENCIJA VILNIUJ

Savo santykius su Lietuvos gyventojais vokiečiai buvo labai paprastai supratę. Jei jiems buvo pavykę Kurše tarp vokiškai nusiteikusių baronų ir Ukrainoje sudaryti savo „pasitikėjimo tarybas", tai jie to siekė ir Lietuvoj. Bet vietinės karinės valdžios organai buvo lietuvių įtikinti, kada į okupacinės valdžios atstovą paprastai gyventojas žiūrėjo kaip į skriaudėją, kad joks lietuvis negalės pasitikėti tos valdžios skirtu žmogumi. Šitokiais ir kitokiais argumentais išsisukinėdami, lietuviai Vilniuje sutarė jokių skyrimų nepriimti ir reikalauti r i n k i m ų.

Gyvenimas plėtojosi lietuvių nusistatymui palankia linkme. Po ilgų ir sunkių derybų buvo leista iš 33-jų Lietuvos apskričių p a t i e m s lietuviams pasirinkti po 5—8 atstovus į lietuvių konferenciją. Joje turėjo būti išrinktas nuolatinis lietuvių organas. Konferencijai sukviesti Organizacinis Komitetas (1917 m. rugpjūčio

1—4 d.) be kitų paruošiamųjų darbų nustatė, kad Vilniaus konferencijoje galės dalyvauti tik lietuviai. Išimtys buvo numatytos padaryti tik tiems piliečiams, kurie buvo žinomi lietuvių tautai arba buvo atlikę kraštui naudingų darbų.

Prieš tokį Organizacinio Komiteto nusistatymą, parenkant apskrityse atstovus būsimai konferencijai, lenkai išleido slaptą savo atsišaukimą. Jame buvo sakoma, kad organizuojamoji konferencija esąs lietuvių nacionalistų darbas. Vieni lietuviai neturį teisės Lietuvos likimo spręsti.

Bet jau anksčiau lietuviai savo spaudoje Vilniuje buvo tą klausimą svarstę ir priėję išvados, kad, kurdami savo tautinę valstybę, lietuviai neprivalo atsiklausti, kaip į tai žiūri įvairios mažumos. Ano meto sąlygomis, kada dar nebuvo aiškios nei būsimosios Lietuvos ribos, nei paaiškėjusi koncepcija, tai buvo suprantama. Gavęs laisvę eiti vienintelis to meto lietuvių spaudos organas „Lietuvos Aidas" jau 1917 m. sausio 29 d. tą klausimą buvo taip formulavęs:

„Sprendžiant tautos likimą arba tautinės valstybės kūrimą, svetimos tautinės mažumos daugumos teritorijoj yra neklausiamoji visuomenės dalis... Visai kitas yra dalykas, kada tenka krašto vidaus reikalai spręsti."

Vadinasi, jau sukurtoje valstybėje buvo pripažįstama mažumų teisės sritis. Minėtos Vilniaus konferencijos organizavimas prisidėjo ir prie pačių lietuvių aiškesnio tautinio bei valstybinio nusistatymo. Anuo metu Vilniuje gyveną lietuvių kairieji inteligentai, kurie spietėsi į „Agronomijos draugiją", buvo laukę arba jieškoję bendradarbiavimo su demokratiniais lenkų, gudų ir žydų sluoksniais. Bet ir jie pasiryžo eiti tuo tautiniu keliu. Komitete buvo nusistatyta mažumoms pripažinti jiems priklausančias teises jau lietuvių sukurtoje Lietuvos valstybėje. Tačiau kuriant tą valstybę, ano meto sąlygomis nebuvo galima paisyti tautinių mažumų orientacijos. Juk kai kurios jų, pvz. lenkų, buvo perdėm priešingos lietuvių valstybinei minčiai.

Šitoks nusistatymas buvo reikšmingas visam tolimesniam lietuvių politiniam darbui ir jis liko nepasikeitęs. Tokiu būdu ir lietuvių konferencija Vilniuje, kuri pirmoji oficialiai, sunkios vokiečių okupacijos sąlygose pastatė Lietuvos nepriklausomybės klausimą, buvo išimtinai lietuvių sudaryta.

Organizacinis komitetas, susidedąs iš 16 asmenų, jų tarpe buvo Ant. Smetona, St. Kairys, P. Klimas, kun. Dr. Stankevičius (iš Vilniaus), sutiko pažymėti tik galimumą ryšių su vokiečiais. Bet ir tas kompromisas, kaip okupacinės valdžios pastatytoji konferencijai šauktį sąlyga, komitete sukėlė daug diskusijų. Organizacinis Komitetas buvo siekęs Lietuvos klausimą, kiek galima, plačiau iškelti viešumon. Juk niekas kitas, išskyrus vokiečius, Lietuvos klausimu nesidomėjo, kai, pvz., Lenkijos klausimas pasauliui jau buvo plačiai išgarsintas. Todėl Komitetas ir sutiko balsų dauguma tą kompromisą priimti. Buvo turima slapta viltis, kad ateis pagaliau geresnės politinės sąlygos, kuriose visai nepriklausomai ir laisvai bus galima spręsti valstybės kūrimo reikalus. O dabar buvo labai svarbu, kad buvo leidžiama šiek tiek bruzdėti.

Šitokioj nuotaikoj 1917 m. rugsėjo 18 d. — 22 d. Vilniuje susirinko lietuvių konferencija. Iš žymesniųjų ano meto veikėjų raštų atsiminimų matome, kaip buvo posėdžiaujama. Ekonomiškai nualintos ir kultūriškai suvargintos Lietuvos atstovai savo kalbas vis kreinė į okupacijos vargus. Debatuose, žinoma, pasireiškė kairiųjų ir dešiniųjų srovių nesutarimas. Bet čia nuomonių skirtumai nekilo tokioje aštrioje formoje, kaip prieš 4 mėnesius įvykusiame Rusijos lietuvių seime Petrapilyje. Bendri kartaus bei slegiančio gyvenimo vargai ir viltis matyti tautą nepriklausomą buvo stipri, visas sroves jungianti grandis. Žinoma, neapsiėjo be diskusijų pačiais pagrindiniais klausimais. Ypač bendroji politinė rezoliucija sukėlė daug karštų ginčų. Suprantama, kad uždaroje okupacijoje, be ryšių su pasauliu, daugumoje atvejų tik vokiečių perdėm propagandinio laikraščio „Dabarties" informacija maitinamiems lietuvių inteligentams sunku buvo iš karto orientuotis pagrindiniais tautos ateities klausimais. Daugeliui kad ir žinomų visuomenininkų trūko politinės nuovokos. Daugumas konferencijos atstovų dar nebuvo pratę politiškai galvoti, nors visi gyvai jautė tautos reikalus ir sielojosi jos ateitimi.

Lietuvos klausimą reikia imti ano meto rėmuose. Visi jautė, kad reikėjo organizuotis ir organizuoti kraštą. Į būsimą taikos konferenciją buvo dedama daug vilčių ir jai buvo norima parodyti, kad lietuviai patys sugeba valdytis. Su šitokiu nusistatymu dirbo ir Vilniaus konferencijai organizuoti Komitetas. Ir jis buvo svarstęs klausimą, kuris vėliau neutraliuose ir Entantės kraštuose būdavo lietuvių keliamas, būtent, ar okupacinės valdžios globoje verta pradėti Lietuvos valstybės atstatymo darbą. Bet vokiečių okupacijoj gyvenantiems lietuviams buvo aišku, kad Lietuvos klausimu visai arba labai mažai tesidomima, daug mažiau, negu Lenkijos ateitimi. Taip buvo Entantės kraštuose, panašiai buvo ir pas vokiečius.

Kas galėjo paremti tada pasauliui iki tol negirdėtus ir mažai girdėtus lietuvių reikalavimus? Entantė negalėjo to padaryti, nes ji tokiu atveju, kokias tik bebūtų kėlusi lietuvių aspiracijas, visada būtų kenkusi savo sąjungininko (Rusijos) interesams. Jo ištikimumu nuo 1917 m. pradžios buvo sielojamasi Paryžiuje ir Londone. O apie bolševikus buvo manoma, kad jie greitai žlugs, ypač po „Kerenskio revoliucijos".

Pagaliau rasti priėjimą į Alijantus, ypač prancūzus, buvo sunku, tiesiog neįmanoma. Prancūzų spaudos ir valdžios sferose, griūvant Rusijai, didelį pasisekimą turėjo stipri ir sumani lenkų propaganda, kaip minėta, vis priešinga laisvės trokštančios lietuvių tautos interesams. Kai lenkai kėlė plačios istorinės valstybės mintį ir prancūzai iš tradicijos suprato, kad Lietuva turi būti unijoje su Lenkija.

Iki šiol nėra žinoma faktų, kurie rodytų, kad kuri nors Entantės valstybė 1915—18 m. Lietuvos klausimui būtų rodžiusi nors kiek realaus palankumo. Tuo nė nereikia perdaug stebėtis, nes Lietuvos klausimas pasaulio opinijai buvo beveik nežinomas, nors jį ir stengėsi Šveicarijos lietuvių Informacijų Biuras propaguoti periodinėje spaudoje.

Paprastai kariaujančios pusės naujai atbundančias tautas ir atsistatančias valstybes stengiasi paimti savo globon ir kovoja dėl įtakos. Atgimstančioji Lietuva Entantei, žinoma, atrodė, vokiečių padaras. Todėl jos spauda ne be pasipiktinimo komentavo, jog santarvininkų iškeltuosius tautiškumo ir apsisprendimo principus vokiečiai panaudoją tik savo interesams ir naudai. Bet Lietuvos atžvilgiu, galima sakyti, tie principai Entantės spaudoje nebuvo taikomi. Įdomu, kad ir pats Vilsonas, paskleidęs garsųjį tautų apsisprendimo šūkį, jį paneigdavo, kai klausimas paliesdavo Rusijos tautas. Nors Amerikos delegacija gerai žinojo, pvz. Versalio konferencijoj, kad lietuviai, latviai, estai ir armėnai yra visais atžvilgiais skirtingos nuo rusų tautos, tačiau toje konferencijoje nenorėjo pripažinti jų nepriklausomybės. Minėtoji Amerikos Jungtinių Valstybių mokslinė sekcija, kuri ruošė medžiagą taikos konferencijai, 1919 m. sausio 21 d. surašė savo atstovams rekomendaciją Lietuvos ir Lenkijos santykiams sutvarkyti: Lietuva ir Lenkija turėtų sudaryti uniją.

Šitaip neaiškiai stovėjo lietuvių klausimas tarptautinėje plotmėje. Keistai skamba, kad ano meto situa-

cijoje, išeidami tik iš savo politinių reikalų, Lietuvos nepriklausomybės reikalą galėjo iškelti tik vieni jos okupantai, būtent vokiečiai. Lietuviai nutarė ta, galima sakyti, vienintele proga pasinaudoti ir eiti savos laisvės keliu. Čia reikėjo daug sumanumo ir takto, kad neįžeidus tada dar galingo vokiečio.

Eidama ta kryptimi, lietuvių konferencija Vilniuje absoliutine balsų dauguma nutarė:

„Kad Lietuva galėtų laisvai plėtotis, turi būti sukurta nepriklausoma Lietuvos valstybė, demokratiniais principais sutvarkyta, prisilaikant etnografinių sienų su ekonomijos reikalaujamais korektyvais.“

Nors mažumos į visą darbą žiūrėjo abejingai ir tos konferencijos išrinktoje Taryboje nesutiko bendradarbiauti nei žydai, nei gudai, nei lenkai (jiems buvo rezervuotos 6 vietos), tačiau konferencija pareiškė: Mažumoms garantuojamos kultūros teisės. Labai svarbus buvo konferencijos nutarimas, kad „Vilniuje sušaukta Konstituanta turės nustatyti valstybės pamatus ir santykius su kitomis valstybėmis“.

Nenormalios gyvenimo sąlygos reikalavo dar specialios rezoliucijos, be kurios lietuvių klausimas nebūtų gavęs eigos, o vokiečiams toji rezoliucija buvo svarbiausia, nes jie organizaciniam Komitetui buvo pareiškę, jog be artimo bendradarbiavimo su Vokietija, t. y. be specialių konvencijų karo, susisiekimo ir finansų srityje, negalės būti jokių kalbų apie tolimesnį lietuvių darbą. Iniciatoriai, kaip žinome, buvo turėję duoti pažadą, kad jie krašto nuotaiką stengsis ta kryptimi paveikti. Konferencijai teko sunkus uždavinys. Pagaliau laimėjo viršų tokia nuomonė: jeigu vokiečiai karą laimės, vis tiek lietuvių ir vokiečių ryšiai turės būti glaudūs, o jeigu jie netaptų nugalėtojai, tai santarvininkų (Entantės) bus reikalas, kad tie ryšiai būtų nutraukti. Lietuvių veikėjams, kaip minėta, buvo svarbu, kad Lietuvos reikalas nebūtų užmirštas ir atsidurtų pasaulinės politikos arenoje.

Šitokiomis Lietuvos ateitį perdėm saistančiomis intencijomis ir buvo priimta speciali rezoliucija:

„Jeigu Vokietija (okupavusi valstybes) sutiktų dar prieš Taikos Konferenciją proklamuoti Lietuvos valstybę ir šioje Konferencijoje paremti Lietuvos reikalus, tai Lietuvių Konferencija, turėdama omenyje, kad Lietuvos interesai normalinėse taikos sąlygose yra pasvirę ne tiek į rytus ir ne tiek į pietus, kiek į vakarus, pripažįsta galimu sueiti būsimai Lietuvos valstybei, nepakenkiant savarankiškam jos plėtojimuisi, į tam tikrus dar nustatytinus santykius su Vokietija.“

4. LIETUVOS TARYBOS VEIKLA

Pats svarbiausias konferencijos darbas buvo lietuvių tautai atstovaujančio organo — Lietuvos Tarybos išrinkimas. Į ją buvo išrinkta 20 veikliųjų lietuvių inteligentų. Toji Taryba pasijuto esanti pačių gyventojų įgaliota krašto atstovybė ir galinti ginti jo reikalus. Tai Tarybai teko svarbūs ir sunkiai suderinami uždaviniai. Ji siekė, žinoma, Lietuvos nepriklausomybės. Bet čia jai skersai kelio stojo vietinė vokiečių karinė administracija (Militärverwaltung) su iš Berlyno einančiais, tiesa, dar gudriais maskuojamais aneksiniais ir kolonizaciniais planais. Tarybos kova buvo nelygi ir labai įtempta. Ji perėjo kelias reikšmingas fazes. Anot vieno veikėjo memuarų Taryba "buvo naujagimis kūdikis, vystyklais suvystytas ir bejėgis", kuriam vokiečiai žada viską, kai karo lauke nesiseka, o laimėję-pažadus pamiršta.

Tarybai vis reikėjo kovoti su okupantų imperializmu ir kietu nusistatymu. Todėl neapsiėjo be karčių nusivylimų. Per 14 mėnesių Tarybos veiklos, t. y. nelygios kovos su krašto okupantais, jai nieko administracijos ir krašto valdymo srityse nebuvo užleista ir tai truko tol, kol nebuvo pasibaigęs karas . . .

Tuoj po išrinkimo aktyviai nusiteikusi Taryba kibosi į darbą. Okupacija buvo sunki ir varginanti. Todėl Taryba rašė skundus ir memorandumus prieš nekenčiamus darbo batalionus, reikalavo sušvelninti maisto ir gyvulių, ypač arklių, rekvizicijas. Buvo reikalaujama atmainų visose gyvenimo srityse. Bet su ekonominiais memorialais Taryba negalėjo apriboti savo veiklos. Jos uždavinys buvo politinis.

Rytų fronte vis labiau ryškėjo ir irimo ženklai. Pagaliau po bolševikų perversmo (1917. XI. 7—8) Leninas skelbė taiką, nes nuo karo suvargusioje Rusijoje tik tas galėjo laikytis, kas nešė taiką. O vokiečiams labai rūpėjo, kad okupuotieji Pabaltijo kraštai tuoj padarytų sprendimus dėl savo ateities. Kaip minėta, tokiu lietuvių sprendimu vokiečiai norėjo p a s i n a u d o t i taikos derybose, kad rusai nebegalėtų į Lietuvą reikšti savo pretenzijų.

Tuo metu Vilniaus konferencijoje išrinktoji Lietuvos Taryba sielojosi dėl tautos ateities. Ji turėjo ilgas ir įtemptas kovas su vokiečiais dėl skirtingo nusistatymo Lietuvos klausimu. Nesekmingai važiavo Tarybos delegacija į Berlyną ir klabino užsienio reikalų ministerijos duris. Pagaliau vokiečių militarinės valdžios ir Berlyno atstovų sunkiai spaudžiama Taryba 1917 m. gruodžio 11 d. iš vienos pusės deklaravo, kad Nepriklausoma Lietuva yra atstatoma su sostine Vilniuje ir yra atpalaiduojama nuo visų valstybinių ryšių su kitomis valstybėmis. Bet, iš kitos pusės, ji buvo priversta skaitytis su žiauria gyvenimo tikrove. Taryba turėjo pasisakyti stosianti už „nuolatinį (amžiną) tvirtą sąjungos ryšį su Vokietijos valstybe, kuris turėtų būti įvykdytas ypač militarinis, bei susisiekimo konvencijos, muitų, bei pinigų sistemos bendrumo pamatais“.

Išgavę iš Lietuvos Tarybos šitokią ją slegiančią rezoliuciją, vokiečiai vistik užmiršo savo pažadus proklamuoti nepriklausomą Lietuvos valstybę. Juk pripažindami tokią rezoliuciją, Lietuvos Tarybos nariai buvo gyvenę aiškiomis viltimis, teisingiau iliuzijomis, tuoj laimėti Lietuvos valstybės pripažinimą. Jie tikėjosi pradėti krašto atstatymo darbą. Bet veltui!

Sunkus ir Lietuvos valstybingumui kenkiąs gruodžio 11 d. nutarimas privedė pačią Tarybą prie krizės, prie pirmojo jos skilimo! Kairioji tarybos dalis (St. Kairys, M. Biržiška, J. Vileišis, Narutavičius), būdama šalininkė griežtesnės linijos su vokiečiais, išstojo iš Tarybos. Tai buvo akivaizdus ženklas, kad jie nenorėjo vokiečiams eiti jokių pasitikėjimo funkcijų. Greitai ir kita Tarybos dalis, kuri buvo lietuvių tautos interesus nesąmoningai pastačiusi į pavojų, pasijuto esanti apgauta. Taikos derybose (Lietuvos Brastoje) vokiečiai ne tik neleido Lietuvos delegacijai dalyvauti, bet, kaip aiškėjo, per pačias derybas visiškai nepaisė lietuvių reikalų ir vykdė savo imperialistinius siekimus.

Iki tol Tarybos daugumai buvo atrodę, jog nedarant vokiečiams jokių pažadų bei pasiūlymų dėl ateities santykių, sunku būsią laukti paramos netik Katalikų Centro, bet ir Kairiųjų Reichstago partijų atstovų. O pačioje Lietuvoje vokiečiai vis grasino Lietuvos likimą surišti su Lenkijos klausimu. Šitokios situacijos akivaizdoje ir buvo padarytas tas sprendimas (gruodžio 11 d. nutarimas). Bet po sunkių ir slegiančių 1917-tųjų metų Kalėdų, naujų metų sąvartoje ir Tarybos dauguma ėmė linkti į griežtesnius sprendimus. Praėjo dar visas sausio mėnuo. Dar daugelyje Tarybos posėdžių buvo svarstomas santykių su vokiečiais klausimas, dar buvo priimtos rezoliucijos (1918 m. sausio 8—26 d.),

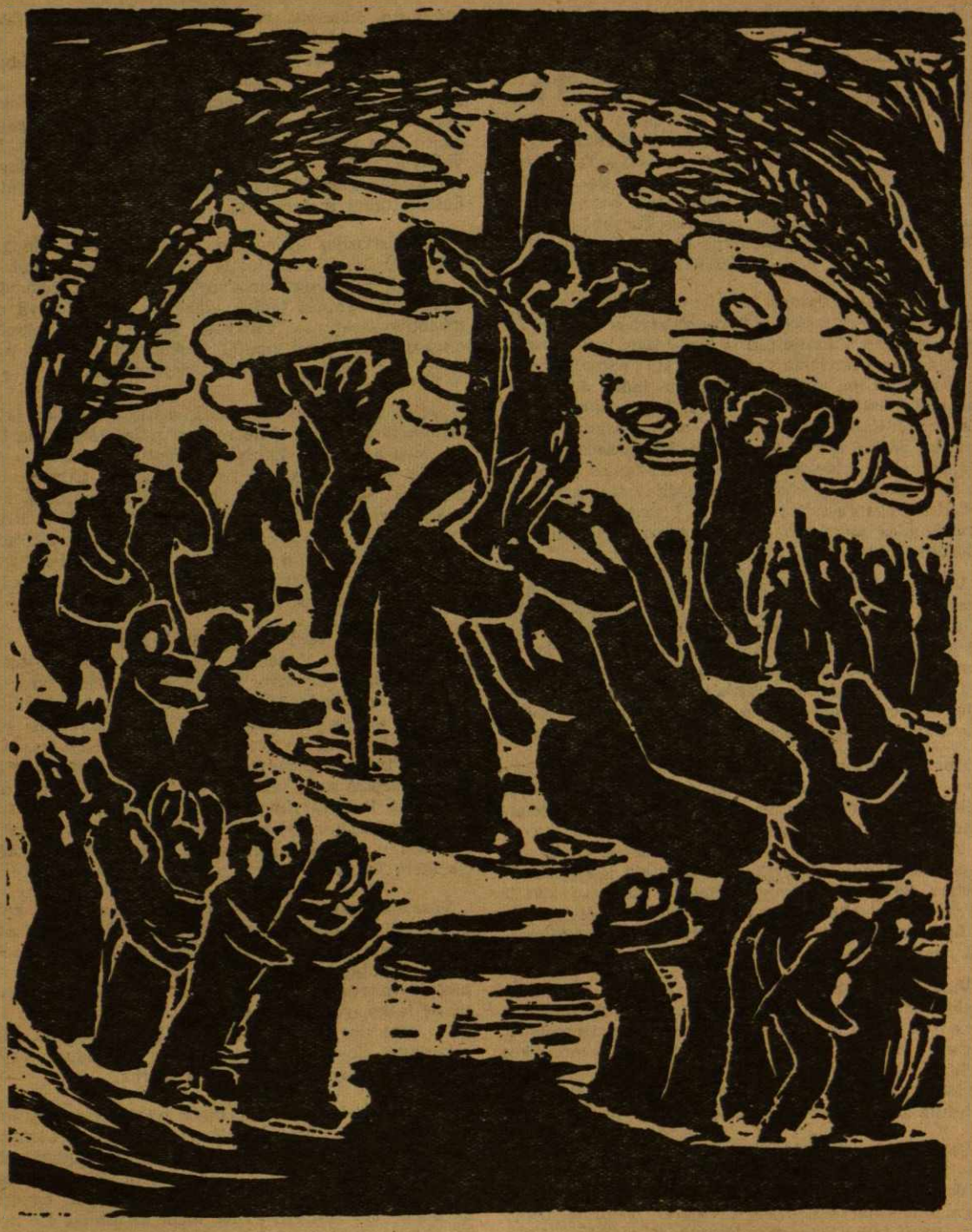

Viktoras Petravičius

Golgota (lino raižinys)

kol buvo pagaliau, vedant derybas su 4-riais išstojusiais nariais, surasta visiems Tarybos nariams priimtina formulė. Ji turėjo patenkinti ir tuos 4 kariuosius Tarybos atstovus, dėl nepakankamai griežtų ir ryškių santykių su vokiečiais apleidusių Tarybą. Toji formulė buvo ne kas kitas, kaip Vasario 16-tosios aktas.

5. VASARIO 16-TOSIOS AKTO REIKŠMĖ

Jo teksto svarbiausioji dalis sakė, kad Lietuvos Taryba „skelbia atstatanti Nepriklausomą demokratiniais pagrindais sutvarkytą Lietuvos valstybę su sostine Vilniuje ir tą pačią valstybę atskirianti nuo visų valstybinių ryšių", kurie yra buvę su kitomis tauto-

mis. Drauge Lietuvos Taryba pareiškė, kad Lietuvos valstybės pamatus ir jos santykius su kitomis valstybėmis privalo galutinai nustatyti kiek galimai greičiau sušauktas Steigiamasis Seimas, demokratiniu būdu visų gyventojų išrinktas. Šitas svarbus nutarimas reiškė suskilusios Lietuvos Tarybos grįžimą vienybėn. Prieš tai ir Tarybos prezidiumas buvo atsistatydinęs. Jį sudarė: A. Smetona, St. Kairys, ir J. Šaulys. Tame neparastame posėdyje pirmininkavo Dr. J. Basanavičius, kuris savo autobiografijoje įrašė: „tai buvo šeštadienis, 12 val. 30 min. dieną, kada man Taryboj pirmininkaujant ir skaitant paskelbimo formulę, tai ir atlikta tapo, visiems Tarybos nariams karštai delnais plojant."

Kas yra mums vasario 16-toji? Ji yra mums pirmiausia naujosios-antrosios lietuvių valstybės šventė. Toji prieš 30 metų Vilniuje pirmą kartą išgyventoji vasario 16-toji gyvai apreiškia tą sąmonę, kuri pamažu vystėsi ir vis labiau reiškėsi nuo Valančiaus laikų. Joje matomu būdu realizavosi aušrininkų ir knygnešių lūkesčiai. Vasario 16-tosios aktas reiškia mums įkūnijimą karžygiškų darbų, apvainikavimą to dešimtmečius trukusio lietuvių pasiaukojimo, tos nenuilstamos kovos su iš paviršiaus neįveikiamomis kliūtimis. Tas aktas yra ženklas nepaprasto t i k ė j i m o į savo a t e i t į. Tai yra ženklas moralinio drausmingumo ir tautinio atsparumo.

Vasario 16-toji vienu atžvilgiu reiškia užbaigimą to proceso, kuris ryškiau prasidėjo nuo Daukanto laikų. O tai buvo apsisprendimas už atskirą, savitą kultūrą, už atskirą savo likimą. Nejungdami savos ateities su tradicine unija, lietuvių tautoj palikusia apkartimo jausmą, nepaisydami aplenkėjusios bajorijos aspiracijų, iš sveiko lietuviško kaimo kilę šviesuoliai lietuvių tautos likimą kreipia visai nepriklausomu keliu.

Tiesa, kaip matėme, turėjo rastis tam tikrų objektyvių sąlygų I-jo D. Karo pasėkoje, kad galėtų kūnytis toji lietuvių sąmonė ir noras. Sąlygos, žinoma, palengvino tautinei lietuvių sąmonei išsikristalizuoti į gyvą ir realią nepriklausomybės idėją, besireiškiančią nuo 19-tojo amž. galo vis ryškesniu politiniu išsidiferencijavimu. Bet neužteko sąlygų! Reikėjo daug v e i k t i ir d i r b t i, kol galima buvo darbą baigti laimėjimu, kurį Lietuvoje vasario 16-tąją per 22 metus vis iškilmingai paminėdavome.

Vasario 16-tosios aktu Lietuvos valstybė buvo paskelbta be jokių pasižadėjimų kitoms valstybėms ir n e a p s u n k i n t a jokiomis politinėmis priemonėmis. Vasario 16-tosios aktas įgauna dar ir simboliškos reikšmės, kad tam lietuvių Tarybos posėdžiui pirmininkavo lietuvių atgimimo tėvas J. Basanavičius, pats Vilniuje miręs vasario 16-tos dieną 1927 m.

Vasario 16-tosios aktu lietuvių tauta, kaip žymiausias to krašto socialinis veiksnys, per tą Tarybą pareiškė Vilniuj savo valią ir t v i r t ą v a l s t y b i n g u m o nusistatymą. T a m e vasario 16-tosios dienos akte, kuris buvo ir tautinis lietuvių v i e n y b ė s žygis, kai kalba ėjo apie g y v y b i n i u s tautos interesus, susikondensavo ir pasireiškė visa ta Lietuvos žemės sąmoninga ir valinga energija, kurią jau žymiai anksčiau pasąmonėj turėjo ne vienas patriotas. Apie ją jau seniai, labai seniai buvo dainavęs Antanas Strazdelis, pranašaudamas ateinantį pavasarėlį, o vėliau ją dar stipriau išreiškė Maironis, skelbdamas auštantį rytojų. Šitos rūšies sąmonė buvo Lietuvoje pamažu augusi ir stiprėjusi per visą 19-tąjį amžių ir ypač išryškėjusi tautiniame lietuvių atgimine.

Žiūrint į vasario 16-tosios aktą t e i s i n i u požiūriu, reikia pasakyti, kad paskelbus Lietuvą nepriklausomą, Lietuvos valstybės, kaip socialinio fakto, dar nebuvo. Juk pati Lietuvos Taryba nebuvo dar valdžia valstybės valdžios prasme. Ji tokia nebuvo nei valstybės, nei tarptautinės teisės požiūriu. Juristui ji buvo laikina lietuvių gyventojų atstovybė, mandatarijus be mandato, kuris tik paskui galėjo gauti savo veiksmams pritarimo iš tautos pusės. Tai valstybei trūko valdžios, pajėgiančios veikti imperiumu, kuris galėtų sucementuoti kitus du elementus, būtent, tautą ir teritoriją.

Tos teritorijos gyventojai, į kurią Taryba etnografiškais ir istoriškais titulais pretendavo, kaip prof. M. Roemeris sako, dar nebuvo suburti į funkcionalinį vienos valstybinės tautos vienetą. Juk Lietuva dar tebebuvo svetimos valstybės jėgų, būtent vokiečių, dispozicijoje. Todėl naujai paskelbtoji Lietuvos valstybė dar nebuvo išėjusi iš idėjų pasaulio.

Lietuvos valstybė teisininkui skaitosi faktiškai įkurta laikotarpyje tarp 1918 m. lapkričio mėn., kada buvo išleista pirmoji laikinoji konstitucija ir buvo sudaryta pirmoji laikinoji vyriausybė, ir 1919 m. liepos mėn., kada Lietuvą galutinai paliko svetimos okupacijos (vokiečių) liekana. Vadinasi, ir 1918 m. liepos 11, kada Lietuvos Taryba išrinko hercogą von Urachą Lietuvos karaliumi, o pati pasiskelbė „Valstybės Taryba", nebuvo dar tikros valdžios, kuri sugebėtų vykdyti valstybės funkcijas.

Tačiau šitie teisiškai-istoriški samprotavimai niekuo būdu negali sumažinti politinės Vasario 16-tosios akto reikšmės Lietuvos valstybės įkūrimo procese. Juk labai reikšminga yra tai, kad ta naujoji Lietuvos valstybė nebebuvo apsunkinta jokiais politiniais servitutais, jokiomis prievolėmis kitoms valstybėms. Čia lietuvių tauta, remdamasi tautos apsisprendimo principu, pareiškė savo valią ir tvirtą savo valstybės nusistatymą. Pati Taryba pasiėmė sau teisę paskelbti Lietuvos nepriklausomybę, kur nebuvo jokių vienašališkų pažadų. Tautos suverenumo ir jos valios reiškėja čia buvo Taryba.

Vasario 16-tosios aktas yra labai drąsus žygis anuo metu. Kai vokiečių militarinės valdžios pareigūnai apie tai sužinojo, jie pavadino Lietuvos Tarybą „freche Bande". Aktas buvo paskelbtas dar tuo laiku, kai vokiečiai vakaruose planavo savo didžiuosius puolimus ir, be kitko, vos nesuvarė angų į jūrą. Juk tik po vasario 16-tosios ir dar žymiai vėliau, vokiečiai vedė sėkmingas kovas vakaruose, o jos tik vidurvasaryje baigėsi taip vadinamąja antrąja Marna.

Vasario 16-tosios aktas buvo reikšmingas tautinės vienybės žygis. Jis sulipdė s u s k i l u s i ą Lietuvos Tarybą, kuri nesantaikos pavojuj galėjo žlugti. Jis taip pat ryškiai parodė, kad anuo metu atskiros, ir nevienodo nusistatymo grupės galėjo pozityviai bendradarbiauti. Jos rasdavo kalbą, kada klausimas ėjo apie gyvybinius lietuvių tautos ir valstybės reikalus.

Vasario 16-tosios aktas yra kertinis akmuo naujosios, jau antrosios Lietuvos valstybės atstatyme. Jis reiškia bendrą mūsų visų lietuvių ir visų srovių sutarimą. Tad vasario 16-tosios aktas yra, berods, pakankamas laidas, kad ir dabartyje, o ypač ateityje, kai kalba eina ir eis apie pačius svarbiausius mūsų tautos ir valstybės klausimus, bus einama tuo prieš 30 metų sėkmingai eituoju bendro susitarimo, vienybės, ir protingo abipusio kompromiso keliu.

Šituo atžvilgiu vasario 16-tosios aktas yra reikšmingas, kelrodis ateičiai.

VYTAUTAS MAČERNIS

(IŠ MIRUSIO POETO RANKRAŠČIŲ)

MICHELANGELO DOVYDAS

Viduramžių askezė paminta po kojų —
Aš antžmogis, dievų nebijantis Titanas!
Pažvelkite, kokia baisia jėga pulsuoja
Pasakiškai gražus ir lieknas kūnas mano...

Aš savo jėgomis ir laime įtikėjęs,
Likimo kovoje nebūsiu nugalėtas.
Bus pavergti dangūs ir vandenys platieji,
Jei žemėj man kada per maža liktų vietos.

Aš savo žvilgsniu egzaltuotu, įsakmiu
Heroiškąjį žmogų ateity regiu:
Jis laisvas išdidus viršum pasaulio stovi.

Ir nenumaldomos kūrybos pavergtoji
Gamta, kaip jo nemirštančios garbės šventovė,
Jį vieną garbina, suklupusi prie kojų.

Šarnelė, 1943. XII. 3.

NAKTIE!

Ateik, naktie, ir būki mano mylima!
Ateik, pečius apskleidusi tamsiais plaukais.
Palikę vienu du pasaulyje, tada
Žavingomis svajonėmis galėsim žaist.

Pasekdamas tavos širdies plakimą lėtą,
Aš savo liūdesį neramų surimuosiu
Ir, skęsdamas gelmėj tavo akių žvaigždėtų,
Skaitysiu knygą ateities nežinomosios.

Ir tavo mirtinu grožiu apsisvaiginęs,
Klausydamas erdvių simfoninės lopšinės,
Užmigsiu lyg ant sužieduotinės krūtinės.

Ateik, naktie, ir būki mano mylima!
Ateik lengvu žingsniu, ritminga eisena,
Slaptų vestuvių guolin meilę nešdama.

Šarnelė, 1943. XI. 21.

SAPNAS

Naktį sapno angelas prieina tyliai
Prie manęs, pabudina ir sako:
— Žvelk, už lango nuostabi nakties idilė —
Mėnesiena, žvaigždės, Paukščių Takas...

Nusimesk tą juodą liūdesio apsiaustą! —
Jis man duoda lengvą džiaugsmo skraistę,
Užkelia mane ant debesėlių plausto
Ir paleidžia plaukt per dangų skaistų...

Aš plaukiu erdvėm, dainuodamas linksmai
Grįžtančio tėvynėn jūrininko dainą...
Uostas... Mylima manęs sutikt ateina...

Prie krūtinės... Plazda vėjuje plaukai,
Dega akys... Ji visa džiaugsmu nušvitus —
Pabundu: Žiemos paniuręs pilkas rytas.

Šarnelė, 1944. I. 31.

ŽIEMA

Žiema tapytojas kaip niekas kitas
Nudažo dangų mėlynai,
O žemę padengia baltai,
Bet šaltas jos paveikslo koloritas.

Dviejų spalvų pasauly taip ilgu
Pavasario tapybos...
Jo tonai šiltesni bus,
Ir akvarėlės atspalvį žaismu

Širdy naujus virpėjimus paskleis.
O monotoniška žiema!
Skurdus tapytojau su dviem dažais!

Sakyk, kada pavasaris pabus
Ir žemėje, sakyk kada,
Jisai nupieš spalvingus peizažus?

Šarnelė, 1943—44 žiema.

TAUTINIO AUKLĖJIMO PROBLEMA TREMTIES MOKYKLOJE

JUOZAS GIRNIUS

1.

Tautinio auklėjimo uždavinys mokyklai yra visada aktualus. Kada kalbama apie mokyklos pareigą brandinti jaunąją kartą gyvenimui, savaime tuo pačiu iš mokyklos jau reikalaujama ir tautinio auklėjimo. Paruošti mokinį gyvenimui, konkrečiai kalbant, visų pirma reiškia jį paruošti sávajai tautai — gyvenimui savo tautinėje bendruomenėje. Tauta yra ta bendruomenė, kurioje išsiskleidžia kiekvieno mūsų likimas.

Ir vis dėlto: nors tautinis auklėjimas yra visada mokyklai aktualus uždavinys, tačiau tremtyje jis yra aktualus ypatinga prasme. Ypatingai aktualus tremtyje tautinio auklėjimo uždavinys dėl to, kad jo sprendimas čia nepaprastai pasunkėja. Savame krašte tautinis auklėjimas vyksta nejučiomis, tarsi savaimingai, nes tautinė dvasia čia persunkusi visą aplinką. Tautiškai nuteikia bei nustato savame krašte visas gyvenimas, — ne tik mokykla, bet ir užmokyklinė aplinka. Net jei kartais mokykla pasirodytų ir mažiau rūpestinga tautinio auklėjimo uždaviniui, tai patsai gyvenimas ją papildytų. Visai kita padėtis svetur, kur visa aplinka dvelkia svetima dvasia: svetima kalba, svetimais papročiais, svetimu gyvenimo supratimu. Čia nėra ko laukti, kad aplinka talkininkautų mokyklai tautinio auklėjimo darbe. Jei sava mokykla neįdiegs tremtyje jaunajai kartai tautinės dvasios, tai ši ir liks neįdiegta. Dar daugiau: svetima aplinka ne tik netalkininkauja mokyklai tautiniame auklėjime, bet dargi paraližuoja tautines mokyklos pastangas. Svetima aplinka vien dėl to ir tuo pačiu, kad ji yra svetima, savaime virsta nutautinimo veiksniu. Svetima kalba, svetimi papročiai, svetimas gyvenimo supratimas nejučiomis slopina tautinius nusiteikimus bei nusistatymus. Vienu žodžiu, kaip savame krašte savaimingai vyksta tautinės dvasios įdiegimas, taip lygiai savaimingai svetimame krašte visada vyksta tautinės dvasios slopinimas, atseit, nutautinimas.

Šitos nejučiomis vykstančio nutautėjimo grėsmės akyvaizdoje tautinis auklėjimas ir virsta iš savaime suprantamo dalyko aštria problema. Savaime suprantamas dalykas, kad tremties mokykla privalo rūpintis jaunajai kartai įdiegti tautinę dvasią. Bet yra aštri problema, kaip šitą uždavinį sėkmingai išspręsti nuolatinės nutautėjimo grėsmės akyvaizdoje. Nebegalėdama pasitikėti, kad tautinės dvasios jaunajai kartai įskiepijimas įvyks nejučiomis ir tarsi savaimingai, tremties mokykla privalo sąmoningai jieškoti kelių, kurie laiduotų ne tik tautinės dvasios įdiegimą, bet ir jau įdiegtosios tautinės dvasios atsparumą prieš nutautinimo grėsmę, kylančią iš svetima dvasia persunktosios aplinkos. Sąmoningas savo tautinių uždavinių suvokimas yra pirmasai tremties mokyklai reikalavimas.

2.

Ir būtent: tai, kas visų pirma privalu įsisąmoninti, yra paprastai pervėlai pastebimas faktas, jog nutautėjimo grėsmė iškyla iš pat pradžių. Iš pačios pirmosios dienos, kurią atsiduriama svetimame krašte, iškyla ir nutautėjimo grėsmė. Tačiau iš pradžių tai dažniausiai nepastebima. Manoma, kad nutautėjimo grėsmė iškilsianti tik vėliau, tik antrojoje kartoje ar dar vėliau. Čia ir slypi nutautėjimo grėsmės jėga: ji ateina nejučiomis, nepastebimai. Iš pradžių raminamasi, kad dar viskas tebėra tvarkoje, o kai pastebima, kad jau nebe viskas tvarkoje, būna jau po laiko. Nutautėjimo grėsmė pastebima tik tada, kai ji savo auką ne tik priselinusi, bet ir jau mirtinai persmelkusi. Tebūnie šisai nutautėjimo grėsmės nepastebimumas mūsų iš anksto peržvelgtas. Žinokime: netenka jos tik ateičiai baimintis, nes ji jau šiandien pat ištiesusi į mus savo šešėlį. Įsiteiginėti, kad nutautėjimo grėsmė šiandien dar neaktuali, faktiškai būtų lygu iš anksto migdyti mūsų tautinį budrumą. Neužmerkime akių prieš nutautėjimo grėsmę!

Kokia konkreti šio reikalavimo neužmerkti akių prieš nutautėjimo grėsmę prasmė? Ne kita, kaip iš anksto įžvelgti nutautėjimo veiksnius ir rasti kelius jiems pasipriešinti.

Kaip paprastai prasideda ir vyksta nutautėjimas? Kitoje vietoje (savo brošiūroje „Tautiniai mūsų uždaviniai tremtyje")*) esu šiaip atsakęs:

Pirmiausia turbūt ne vienas būtume linkę atsakyti: išmokstant kalbą to krašto, kuris pasidaro antrąja tėvyne. Tačiau toksai atsakymas tebūtų iš dalies teisingas. Galima juk mokėti ne tik vieną, bet ir daugelį svetimų kalbų, ir dėl to dar anaiptol nenutautėti. Vadinasi, dėl nutautėjimo visų pirma nėra kaltas patsai svetimos kalbos išmokimas. Nutautėjimo veiksniu svetimos kalbos išmokimas virsta tiktai tada, kai svetimos kalbos besimokant, pradedama savoji nebevertinti. Tai ir nurodo: gimtosios kalbos užmiršimas eina drauge ne tiek su svetimosios išmokimu, kiek su tautinės sąmonės praradimu.

Bet — tenka toliau klausti — kaip prarandama tautinė sąmonė? Dėl to, kad palengva įaugama į svetimą dvasią, nutraukiami ryšiai su savosios tautos dvasia (papročiais, gyvenimo būdu, literatūra bei menu etc.)

---

*)Šis straipsnis ir yra ne kas kita, kaip anos brošiūros papildymas. Ana brošiūrą buvo kreiptasi į jaunuosius — moksleivinę jaunuomenę. Šiuo straipsniu kreipiamasi į mokytojus, kaip tautinio auklėjimo atsakinguosius darbininkus.

ir tuo pačiu prarandamas tautinis charakteris. Tautinio charakterio praradimas — pati pagrindinė nutautėjimo priežastis. Tautinio charakterio išblėsimu prasideda nutautėjimas. Bet kadangi tautinio charakterio blėsimas išoriškai sunkiau pastebimas, tai paprastai nutautėjimo procesas iš pradžių ir nėra pastebimas.

Atskleisdami nutautėjimo vyksmą bei jo priežastis, tuo pačiu atsakome ir klausimą, ko reikia, kad išsaugotume savajai tautai ištikimybę. Ir būtent, išlikimas savajai tautai ištikimais reikalauja trijų dalykų: a) neužmiršti gimtosios tėvų kalbos, b) išsaugoti tautinę sąmonę ir c) išlaikyti tautinį charakterį.

Kad privalu neužmiršti gimtosios kalbos, visi supranta. Užmiršus tėvų kalbą, nutraukiami su savo tėvų tauta bet kokie saitai. Tačiau jau žymiai mažiau kas besupranta, kad kelias į gimtosios kalbos užmiršimą veda ne tiek per svetimos išmokimą, kiek per savosios nebevertinimą, vadinasi, per tautinės sąmonės praradimą. Ir dar rečiau kuris pagalvoja, jog tautinės sąmonės praradimas visų pirma plaukia ne iš ko kito, kaip iš tautinio charakterio išblėsimo.

Blėstant tautiniam charakteriui, savaime gęsta ir tautinė sąmonė. Praradus tautinį charakterį, atseit nutraukus ryšius su savosios tautos dvasia, nebelieka nė kas besisąmoninti. Tautinis charakteris yra tarsi tasai požeminis šaltinis, kuris vienas neregimai gaivina tautinę sąmonę. Jei visai šaltinis užanka, bematant svetimos aplinkos sausroje išdžiūva ir tautinė sąmonė.

Tai turint mintyje, manau, bus suprastas ir mano perspėjimas, jog nutautėjimo pavojus nekils tik kažkada ateityje, nes jis pradeda iškilti jau šiandien pat. Nėra dar šiandien ir ilgai dar nebus pavojaus užmiršti gimtąją kalbą (vien jau ir dėl to, kad nebus lenga svetimos išmokti). Bet jau šiandien gresia pavojus išblėsti daugeliui pačių tauriųjų mūsų charakterio savybių. Todėl ir sąmoninga kova prieš nutautėjimo gresmę turi būti pradėta jau šiandien pat. Ir kadangi šiandien nutautėjimo grėsmė iškyla tautinio charakterio blėsimu, tai ir kova prieš nutautėjimo grėsmę šiandien visų pirma privalo vykti kovos už lietuviškojo charakterio išsaugojimą pavidalu.

3.

Pagal tai, suglaustai tariant, pagrindinis tremties mokyklos tautinis uždavinys pirmiausia yra ugdyti jaunąją kartą tautiškai sąmoningomis lietuviško charakterio asmenybėmis.

Kaip šito uždavinio siekti? Kaip ugdyti tautinį charakterį? Formaliai šį klausimą atsakant, ugdyti tautinį charakterį reiškia įugdyti jaunąją kartą į tautos dvasią. Bet toksai formalus atsakymas veda į naują klausimą: kokia konkreti tautos dvasios prasmė? Ir būtent: tai, ką vadiname tautos dvasia, yra ne kas kita, kaip kiekvienai tautai specifiškai savotiškas pasaulio ir žmogaus pergyvenimas bei supratimas. Jis padaro tai, kad kiekvienos tautos gyvenimo būdas apsireiškia savotiškais papročiais, susikristalizuoja savotiškomis tradicijomis. Jis padaro tai, kad kiekvienos tautos kultūrinė kūryba ir istorinė laikysena yra savotiškos, nepakeičiamai individualios ir tuo pačiu vertingos. Tautos dvasia — tai tautinės individualybės išsiskleidimas savotišku gyvenimo ir kūrybos stiliumi. Ir todėl klausimą, kur slypi tautinė dvasia, galime šiaip atsakyti: tautinė dvasia yra gyva ne kitur, kaip tautiniuose papročiuose ir tradicijose, pasakose ir dainose, literatūroje ir mene, legendose ir istoriniuose žygiuose, visose kultūrinėse pastangose.

Ir todėl: įaugti jaunajai kartai į tautos dvasią, konkrečiai sakant, reiškia: pasisavinti tėvų papročius ir tradicijas, įsigyventi į savąsias pasakas ir dainas, literatūrą ir meną, pažinti savosios tautos istorinius žygius ir didžiąsias istorines asmenybes, kaip gyvuosios tautinės dvasios įsikūnijimo pavyzdžius. Įsigyvenant į visas šias tautinės dvasios apraiškas, įsigyvenama ir į pačią tautinę dvasią: per jas tautos dvasia tarytum įeina į mus savo antspaudu ir padaro savo reiškėjais, tautinio charakterio asmenybėmis.

4.

Konkrečiau analizuodamas tautinio auklėjimo problemą, norėčiau atkreipti dėmesį į sekančius klausimus: — Lituanistiniai dalykai (lietuvių kalba ir literatūra, Lietuvos istorija, Lietuvos geografija), kurie betarpiškai liečia lietuviškąją tkrovę, mokykloje turi užimti pačią centrinę vietą. Svarbu, kad tai suprastų ne vien šių dalykų dėstytojai, bet ir visi kiti. Tiesa, oficialiai visi dalykai, įrašyti į mokslo programą, lygiai vertinami. Tačiau faktiškai vieni dalykai laikomi pagrindingesniais, kiti — mažiau pagrindingais. Sakysime, oficialiai ir kūno kultūros ar piešimo mokytojas turi teisę duoti pataisą. Bet jei kuris šių dalykų dėstytojas pradėtų šią teisę ir faktiškai naudoti, nėra abejonės, kad jis susilauktų reakcijos ne tik iš viešosios opinijos, bet galbūt ir iš pačių mokytojų. Nesiimu šituo konstatavimu spręsti, ar tokia reakcija būtų pagrįsta ar ne. Tai atskiras reikalas. Tenoriu šioje vietoje perspėti, kad pradeda pas mus, nors ir nežymiai, formuotis nuomonė, jog tremtyje lituanistiniai dalykai nebetenka tos reikšmės, kurią jie turėjo savame krašte. Tiesa, pašalinė opinija nėra kompetentinga nustatyti mokyklai programinę linkmę. Tačiau kiekvienu atveju tokia pašalinė opinija, veikdama mokinių nusistatymą, gali mokytojų pastangas nelemtai apsunkinti. Reikia todėl visu griežtumu atskleisti tokios opinijos pragaištingumą. Kalbėti apie lituanistinių dalykų tremtyje nebenaudingumą yra lygu save iš anksto atiduoti nutautėjimo grėsmei. Nebus tremtyje naudinga ne tik lituanistinius dalykus gerai pažinti, bet ir iš viso lietuvių būti. Kas norės tremtyje vadovautis vien oportunistiniais naudos išskaičiavimais, tas ir pats nepasijus, kaip nutautės. Jei norime išlikti lietuviais, turime visa, kas lietuviška, vertinti ne praktinio panaudojamumo, o tautinio vertingumo matu. Gi tautinio auklėjimo požiūriu lituanistinių dalykų vertė neginčytina. Jie atskleidžia mokiniui tautos dvasią. Kai kitais dalykais mokinys labiau formaliai lavinamas bei žiniomis turtinamas, tai lituanistiniais dalykais jis suvedamas į betarpišką kontaktą su mūsų tautos dvasinėmis gelmėmis. Šita prasme lituanistiniai dalykai nėra tik paprasti mokomieji dalykai šalia daugelio kitų, bet ir patsai pagrindinis tautinio auklėjimo veiksnys — tautinės mūsų dvasios atsiskleidimo vieta.

Labai svarbu šitą lituanistinių dalykų reikšmę giliai įsąmoninti ir patiems mokiniams. Svarbu tai dėl to, kad tik toksai mokymasis yra tikrai prasmingas ir sėkmingas, kurį gaivina pačių besimokančiųjų asmeninis interesas. Asmeninio intereso nuotaikos mokiniuose sudarymas daug kuo priklauso betgi ir nuo dėstytojų. Pastarųjų uždavinys savuosius dalykus taip perteikti, kad jais domėjimasis plauktų iš širdies, iš gyvo mokinių tautinio intereso. Nėra, tiesa, tai lengvas uždavinys. Mokinys paprastai linkęs visa, kas per pamokas dėstoma, mokytis labiau iš pareigos ar net prievartos. Kartais net ir patys gerieji mokiniai mielau griebiasi to,

ko nėra mokoma, negu to, kas per pamokas dėstoma. Tokia jau mokinio psichologija. Bet tai neatpalaiduoja nuo pareigos stengtis sužadinti gyvą, asmeninį interesą ir dėstomiesiems dalykams. Jei tas pasiseks, bus laiduota, kad mokinio paliepkimas nepasitenkinti vien tuo, kas dėstoma per pamokas, ras pozityvią linkmę (sakysime, nepasitenkinti vien programoje įrašytaisiais mūsų literatūros autoriais, o stengtis susipažinti ir su pačiais jauniausiais mūsų literatūrinio gyvenimo atstovais). Tereiškiau baimę, kad lituanistiniai dalykai nebūtų kitų dalykų nustelbti. Lietuviškoje mokykloje, pašauktoje išlaikyti jaunojoje tremtinių kartoje tautinę sąmonę, savaimingai pirmasis dėmesio objektas privalo būti tie dalykai, kurie betarpiškai liečia mūsų tautinės dvasios apraiškas.

Antra. Akcentuodamas lituanistinių dalykų pirmaeilę reikšmę tautinio auklėjimo požiūriu, nemaniau betgi užmiršti, kad ir kiti visi dalykai gali būti panaudoti tautiniam auklėjimui. Galima visus dalykus, nors ir nelygiai, įjungti tautinio auklėjimo tarnybon. Deja, šita galimybė neretai lieka neišnaudota. Pavyzdžiui: meninio lavinimo mokytojas turi galimybę mokinius ne tik piešimo išmokyti, bet ir atskleisti jiems mūsų liaudies meno grožį, parodyti, kuo jis specifiškai lietuviškas, atkreipti dėmesį, kaip ta pati mūsų tautos kūrybinio genijaus dvasia, kuri sukūrė mūsų liaudies meną, lieka gyva ir individualinėje mūsų menininkų kūryboje. Bet ar daugelis meninio lavinimo mokytojų pasistengia savo mokiniams atskleisti mūsų tautos grožinį genijų? — Panašiai yra ir su kūno kultūra. Galėtų kūno kultūros mokytojai skirti savo laiką mokinius išmokyti ne tik internacionalinių žaidimų, bet ir senų tautinių. Skundžiamasi, tiesa, pastarųjų neįdomumu. Bet keliu klausimą: ar nesame patekę į nelemtą circulus vitiosus? Ar nėra senieji tautiniai žaidimai tik dėl to neįdomūs, kad, formuodamiesi internacionaliniais žaidimais, ir patys internacionališkai blankėjame? Ar tie patys senieji tautiniai žaidimai netaptų įdomūs, jei pradėtume visų pirma save ugdyti jais, o ne anais? Ar neatrastume kelio į tą bendruomenišką džiaugsmo nuotaiką, kuri taip būdinga mūsų seniesiems tautiniams žaidimams? — Arba vėl: psichologija. Ar nėra tiesiog pareiga paskutiniąsias kurso valandas skirti lietuvio sielai charakterizuoti? — Galbūt tik vadinamieji tikslieji dalykai (matematika ir fizika bei chemija) nepanaudojami tautiniam auklėjimui. Sakau „galbūt", nes ir juos tam tikra prasme galima įjungti tautinio auklėjimo tarnybon, būtent, supažindinant mokinius su mūsų tautiečių pastangomis šiuose moksluose. — Vienu žodžiu, nors centrinė vieta tautiniame auklėjime tenka lituanistiniams dalykams, tačiau tai neatpalaiduoja nuo pareigos, kiek kurio dalyko prigimtis leidžia, panaudoti tautinio auklėjimo tikslams ir visus kitus dalykus. Tas kaip tik ir įprasmins kiekvieną jų.

Suprantu, be abejo, jog nebūtų teisinga kaltinti vien mokytojus dėl kartais permažo nelituanistinių dalykų panaudojimo tautiniam auklėjimui. Vienais atvejais šita galimybė kiekvieną dalyką įjungti tautinio auklėjimo tarnybon nėra turėta prieš akis ir pačias programas ruošiant. O kitais atvejais ji nėra atsižvelgta rašant vadovėlius. Bet subjektyvus kieno nors nekaltumas nėra dar objektyvus padėties išteisinimas. Būtų pravartu, mano nuomone, besirūpinant atskirų dalykų vadovėliais, pagalvoti ir apie tokią studiją, kuri specialiai pasvarstytų klausimą, kaip tautinio auklėjimo tikslams panaudoti visus dalykus.

5.

Tautinis momentas privalo būti sąmoningai akcentuojamas ne tik mokyme, bet ir auklėjime, ne tik mokomosios medžiagos perteikime, bet ir auklėjančioje mokytojo veikmėje į mokinį. Principiškai tenka sutikti, kad auklėjimas visada jau yra ir tautinis auklėjimas. Geru žmogumi auklėjimas savaime yra auklėjimas ir geru savosios tautos nariu. Ištikimybė savo tėvų žemei ir tautai yra ir moralinė vertybė. Tačiau šis metas, kada esame pastatyti prieš nuolatinę nutautėjimo grėsmę, reikalauja tautinį momentą auklėjime specialiai išryškinti.

Ir būtent, mano nuomone, tautinės moralės, arba patriotizmo, mūsų mokyklinėje jaunuomėje šiuo metu gaivinimas reikalauja ypatingai iškelti du momentus: idealistinį jo pagrindą ir betarpiškai konkretų jo saryšį su kasdienybe.

Patriotizmas ir idealizmas iš esmės susieti dalykai. Ar nėra idealizmas savo esme nusistatymas vadovautis aukštesniu meilės įstatymu, o ne asmeninio išskaičiavimo motyvais? Ar ne tokia pat ir patriotizmo esmė? Ir šita prasme: patriotizmas yra ne kas kita, kaip vienas idealizmo pavidalų. Patriotizmas — tai tautinis idealizmas. Jis bendrąjį idealistinį meilės principą konkretizuoja savosios tautos meile. Tai ir nurodo: tikrai patikimas tėra tasai patriotizmas, kuris atremtas ne į akimirkinę nuotaiką, o į pastovų ir principinį idealistinį nusistatymą. Sudarymas jaunojoje kartoje idealistinio nusistatymo yra pati pagrindinė patriotinio auklėjimo sąlyga.

Gyvenamasai metas yra daugiau negu nepalankus idealistinei nuotaikai susikurti. Nevisada buvo jai palankūs net paties nepriklausomojo gyvenimo metai. Turiu mintyje partinio protekcionizmo sistemą, kuri, nepaisydama asmeninio žmogaus vertingumo, savanaudinį karjerizmą buvo iškėlusi pagrindiniu gyvenimo sekmės dėsniu. O ką bekalbėti apie okupacinius laikmečius ir pagaliau dabarties dienas! Visur tematyti jėgos ir klastos siautėjimas, kuris negailestingai nustelbia meilės prošvaistes. Nieko todėl nuostabaus, kad ir mūsų jaunuomenėje gresia kurtis nuotaika: „Idealizmas — gyvenimui svetimas dalykas. Jei nori gyventi, nesvaičioki jokių idealų, o mokykis iš paties gyvenimo. Būk kietas ir suktas, kaip kietas ir suktas yra pats gyvenimas — atšiaurios būvio kovos arena. Būti idealistu — būti vienam kvailiuku tarp visų gudriųjų!"

Negalima ginčyti, kad šituose konstatavimuose nebūtų tiesos. Tačiau vienas dalykas yra kritikos tiesa ir kitas dalykas — kuriančioji tiesa. Kai pirmoji tekonstatuoja, kaip labai dažnai faktiškai yra, tai antroji yra pašaukta atskleisti, kaip iš tiesų privalu būti. Kieno išmintis nesieks toliau dabarties kritikos, tasai niekada nepajėgs išbristi iš šios dabarties. Žmogaus širdies gilųjį ilgesį atitinkanti ateitis atsiskleis tik tam, kuriam švies aukštesnė tiesa „taip visada privalo būti!" Mūsų, tremtinių, atveju tai ypatingai galioja. Jei savame krašte, net ir pačiais okupaciniais laikmečiais, daugeliu atvejų patriotizmas sutapo ir su mūsų asmenine gerove, tai svetur — niekada. Kaip pirma pastebėjau, vadovautis tautiniu idealizmu tremtyje labai dažnai bus tiesog asmeniškai nuostolinga. Nieko svetur nebus pelningesnio, kaip įsilieti į svetimą kraštą, atseit nutautėti. Ir galima būti iš anksto tikram: kas tepaisys asmeninių naudos išskaičiavimų, išsižadės savo tautos greičiau, negu jis pats šiandien mano. Tautiškai atspariai jaunuomenei išugdyti nėra kito kelio, kaip įdiegti jai pasitikėjimą idealizmo jėga. Tik idealistiniu nusistatymu pagrįstas patriotizmas padės mums išlikti solidaria ir tuo pačiu visiems tremties vargams ir bandymams atsparia bendruomene. Mūsų viltis — ne savanaudinis „sauve qui peut" (tesigelbi, kaip kas išmano), o idealistinis principas „visi už vieną ir vienas už visus". Kiekvienas, suprantama, turi teisės savimi rūpintis. Bet niekas neturi teisės užmiršti, jog pro visus asmeninius rūpesčius turi švitėti ir bendrasai tautinio solidarumo principas.

Ypačiai idealizmo žodį mūsų jaunuomenėje diskreditavo lengvabūdiškas jo vartojimas. Atsimename, kokiu jautrumu mūsų jaunuomenės spauda („Šviesa") reagavo į tuos „vadus", kurie dar vakar kalbėję apie reikalą būti draugėje, niekur nesisklaidyti, jau ryt patys pirmieji atsidūrė užjūriuos toliau „vadų" vaidinti. Nieko blogo jie nepadarė, bet: kam veidmainiškai kalbėjo? Netrūktų ir kitų pavyzdžių, kaip kalbama ir skelbiama, kam širdyje netikima. Tas visa ne vieno mintyje idealizmo žodį ir pavertė farizeizmo sinonimu.

Tačiau tikras idealizmas nėra nei naivus padangėse lakiojimas, nei suktas veidmainiavimas, o konkretus kasdienybės įstatymas. Būti idealistu — tai visą savo kasdieninį gyvenimą persunkti ir nušviesti meile. Tokia pat konkreti ir patriotizmo prasmė. Patriotu būti yra daugiau, negu tik būti nusiteikusiam lemiamu momentu, tevynei pašaukus, didvyriškai pasireišti. Patriotizmas, visų pirma liudijamas sąžiningu kasdieninių pareigų atlikimu. Ir todėl: mokinio atveju patriotizmą pirmiausia turi liudyti sąžiningas mokymasis.

Tačiau, deja, šisai patriotizmo sąryšis su konkrečia kasdienybe dažnai pamirštamas ar dargi visai neįregimas. Prisimena man vienas pašnekesys su klase, kuriame aiškinomės patriotizmo prasmę. Kada pareiškiau, jog būti geru patriotu mokiniui yra lygu gerai mokytis ir jog dėl to joks nesąžiningas mokinys neturi teisės manyti mylįs tėvynę, klasėje kilo protesto audrą, nes argi ir blogi mokiniai nepasireiškę didvyriškais tėvynės gynėjais. „Tiesa, — atsakiau, — bet pora pastabų. Kaip ateityje pasielgsite dar niekas nežino — nei jūs patys, nei tėvynė. Todėl ir laikyti save patriotais šiandien dar neturite teisės, nes žadate jais tik ateityje pasireikšti. Pažadėti nevisada jau reiškia ir ištesėti. O svarbiausia: tėvynė iš savo sūnų reikalauja aukos visą laiką, ne tik vadinamaisiais lemiamais momentais. Kova už tautinę gyvybę vyksta visą laiką, tik kiekvienu metu skirtingais būdais: vienu metu — ginklu, kitu metu — kasdieniniu darbu ir kultūrine kūryba. Ir tasai mokinys, kuris mokslui skirto laiko neišnaudoja sąžiningai pasiruošti ateities darbui, ne tik nepatriotiškai elgiasi, bet tiesiog tėvynei nusikalsta. Kas nebuvo sąžiningu mokiniu mokyklos suole, mažai teikia šansų ir ateityje buti geru savo specialybės darbininku. Ar turite ką pasakyti daugiau?" Atsakė tyla, nebe protesto murmesys.

Būti šita konkrečia prasme patriotu, atseit ir pačioje kasdieninėje tikrovėje išsaugoti idealistinį nusistatymą, nėra lengva. Nelengva tuo pačiu ir mokytojui budėti mokinių patriotinės sąmonės brandinimo poste. Nelengva dėl to, kad patriotizmą tenka ne skelbti svetimais pavyzdžiais, o liudyti savimi pačiu. Žodinis patriotizmo skelbimas, užuot mokinius pozityviai veikęs, gali kaip tik neigiamai paveikti, nes sudaryti įspūdžio, kad idealizmas iš tiesų tėra graži kaukė vaidinti padorų žmogų. Neturi teisės mokytojas savo mokiniams tarti nė vieno žodžio, už kurio nestovėtų jis pats.

Jei mokytojų lygis apsprendžia ir visos mokyklos lygį mokomosios medžiagos perteikimo atžvilgiu, tai dar labiau auklėjimo atžvilgiu. Visą laiką mūsų mokyklai keltasis priekaištas, kad ji liekanti labiau mokymo, negu auklėjimo institucija, pirmoje eilėje lietė mokytojus. Nesiimu šioje vietoje klausimo liesti visu pločiu. Nežinau, ką konkretaus galėčiau pasakyti. Tenorėčiau šį kartą iškelti tik vieną specialesnį klausimą — klasės auklėtojų atranką. Per juos mokyklos auklėjančioji veikmė labiausiai gali reikštis. Kai kitų mokytojų auklėjančioji veikmė neišvengiamai lieka daugiau ar mažiau atsitiktinė, tai klasės auklėtojas yra specialiai įpareigotas nuolatiniu kontaktu kurti sveiko nusistatymo klasės bendruomenę. Ir todėl klasių auklėtojų atranka yra pati pagrindinė problema, rūpinantis auklėjimo mūsų mokykloje sustiprinimu. Faktiškai betgi klasių auklėtojų atranka ne kartą vyksta labai atsitiktinai: turi kuris mokytojas permaža pamokų, — ir paskiriama jam klasė daugiau pamokinių vienetų sudaryti. Ir visai nepagalvojama, kad tokiu keliu neretai klasių auklėjimas atiduodamas į silpnas rankas. Galima, žinoma, oficialiai skelbti, kad visi mokytojai yra lygiai vertintini. Lygiai privalu vertinti ir visus žmones. Bet kaip nevisi žmonės yra lygios vertės, taip ir mokytojai. Galima būtų to ir nekelti, jei klausimas eitų tik apie pamokinius vienetus. Bet klausimas eina ne apie juos, o apie jaunų žmonių ateitį. Prieš ją turi nutilti visos ambicijos ir visi oficialumai (turiu mintyje įsiviešpatavusį paprotį klasių auklėjimą skirti ilgiau mokytojavusiems). Klasių auklėtojais turi būti atrenkami patys pajėgiausi mokytojai, kurie labiausiai pajėgtų sukurti klasėse idealistinio ir tuo pačiu patriotinio nusistatymo nuotaiką. Jei tokia nuotaika klasėse nebus sukurta, visos kalbos apie jaunųjų kartų tautinį brandinimą tebus bergždžia patetika. Tasai gimnazijos direktorius, kuris to nesuprastų, nusikalstų tautai.

Tuo pačiu, keldamas klasės auklėtojų atrankos klausimą, keliu reikalą ir apskritai reviduoti pažiūrą į klasės auklėtojo vaidmenį. Reviduoti ne teorine, o faktine prasme. Teoriškai visi sutiks, kad klasės auklėtojo vaidmuo nėra tik pedagogų tarybos sprendimų klasei perteikimas ar vien formalus drausmės klasėje palaikymas. Bet faktiškai labai dažnai klasės auklėtojai savo pareigas suveda vien į klasės žurnalo tvarkymą. Gal todėl ir pedagoginį klasės auklėtojo titulą imame keisti į administracinį klasės vedėjo titulą? O švietimo vadovybė yra iš tiesų rūpestingai paruošusi specialią visuomeninio auklėjimo programą. Neužmirštas joje ir tautinio auklėjimo momentas. Bet ar daugelis klasės auklėtojų ją vykdo?

6.

Pagaliau: tautinio auklėjimo tikslams turi būti palenkti ne tik pačios mokyklos teikiamas mokymas bei vykdomas auklėjimas, bet ir pačių mokinių savarankiškas organizacinis reiškimasis. Šituo klausimu pas mus vis dar netrūksta nesusipratimų (galbūt ir dėl to, kad dažniausiai šis klausimas liečiamas ne pedagoginiu, o politiniu požiūriu). Bijant kad ideologinių organizacijų priedanga nebūtų į mokyklą įnešta politika, buvo netgi siūloma iš viso ideologines organizacijas pakeisti tokia viena organizacija, kuri tesirūpintų organizuoti mokiniams laisvalaikines pramogas. Tokią pažiūrą padiktavo tasai miesčioninis beidėjiškumas, kurį iš mūsų išrauti yra pats aktualusai šio meto uždavinys. Ne miesčioninis beidėjiškumas, iš anksto palankus internacionaliniam principui „ten tėvynė, kur gera", laiduos mums tautinį atsparumą, o tik gilių idealistinių nusistatymų mūsų jaunuomenėje suformavimas. Visiškai sutinku, jog tenka rūpintis, kad ideologinės organizacijos nebūtų politinių įtakų piktnaudojamos partiniams interesams. Bet būtų nesusipratimas norėti jas iš principo paneigti. Tai būtų lygu atsisakyti mūsų moksleivinėje jaunuomenėje formuoti idealistinę nuotaiką, kurioje vienoje gali išsiskleisti tikras patriotizmas. Todėl kaip tik, mano nuomone, tenka rūpintis ne mokinius kreipti nuo ideologinio formavimosi į žaidimus, o rūpintis, kad ir pačios ideologinės organizacijos perdaug nenukryptų vien į pramoginę veiklą. O neretai pasitaiko, kad ir savo pagrinde idėjinių organizacijų veikla išsisemia vien iškilomis, išvykomis, pobūviais, vienu žodžiu, pramogomis. Nemanau, savaime suprantama, neigti pramogų reikalą apskritai. Bet keliu reikalą, kad ir pačios pramogos būtų įprasmintos gilesniu turiniu. Daug gilesnį

įspūdį, sakysime, paliks ta stovykla, kurioje bus ne tik žaista bei pramogauta, bet rasta laiko ir idėjiniams pašnekesiams. Vienašališkas nukrypimas į pramogas bei sportą netruktų pasirodyti kaip vienas pirmųjų mūsų internacionalinio seklėjimo ir tuo pačiu tautinio blėsimo priežasčių.

Ir pramogaujant, rengiant pobūvius bei išvykas, neužmirština, kad ir jie turi tarnauti mūsų tautiniam gaivinimui. Ir džiaugsmo bei užsimiršimo valandas organizuokime ne svetimuosius pamėgdžiodami, o savų lietuviškų papročių bei lietuviškos dainos ženkle. Nieko nėra koktesnio, kaip matyti lietuviškos organizacijos šventę, nieko originalesnio neišgalvojus, surežisuotą vokiško patoso stiliumi. Tiesa, kiekvienas laikas reikalauja savo duoklės. O mūsų laikas yra ypačiai internacionališkas. Neišvengsime ir mes neatidavę duoklės savo laikui. Bet svarbu, kad nebūtų mūsų savi pramoginiai papročiai bei dainos visiškai nustelbti svetimų popročių ir svetimų traliavimų.

Kiekviena organizacija turi vieną kurį mokytoją savo globėju. Gaila betgi, kad neretai šisai globojimas lieka gryna formalybė. Yra būtina šią pareigą eiti ne tik raidiškai, bet ir faktiškai. Kai pati mokykla rūpestingiau turės savo akyse visų jos ribose veikiančių organizacijų veiklą, atkris ir kai kieno (kai kada ir pagrįstai) reiškiama baimė dėl politikos mokyklon nešimo.

7.

Nėra abejonės, kad šiose sąlygose, kuriose dabar esame ir kuriose dar teks būti, išlaikyti aukštą mūsų mokyklos lygį nebus lengva. Tačiau svarbu nenuleisti rankų. Turiu mintyje beiškylančią aplinka teisinimosi tendenciją: mokykla esanti tiktai aplinkos veidrodis. Yra šiame teisinimesi dalis tiesos, bet — tik dalis. Yra tiesos ta prasme, kad iš tiesų mokykla nestovi šalia visuomenės. Visos negerovės kurios įsigali visuomenėje, nejučiomis skverbiasi ir į mokykla. Bet pasiteisinimas niekada nėra išteisinimas. Niekas neturi teisės atsakomybę nuo savęs perkelti ant kitų. Ir ypačiai tai galioja mokyklai. Mokykla pačiu savo pašaukimu yra skirta būti ne visuomenės atspindžiu, o jos formuotoja. Ir juo labiau visuomenei grėstų įvairios negerovės, tuo labiau mokyklai privalu budėti, kad šios negerovės bent jos nepasiektų. Negerovės mokyklai yra ne pasiteisinimas, o tiktai perspėjimas, kad ypatingai reikia į jas atkreipti dėmesį. Jei sunkiau mokykloje palaikyti drausmę, yra ženklas, kad jos palaikymas yra ypačiai reikalingas. Jei sunkiau mokiniuose įžiebti idealistinio entuziazmo nuotaiką, yra ženklas, kad reikia visas pastangas sudvigubinti. Jei sunkiau, vienu žodžiu, išlaikyti aukštą mūsų mokyklos lygį, yra ženklas, kad jo išlaikymas yra pati didžioji būtinybė.

Nenoriu, atmesdamas mokyklos teisinimąsi visuomene, užmiršti, kad nebūtų savo ruožtu ir pati visuomenė atsakinga už mūsų mokyklą. Savos mokyklos išsaugojimas — pagrindinis laidas mūsų jaunųjų kartų tautiniam atsparumui užtikrinti. Netenka to nė įrodinėti. Kiekvienas, kuris tik išeina už siauro asmeninių rūpesčių kiauto, tai supranta. Netenka skųstis, kad vadovaujantieji tremtinių bendruomenės organai nesuprastų mokyklos reikšmės. Bet jų supratimo konkrečiose gyvenimo sąlygose nevisada pakanka. Reikia, kad ir visa plačioji visuomenė suprastų didįjį mokyklos vaidmenį. Kaip mokytojui išlaikyti savo autoritetą, jei visuomenėje įsigalėjusi pažiūra, kad nėra jokio kito autoritetui pagrindo, kaip turėti išpūstą kišenę! Kaip mokytojui visomis jėgomis atsidėti mokyklos darbui, jei jo atlyginimo nepakanka begėdžiui batsiuviui apmokėti už vaikui puspadžių pakalimą! Kaip mokytojui išlaikyti savo darbo vertės sąmonę, jei atleidus jį nuo stovyklinių darbų, pakyla visuomenėje pasipiktinimo murmesys. Didelė todėl visų susirūpinusiųjų mūsų tautine ateitimi pareiga padėti visas pastangas, kad mokytojų vaidmuo tautinėje mūsų bendruomenėje būtų deramai suprastas.

Ateitis mūsų mokyklai nieko gero nežada. Užuot laukus sąlygų pagerėjimo, reikia būti tikriems, kad ateityje sąlygos mūsų mokyklai milžiniškai pasunkės. Kiek apskritai bus galima ją išlaikyti, bus galima ją išlaikyti tik mūsų pačių, ne vien tėvų ar mokytojų, bet tik drauge visos bendruomenės pastangomis — ne tik moralinėmis, bet ir materialinėmis. Žinokime tai iš anksto!

Schwäbisch Gmünd, 1948. 1. 15

JUOZAS KĖKŠTAS

Vandenynas

Koks pasaulio ūžimas nakty vandenyno —
koks bangų, koks sunkumas dangaus — — —
Plaukia salos nematomos, plaukia žemynai
pro mus, o mes klausiam savęs: ar rūdys sūriąja banga
pėdas mūsų Žemėj pridengs ir nuplaus
nežinion? —
Sūrus denis ir vėjų dūžiai
ir aplinkui tamsa ta pati,
kuri mūsų jaunystę sugriovus
mirties toliais ir gėdulu ūžia — — —

Bunda bangos, atdunda audra ir naktis.

ŽIVILĖ

ANTANAS ŠKĖMA

TRIJŲ PAVEIKSLŲ DRAMATINĖ LEGENDA

Veikia: Svajūnas
Živilė
Karijotas
Gluosnis
Ašautas

I PAVEIKSLAS

(Prieš uždangą išeina Svajūnas. Jis apyjaunis, jo veidas patrauklus, ir plaukai balti)

SVAJŪNAS: Sveiki, bičiuliai! Vadinuos Svajūnas! Neturiu profesijos. Neturiu draugų, giminių, moterų. Aš tik Svajūnas ir mėgstu svajoti. Apie ką aš svajoju? Jaukus kambarys su gėlytėmis palangėse, mylima žmona, švelnūs vaikučiai, išdykusiai malonūs. Kadaise... dabar man atrodo, labai seniai, ten savame krašte, tikėjausi tos kasdieninės laimės. Mergaitė ėjo šalia. Nustebusios akys žvelgė į pasaulį. Buvau linksmas, nerūpestingas, drąsus, žadėjau laimę. Sakiau — ji mano vienintelė, ir iš jos tuos žodžius girdėjau. Mano plaukai buvo tamsūs, praradimas nubaltino juos. A, sena įsimylėjėlių pasaka, audros nupūsta. Į tėviškę įsiveržė atėjūnai, žmonės nebežinojo kaip ir su kuo. Juos vežė į Rytus, ir juos vežė į Vakarus, ir daugelis žuvo, ir daugelis pasiliko, ir ūžtelėjusi banga išmetė daugelį į svetimą kraštą. Atsiradau jų tarpe. O ji — tenai paliko. Mus išskyrė ugnis, mačiau kaip iš jos galvos tekėjo kraujas. Šviežias, sodrus kraujas sunkėsi į arklių išmindžiotą vieškelio purvą. Ji tenai paliko. Amžinai.

O aš dairiausi į viršų, dairiausi į šalis, ir mano plaukai bąlo. Ir vaikštinėjau Bavarijos plentu, apsodintu vaismedžiais, beprasmiai užvertęs galvą. Dienos nyko. Gatvėse urzgė sausakimšiai tramvajai, danguje kyšojo žadančios žvaigždės, saulė kaitino stovinėjančių eilutėse nugaras, griuvėsiuose klykė liesi vaikai, puošniose mašinose suposi uniformuotieji, o aš svajojau. Ji vadinosi — Živilė. Mano Živilę, nerūpestingų akių padarėlį, sutraiškė karas.

Tą vasarą degino saulė, retai debesys praslinkdavo išblukusiu dangum. Tą vakarą pamačiau debesį, plyštančiais kraštais. Jis pračiuožė saule, jis nunėrė už akiračio. Ėjau paskui jį, kol vakaras užgesino silpstančios šviesos lyžterėjimus. Ėjau ir... prisiminiau legendą...

Mieli bičiuliai! Jūs visi skaitėte legendą apie Živilę? Manau, ją išsvajojo švento pablūdimo valandą vienišas svajotojas kadaise. Ne, manoji Živilė nebuvo tokia pasiryžusi ir drąsi. Ji tiktai sakė: esu jos vienintėlis. Ir vis dėlto, kai tenai, nutempta į griovį paskutinį kartą pasižiūrėjo į mane, ji pabandė nusišypsoti.

Plynuose Bavarijos laukuose pasivogiau legendos prisiminimą, sušildžiau savimi, ir dabar ji mano. Turėjau į ką atsiremti, kad nereiktų kaukti, kaip vienišam šuniui iš skausmo ir nevilties. Jei žiūrovų tarpe sėdi istorikai, tenepyksta — legendos Živilė yra mano. Jei žiūrovų eilėse sėdi skeptikai, tenepyksta — legendos Živilė yra mano. Ir, jei žiūrovų tarpe — žmonės realiai žvelgią į gyvenimą, teatleidžia — legendos Živilė išsvajota. Legenda apie Živilę — paminklas vienintelei mergaitei, palikusiai vieškelio purve. Anapus uždangos laukia dramos aktorai. Pasibeldžiau į jų duris, paprašiau padėti man, jie sutiko. Paprašiau, nes retas žmogus išlaiko savyje meilę, ilgesį, ar kančią, nepapasakojęs kitiems. Neturiu draugų, giminių, moterų. Todėl pasakoju jums, mieli bičiuliai. Prašau uždangą!

(Uždanga prasiskleidžia. Vakaras. Nedidelė, niūri menė. Žemi skliautai. Siauras langas. Kairėje ir dešinėje — durys. Kairėje, kiek giliau, raityti laiptai į viršų. Jie baigiasi durimis, už kurių kuoro kambarys. Užkulisy daina.) Veiksmas vyksta senovėje, kai pilių kunigaikščiai kariavo su savo priešais. Šita menė pereinamoji. Laiptai veda į kuoro kambarį, kurį mėgsta Živilė. Ji laukia Gluosnio. Karo vadas Gluosnis ką tik grįžo atmušęs gudų puolimą. Jo vyrai puotauja ir dainuoja. Gluosnis lenkia medaus ragą ir skuba pas Živilę. (Svajūnas užlipa laiptais ir atidaro duris. Iš kambario išslysta šviesos spindulys. Tada Svajūnas nulipa ir atidaro dešiniąsias menės duris. Pasišalina. Į menę įbėga Gluosnis. Kai jis pasiekia laiptus, aukštai pasirodo Živilė).

GLUOSNIS: Živile!

ŽIVILĖ: Gluosni! (Gluosnis bėga laiptais, ir juodu kartu.) Man svaigsta galva.

GLUOSNIS: Junti, kaip plaka mano širdis?

ŽIVILĖ: Juntu, man svaigsta galva.

GLUOSNIS: Tavo veidas baltas. Kai jojau čia... prie Žydro ežero lelijos linko. Pienas ir sniegas. Tavo veidas — Žydro ežero lelijos. Skruostai ir kakta. Tik — lelijos neturėjo akių. Tavo akys — ežero vanduo. Jos žalios. Jos kviečia. Lyg naktis, kai mėnuo virš kuoro. Tu vėl su manim, Živile. Aš slystu į laimę. Pabučiuok mane.

ŽIVILĖ: Tu gyvas, Gluosni. (bučiuoja)

GLUOSNIS: Aš vėl tau gyvas. Turiu gyventi, kol tu gyveni. Viskas niekai. Vyrų riksmas ir arklių žviegimas. Kardų kirčiai ir žūstančiųjų aimana. Kraujas ir žemė, debesys ir gaisrai, kanopų daina ir lūžtančios jietys — viskas niekai. Du gintariniai upeliai tavo kasos, Živile. Aš nunešiu tave, kur šviečia saulė. Sudraikysiu kasas, ir gintariniai upeliai ištykš auksu, čiurlens ant tavo baltos odos. Aš mylėsiu tave, Živile. Saulė nukris už mėlynųjų šilų, mėnuo pakils, tavo vyzdžiai patamsės, mirgės žvaigždės, mūsų žvaigždės, ir aš mylėsiu tave, Živile. Bučiuok mane, aš vėl tau gyvas.

ŽIVILĖ: Tu nugalėjai, Gluosni. (bučiuoja jį)

GLUOSNIS: Kas yra pergalė? Akimirkų žaibai — štai ir viskas. Pergalė — pergalei? Niekai. Jei prieš tave didelės akys... Tavo numylėtosios akys. Tu skrendi ant pašėlusio žirgo, ir kraujas maišosi su riksmu. Pirmyn, Gluosni! Už tavo nugaros — tylūs kloniai, susiraizgę medžiai, už tavo nugaros — pilies kuoras. Siaurame lange laukia veidas. Žalias strėles svaido numylėtosios akys, ir strėlės įsismeigia į nugarą. Sukietėja raumenys, susičiaupia lūpos, kardas lengvas, kaip žilvyčio rykštė. Pirmyn, Gluosni. Kapok galvas, pečius, silpstančias rankas. Žirgas prunkščia, drimba baltos putos, ir skrenda ore nukirsta gudo ranka. Aa, koks skausmas iškreipia jo rudą snukį! Pirmyn, Gluosni. Ten, siaurame lange supasi šviesus rūbas. Kirsk iš peties, Gluosni. Kitaip — nematysi jos. Žiūrėk, jau griūva viens ant kito tavo priešai, pasibaisėjimo klyksmą išspjauna prasižiojusios burnos. Tavo vyrų veiduose prakaito lašai, plėšriu džiaugsmu blizga balti dantys. Žiūrėk, jau bėga tavo priešai, tamsios liepsnos jų žirgų uodegos, jos tolsta, jos susilieja su miško žalumu. Atgal, Gluosni. Viskas niekai. Siaurame kuoro lange supasi šviesus rūbas, ir žalios akių strėlės smeigia tavo krūtinę. Atgal, Gluosni. Pro susiraizgiusius medžius, pro ramius klonius.

ŽIVILĖ: Tu nugalėjai, mano Gluosni. (Abu leidžiasi laiptais) Tu įspėjai, tu žinojai. Slankiojau pily, ramybės jieškojau. Į kiemą išėjau. Kyla į dangų pilki mūrai, kaip gilus šulinys laidoja kiemas. O dangaus sklypelis ten, aukštai, pliero skydu dengia ir troškina. Ir einu aš į merginų kambarius ir matau, sėdi galvas palenkusios, liūdną dainą dainuoja. „Bernelis krito, o sesulė rauda". Nėra, kas mane nuramina. Ir girdžiu kastuvų dūžius, pravertos durys į drėgną rūsį. Kasa duobę Ašautas ir tėvas, skrynią paslėpti nori, skrynioje auksas. Ir paraudusi iš gėdos, į kuoro kambarį einu tavęs laukti, mano Gluosni. Skrenda varnai plačiai mojuodami sparnais, skrenda ten, kur tu kovoji, mano Gluosni. Skrenda ir skrenda, liūdną dainą dainuoja merginos, klausausi jos ties praviru langu rymodama. „Bernelis krito, o sesulės rauda." O iš apačios, vaidenasi man, girdžiu duslius kastuvų smūgius į sukietėjusią žemę. Vaidenasi man, gal jų nereikia, nes skrenda pikti varnai, žemyn sminga, lesa tavo mėlynas akis, mano Gluosni. Ir sukniubau aš ant rankų, ir verkiau, lyg vaikas. Atslinko vakaras, papūtė švelnus vėjas, išdžiovino ašaras. Tu nugalėsi, tu nugalėsi — kartojau. Atslinko vakaras, o tolumoje balsai pasigirdo. Rausvais laukais jojo vyrų būrys. Gal gudai? — aštri mintis pervėrė. Ne. Rausvais laukais jojo vyrų būrys, tu jojai pirmas, mano Gluosni. Dar smarkiau papūtė vėjas, durys pačios atsidarė. Dabar laukiau žingsnių, tavo žingsnių. Tu nugalėjai, tu nugalėjai, mano Gluosni.

GLUOSNIS: Nugalėjau, kad tave laimėčiau.

ŽIVILĖ: Tu mane laimėjai, kad nugalėtum. (Abu prieina prie lango, žiūri pro jį, tyli valandėlę)

GLUOSNIS: Miško pakrašty stovėtų sodyba. Pušų sakais kvepėtu. Tokį vakarą namo grįžčiau. Pagautą stirną per pečius persimetęs. Mėlyni dūmai kiltų į viršų, tirptų mėlyni dūmai. Tu sėdėtum susimąsčiusi prie ugniakuro, manęs lauktum. Vėliau... skambėtu sidabrinė naktis. Samanų guoly skambėtų mūsų meilė. Naktis ir mudu. Mudu ir žvaigždžių liežuviai pro atdaras duris.

ŽIVILĖ: Turi kovoti, Gluosni.

GLUOSNIS: Kovoti? Kad pražūčiau tavęs nemylėjęs?

ŽIVILĖ: Kad mylėdamas mane, nugalėtum arba žūtum.

GLUOSNIS: Nenoriu kovoti. Ramybės noriu.

ŽIVILĖ: Miško pakrašty — spąstai lieknakojai stirnai. Blaškosi stirna, pasprukti stengiasi. Sėlina Gluosnis, Karijoto karo vadas, stirną peiliu pribaigti.

GLUOSNIS: Ramybės noriu.

ŽIVILĖ: Iš tolimų kraštų raiteliai joja. Ugnies juostos paskui driekiasi. Suanglėjusios motinos guli prie išdegusių sodybų, ir kūdikiai juodą krūtį čiulpia. Pjauna vienmarškinius vyrus gudai, mūsų priešai. O garsusis karo vadas Gluosnis, žmoną apkabinęs, žvaigždžių liežuvius stebi. Kol ir jo sodybą ugnis apšviečia.

GLUOSNIS: Kai reikės, atsikels karo vadas.

ŽIVILĖ: Neatsikels. Miške miglos slankioja. Į širdį miglos įsisunkia. Pamirši, Gluosni, praeitį, pamirši kraują ir žemę, kanopų dainą ir lūžtančias jietis. Viską pamirši.

GLUOSNIS: Tik tu man reikalinga.

ŽIVILĖ: Žinau. Kad kovotum, kad nugalėtum. Kad kiti, silpnesni už tave, ugniakuro dūmuose laimės jieškotų.

GLUOSNIS: Tau gyventi noriu.

ŽIVILĖ: Mudu pasmerkti kitiems gyventi. Mus Praamžis paženklino.

GLUOSNIS: Niekai, Živile. Nemyli manęs tavo tėvas. Nebūsiu jo žentas. Žemos kilmės esu, netinku kunigaikštytei į vyrus. Mano kardas — vergas. Pabėgo gudai į miškus, paliko turtą stovykloje, supylė kunigaikštis. Karijotas brangenybes į skrynią. Eik miegoti, Gluosni, baigtas tavo darbas.

ŽIVILĖ: O tu išdrįsk. Išdrįsk.

GLUOSNIS: Nesuprantu.

ŽIVILĖ: Miško pakrašty stovėtų sodyba... Mėlyni dūmai kiltų į viršų... Šitaip svajojai?

GLUOSNIS: Šitaip svajoju.

ŽIVILĖ: Ant aukšto kalno rūsti pilis dunkso... Debesis pjauna dantytas kuoras. Visas kraštas pilį pažįsta. Visi priešai ją aplenkia. Kunigaikščio Gluosnio jinai.

GLUOSNIS: O tu?

ŽIVILĖ: Aš lauksiu.

GLUOSNIS: Ilgai jau laukta. Laikas — žmonių priešas.

ŽIVILĖ: Išgrisk, Gluosni!

GLUOSNIS: Tavęs noriu. Nereikia man dantyto kuoro. (Tyla) Dar kartą kalbinsiu kunigaikštį. Juk šiandien nugalėjau. Dar kartą prašysiu, dar kartą...

ŽIVILĖ: Kalbink, Gluosni. (Lipa laiptais)

GLUOSNIS: Živile!

ŽIVILĖ: (aukštai) Kalbink, Gluosni. (dingsta)

GLUOSNIS: Žiežirbos jos žvilgsnyje... Kokia keista diena! Raudona žolė ir gintarinės kasos. Pašėlę žirgo šuoliai ir kvapnus glėbys. Sudarkyti kūnai ir, lyg laumė kylanti aukštyn, jinai — Živilė. Kokia keista diena... Vienintelė diena. Gal... pralaimėjimo diena? Ne. Živilė mano bus. (Eina į kairiąsias duris. Suskamba nauja daina. Gluosnis stabteli, klausosi) Jeigu vestuvėms jie dainuotų... Žiežirbos jos žvilgsnyje... Nurimti, užmigti... Žalios akys — ežero vanduo. Mėlyni dūmai. Meilė skamba, kaip daina... Pabučiuok mane dar kartą... (Išeina pro kairiąsias duris. Kurį laiką scena tuščia, kol daina baigiasi. Tada pro dešiniąsias duris Karijotas ir Ašautas atitempia skrynią. Jie nuvargę sustoja menės vidury)

AŠAUTAS: Lyg švinas.

KARIJOTAS: Kodėl sustojai?

AŠAUTAS: Švinas...

KARIJOTAS: Skrynioje auksas.

AŠAUTAS: Mano kojose švinas.

KARIJOTAS: Reikia skubėti. Nenoriu, kad kas pamatytų... Noriu pries savęs skrynią turėti.

AŠAUTAS: Puotauja.

KARIJOTAS: Reikia skubėti. Skrynioje auksas.

AŠAUTAS: Pailsėkim.

KARIJOTAS: Man neramu.

AŠAUTAS: Nusiramink.

KARIJOTAS: Tu blogas bendras.

AŠAUTAS: Aš tik Ašautas.

KARIJOTAS: Ką tai reiškia? Aš tik kunigaikštis Karijotas.

AŠAUTAS: Tu kunigaikštis Karijotas, įsimylėjęs auksą. Aš Ašautas, įsimylėjęs save. Šioks toks skirtumas, ar ne?

KARIJOTAS: Tempkim skrynią.

AŠAUTAS: Pailsėkim valandėlę.

KARIJOTAS: Pasakyk man, kas šios pilies šeimininkas?

AŠAUTAS: Tu.

KARIJOTAS: Tempkim skrynią.

AŠAUTAS: Esu aukštos kilmės. Negali man įsakinėti. Dar aš tavo svečias.

KARIJOTAS: Tu peršies Živilei. Žentai klauso uošvių. Bent prieš vestuves.

AŠAUTAS: Pats vestuvių nori.

KARIJOTAS: Aš noriu . . . Ar gi Živilė nususi senmergė?

AŠAUTAS: Bijai Gluosnio.

KARIJOTAS: (Juokiasi)

AŠAUTAS: Nemoki juoktis, kunigaikšti.

KARIJOTAS: Man šešiasdešimt metų. Užmiršau juoktis. Manai, bijau Gluosnio?

AŠAUTAS: Jis narsus karo vadas. Nugalėjo gudus. Žinoma, iš tikrųjų nugalėjo vyrai, bet garbė karo vadui. Jis myli Živilę, ir Živilė valandomis tūno kuoro lange. Tūno, dūsauja.

KARIJOTAS: Tai kodėl jų vestuvių nekeliu?

AŠAUTAS: Pasakiau: bijai Gluosnio. Bet . . . kodėl? Gavęs Živilę, Gluosnis kovotų, kaip pamišėlis. Visi pamišėliai — narsūs. Tu įsigytum keletą pilių . . . Į skrynią prisipiltum aukso . . .

KARIJOTAS: Aha! (juokiasi)

AŠAUTAS: Kvailas juokas.

KARIJOTAS: Tu gudrus. Tariesi viską permatąs. Pasakyk. Kodėl vestuvių nekeliu?

AŠAUTAS: Gal . . . pats pasakysi?

KARIJOTAS: Pats . . . Gerai. Visvien būsi mano žentas. (Pakelia skrynios dangtį, išima pailgą aukso gabalą) Matai?

AŠAUTAS: Matau.

KARIJOTAS: Blizga?

AŠAUTAS: Auksas visuomet blizga.

KARIJOTAS: Visuomet. Aš einu saulėtą rytą į mažąjį kiemą. Ten akmenys ir nuvytę žolių stiebai. Ten saulės spinduliai lyžteri ir pranyksta. Aukštai — dangaus tik lopelis. Saulės spinduliai gal valandą paglosto akmenis ir žolę. Padedu auksą. Laukiu. Gelsvoje žolėje jis guli, rūškanotai geltonas. Laukiu. Spinduliai sliuogia mūru, ilgi čiuptuvai sliuogia. Čiupt už akmens ir toliau, grybšt smalią žolytę ir toliau. Vidury kiemo guli auksas, rūškanotai geltonas. Laukiu. Sirdis tvaksi. Ir kai čiuptuvai išsitiesia . . . sublizga aukso paviršius. Jis blizga, Ašautai, jis blizga. Jis blizga, širdis tvaksi, man karšta, man nieko nereikia. Atsigulu ant grindinio ir žiūriu, aš žiūriu, o jis blizga. Kol spinduliai čiuptuvai dar toliau, ir vėl auksas rūškanotai geltonas.

Atsikeliu naktį. Tamsus mano miegamasis, siauras jame langas, grotais užkaltas. Jeigu šviečia mėnuo, langas atsispindi asloje. Asloje, žalsva dėmė, grotų šešėliais padalinta. Išsitraukiu iš guolio kailių auksą,nešu jį. Ir vėl širdis tvaksi, ir vėl man karšta, Ašautai. Padedu auksą. Jis guli asloje, mėnulio apšviestas, grotų šešėlių rėmuose. Jis blizga nykia, gelsvai žalia spalva, aš žiūriu, mano vyzdžiai prirakinti, jie nejuda. Aa, kaip man nieko nereikia! Aš žiūriu, aš tik žiūriu, Ašautai. Valandos slenka, ir žalsva dėmė asloje slenka, ir aš šliaužiu asla, vis pastumdamas mano auksą. Koks tada puikus gyvenimas, Ašautai!

AŠAUTAS: Ir daugiau tau nieko nereikia?

KARIJOTAS: Daugiau man nieko nereikia. (Padeda gabalą atgal į skrynią)

AŠAUTAS: Pradedu suprasti.

KARIJOTAS: Supranti? Tu sakei — Gluosnis! Jis jaunas, jis kvailas, jis daug nori, jis panorės garbės, žygių, pilių. Ir . . . ką gali žinoti? Man vienos pilies užtenka, Ašautai.

AŠAUTAS: Tu skrynios bijai netekti.

KARIJOTAS: Taip. Tegul vyrai saugo mano pilį nuo užpuolikų. Tegul gabena grobį. Bet . . . man nereikia didelių turtų. Man šitos skrynios pakanka.

AŠAUTAS: Todėl mane žentu pasirinkai?

KARIJOTAS: Tu tinginys, Ašautai. Tu tingi norėti.

AŠAUTAS: Aš noriu tingėti. (juokiasi)

KARIJOTAS: Tu nemyli Živilės.

AŠAUTAS: Pasistengsiu.

KARIJOTAS: Nesistenk. Nenoriu, kad mylėtum Živilę.

AŠAUTAS: Dar geriau.

KARIJOTAS: Ji panaši į motiną. Ji daug nori.

AŠAUTAS: Gal atpras.

KARIJOTAS: Jei Živilę pamilsi, ji privers tave norėti.

AŠAUTAS: Gal atpras.

KARIJOTAS: Mokėsi suvaldyti jos troškimus? Juk tu tinginys.

AŠAUTAS: Todėl ir mokėsiu. Aš nekovoju. Aš tik stebiu. Dieną ir naktį, rytą ir vakarą. Mėgstu gulėti kailiuose. Baltos meškos kailius iš šiaurės man atsiuntė. Užsivelku juodą rūbą, ilsiuosi. Trys tarnaitės prieš mane šoka. Lėtai sukasi tarnaitės, ir lėtai sukasi galvoje malonus svaigulys. Geriu iš krištolinės taurės tamsiai raudoną vyną. Jis tirštesnis už mirštančiojo žvėries kraują. Dingsta bet kokie norai. Lėtai sukasi tarnaitės, kol kuri nusilpusi krinta. Pamoju, paklusniai atbėga nauja. Manęs nejaudina kvailos šnektos apie kvailus norus. Gyvenimas — — poilsis prieš mirtį. Gal numirus dievai palieps kovoti, blaškytis kankinančioj aistroj. Gal numirus . . . O dabar ilsiuosi, ir bet kokie norai nuslenka, kaip rūkas saulei patekėjus. Baltos meškos kailis sugeria valandas, dienas, naktis, metus. Baltos meškos kailis sugers Živilės troškimus. Ji nurims, gulės šalia manęs ir žiūrės, kaip lėtai sukasi tarnaitės. O tu nešiosi savo auksą. Gluosnis kovos su užpuolikais. Mes gyvensime laimingai, kunigaikšti.

KARIJOTAS: Tu geras bendras, Ašautai.

AŠAUTAS: Aš teisingai gyvenu, Karijotai. (Pasigirsta puotaujančiųjų triukšmas)

KARIJOTAS: Tempkim skrynią.

AŠAUTAS: Ką darysi . . . Tempkim. Greit ji palengvės.

KARIJOTAS: Kodėl?

AŠAUTAS: O kraitis?

KARIJOTAS: Teisybė . . . Kraitis. (Jie pasiruošia eiti. Pro kairiąsias durs įeina Gluosnis.) Aa . . . nugalėtojas!

GLUOSNIS: Sveikas, kunigaikšti!

KARIJOTAS: Sveikas. Ar nepuotauji?

GLUOSNIS: Ne. Noriu . . .

KARIJOTAS: Dėkoju tau, Gluosni. Esi narsus karo vadas. Ryt apdovanosiu tave. Ryt praneši kaip kovojai. Dabar eik. Puotauk, linksminkis. Eik.

GLUOSNIS: Vieną žodį, kunigaikšti.

AŠAUTAS: Plepumas atsiranda išgėrus. Tu gi blaivas.

KARIJOTAS: Vėliau aplankysiu puotą. Gal atsiras laiko . . .

AŠAUTAS: Laimėtojai visuomet išdidūs. Todėl dažnai pralaimi. Ar ne, kunigaikšti?

KARIJOTAS: Tempkim skrynią, Ašautai. (Gluosniui) Puotauk, linksminkis.

GLUOSNIS: Vieną žodį, kunigaikšti.

KARIJOTAS: Vėliau.

GLUOSNIS: Noriu dabar.

AŠAUTAS: Tu — labai nori. Mes — labai nenorim.

GLUOSNIS: Ne su tavim kalbu.

AŠAUTAS: Aa . . . Išdidų karo vadą turi, Karijotai. Žiūrėk, kaip žaižaruoja akys. Žiūrėk, kaip plaukai garbiniuojasi. Krūtinė pirmyn. (Prieina arčiau) Klausyk, narsusis karo vade! Tu jaunas. Tu neprotingas. Šiandien parbloškei gudus. Užtenka. Eik, puotauk. Žinau, ko nori, (rodo kuoro kambarį) bet . . .

GLUOSNIS: Nutilk.

AŠAUTAS: Žinau, ko nori. Vyk šitą mintį. Kreipkis į mane. Turiu puikių tarnaičių. Jos paklusnios: šoka, myli. Atsiųsiu tau keletą.

GLUOSNIS: Su tavim noriu šnekėti, kunigaikšti.

AŠAUTAS: Jei apie Živilę — neverta. Ji man pažadėta. Šiandien sutarėm. Aš laimingas.

GLUOSNIS: Ji tau pažadėta?

AŠAUTAS: Man, Ašautui! Persikelsiu čia gyventi. Ant baltos meškos kailio ilsėsimės. Tu kariausi, Gluosni, o mudu ilsėsimės. Kunigaikštis Karijotas taip nori. Aš nemoku mylėti, Gluosni. Bet . . . galiu apsvaiginti. Kai raudonas vakaras tirštu vynu nupraus mudviejų veidus, kitame kambary paliepsiu skambinti kankliais. Stygos aidės sidabru, o Živilės kaktoje išsilygins ilgesio raukšlės. Jinai greit pamirš tave, Gluosni. Tingi tyla nugali meilę. Palaimintame puošnume reikia nieko neveikti ir užgęsta aistros. Ji pripras. Nurims. Ilsėsis. Kai raudono vakaro žara sukrekės sunkiomis pilkomis sutemomis — pranyks norai . . . Tik sidabrinės stygos aidės, ir ant balto kailio iš parverstos taurės lašės vynas . . .

GLUOSNIS: Tu niekšas! (Ištraukęs durklą, puola Ašautą. Karijotas sustabdo jį)

KARIJOTAS: Gluosni!

AŠAUTAS: Koks tu kvailas, Gluosni, koks tu kvailas! (Juokiasi) Manai, įžeidei mane? Koks tu jaunas, Gluosni!

KARIJOTAS: Išeik, Ašautai. Palauk manęs už durų. Dabar kalbėsiuos su juo.

AŠAUTAS: Tu pralaimėjai, Gluosni. (Išeina pro kairiąsias duris)

KARIJOTAS: Ką tu padarei?

GLUOSNIS: Ašautui Živilę pažadėjai?

KARIJOTAS: Taip.

GLUOSNIS: Aš myliu Živilę.

KARIJOTAS: Žinau. Ir manai, ji tavo turi būti?

GLUOSNIS: Prašau tavęs, kunigaikšti. Dar kartą, prašau.

KARIJOTAS: Prašymus jauni išklauso. Man šešiasdešimt metų. Aš protauju.

GLUOSNIS: Bet . . . kodėl? Kodėl esi toks užsispyręs, kunigaikšti?

KARIJOTAS: Tu žemos kilmės.

GLUOSNIS: Niekai. Nukariausiu tau kelias pilis. Užversiu rūsius auksu. Karijoto vardas . . .

KARIJOTAS: Nereikia.

GLUOSNIS: Negaliu. Tik dėl jos kovoju. Dangus plyšta ir žemė dunksi. Plieninis rūkas smegenyse. Tik dėl jos — pirmyn. Kardo kirčiai ir mano meilė susijungia, kaip dangus ir žemė. Negaliu, kunigaikšti.

KARIJOTAS: Galėsi. Ji tekės už Ašauto. Paskutinį kartą pasakiau. Ašauto atsiprašyk. Tuojau pašauksiu jį . . . Ašautai! (Įeina Ašautas)

GLUOSNIS: Živile! (Aukštai pasirodo Živilė. Gluosnis lėtai lipa laiptais)

AŠAUTAS: Šeimyninis pasitarimas?

KARIJOTAS: Pašaukiau tave, o jis — ją.

AŠAUTAS: Ko žiūri taip . . .

KARIJOTAS: Juodu gražūs.

AŠAUTAS: Laikykis, Karijotai! Juodu gražūs, taip. Juodu jauni. Sujungsi grožį ir jaunystę — nelaimė ateis.

GLUOSNIS: Tavo veidas nejudrus. Ak, jei galėčiau nusinešti tave! Kunigaikštis pasakė: būsi Ašauto. Tavo veidas nuteistosios mirti. Stoviu priešais ir matau svetimąją. Neturėsiu tavęs, Živile.

ŽIVILĖ: Gluosni . . .

GLUOSNIS: Dabar ant mano akių užslinko šydas, ir menės langas — šviesus siūlas, ir apačioje virpa žmogiškieji šešėliai, jie užstoja šviesą. Tik šviesus siūlas ir . . . naktis aplinkui. Ak, jei kardu galėčiau sukapoti tamsą! Tvinksta skausmas. Išsiliejusi upė plynuose laukuose mano skausmas.

ŽIVILĖ: Mano Gluosni. (Lipa laiptais žemyn. Prieina prie tėvo) Nesutinki, tėve?

KARIJOTAS: Ne.

ŽIVILĖ: Mudu neturime viens antram brangių žodžių. Tu myli auksą, aš skriejančią laisvę. Pradėsime dvikovą. Kas laimės: auksas, ar laisvė?

AŠAUTAS: Auksas.

ŽIVILĖ: Manai?

AŠAUTAS: Laisvės nėra. Laisvę sugalvojo elgetos. Bet ir jie jos neturi. Pasaulis ir žmonės supančioti. Yra saldžioji nelaisvė: puošni tyla arba blizgantis aukso paviršius. Jis blizga, kunigaikšti, jis blizga. Dienos ir naktys — gelsva pasaka. Ji blizga, kunigaikšti, ji blizga.

KARIJOTAS: Kai saulės čiuptuvai sliuogia kiemo grindinių . . .

AŠAUTAS: . . . arba šviečia mėnuo . . .

KARIJOTAS: . . . nešu jį. Širdis tvaksi, man karšta. Asloje, grotų šešėlių rėmuose, guli jis, mano auksas.

AŠAUTAS: Naktis ilga. Valandos ištysta metais, o tu žiūri, ir tau nieko nereikia, ir tu . . .

ŽIVILĖ: Gana. Tu niekšas, Ašautai.

AŠAUTAS: Judu kalbate nereikalingus žodžius. Dvikovoje neįžeidinėjama.

ŽIVILĖ: Kovok už save. Nereikia klastingų smūgių.

AŠAUTAS: Kautynės mūšiui pasibaigus? Laimėjau tave. Nemyliu nieko. Ilsėtis noriu. Bet tu graži. Kai nugirdysiu raudonu vynu, tapsi paklusni. Grožis turi būti paklusnus. Stebėsiu žalias akis ir krisiu į smailias bedugnes. Žalsvas svaigulys — puikus, mano būsimoji. Man nusibodo alpstančios tarnaitės, noriu alpstančios kunigaikštytės.

KARIJOTAS: (sau) Bus tylu pilyje. Atidarysiu skrynią. Girkšt, sugirgždės dangtis. Mielą šiurpą pajus nugarkaulis. Girkšt... Judu ilsėsitės, mylimieji. Vaikščiosiu tylutėliai, kad nepabudinčiau jūsų. Svajonių neišsklaidyčiau. Mėnuo kyla vis aukštyn, jis geltonas, jis blizga. Užgesina žvaigždes. Tylu pilyje. Tik sargybinio žingsniai kieme. Koks puikus gyvenimas plauks Živilei Tu kariauk Gluosni, gink mus. Apdovanosiu tave. Saugok pilies tylą. Kad klaidžiočiau naktimis iki mirties. Gal numirsiu blizgančią, geltoną naktį, parvirtęs ant mylimo aukso. Kokia puiki mirtis bus, Ašautai, kokia puiki mirtis!

ŽIVILĖ: Nutilkit! Judu pamiršote saulę. Judu žaidžiate jos trupiniais, gaudote žūstančius spindulius arba spoksote į nublukusį mėnulį. Jie įžiebia blankias aistras, aistras tarpstančias pavėsyje. Saulė... Ankstų rytą žiūriu į ją iš šilo juostos išsiritančią. Žėrinčios jietys smaigsto dangaus mėlynę, jas svaido milžino ranka, o kalvos ir kloniai laukia. Paskui ranka iškelia virpantį skydą, o žvėrys ir paukščiai jį sveikina. Saulė! Kai žiūriu į saulę, noriu laisvės. Vėjas plačiais delnais glosto prigulusią žolę, medžiai lanksosi, kaip kunigaikščio palydai. Vėjas laisvas. Žirgas pavėjui šuoliais skrieja, raitosi rusvi karčiai, ant žirgo mano Gluosnis, iškeltas kardas rankoje, ir žėrinčios jietys atsispindi ašmenyse. Jis laisvas. O paskui jį — vyrų būrys, dega veidai variu, dunksi žemė, joja narsūs vyrai gudo mušti. Laisvi vyrai — laisvoje šalyje. Ir virš klonių, ant kalvos, stovi Karijotų pilis, kaip grumojanti, akmeninė kumštis. Pakelia artojas galvą, pažvelgia ir junta — jis laisvas. Ir dar aukščiau — saulė motina, spinduliuojanti praamžiaus akis, skaistesnė už bet kokį auksą. Pažiūrėkite į ją ankstų rytą iš kuoro lango, kur nėra šešėlių ir panorėsite laisvi būti.

AŠAUTAS: Nėra laisvės. Yra svajonė apie laisvę. Niekai. Nemėgstu vėjo ir aitrios šviesos. Mėgstu prietemą. Vyną. Šokį. Ilgesingą dainą. Minkštą moterį. Nenoriu laisvės.

KARIJOTAS: Jis rūškanotai geltonas. Aš jį nešioju, kaip mažą vaiką. Čiūčia, liūlia, liūlia, čiūčia... Tekėk už Ašauto, Živile, nekliudyk man. Kadaise paimdavau tave mažytę ant rankų, tavo akutės spinksėjo. Dabar tu didelė, man tavęs nereikia, tekėk už Ašauto. Turiu naują vaiką, nešioju jį, jis blizga. Čiūčia, liūlia, liūlia, čiūčia...

ŽIVILĖ: Gluosni!

GLUOSNIS: (Iki šiol sėdėjęs ant laiptų nuleista galva) Klausau, Živile.

ŽIVILĖ: Kas mums veikti? Jų neperkalbėsi. Tark žodį, Gluosni. Tu vyras.

GLUOSNIS: Neturiu kardo tamsai perskrosti. Išsiliejusi upė plynuose laukuose mano skausmas. Myliu tave, Živile. Labiau už saulę ir laisvę. Tik... smegenyse slankioja ūkanos ir nežinau kas man veikti.

ŽIVILĖ: Aš viena. Mano dievai, kokia esu viena! Ak, kad taip vyriška ranka galėčiau mostelti aštriu kalaviju ir sprogtų užkeiktas kevalas. Šitoj pily nėra skersvėjo. Šitoj pily nėra galingų žmonių. Čia suvaikėję vyrai ir silpnos moterys.

AŠAUTAS: Nurimk, Živile. Kova pralaimėta.

KARIJOTAS: Nurimk, Živile. Tekėk už Ašauto.

ŽIVILĖ: Ne. Du žirgus, Gluosni. Mudu išjojame.

GLUOSNIS: (Pašokęs) Puiku. Mudu išjojame.

KARIJOTAS: Kur?

ŽIVILĖ: Nežinau. Pabandysime, Gluosni?

GLUOSNIS: Du eikliausius žirgus surasiu, Živile. (eina)

KARIJOTAS: Neik. Nenoriu.

AŠAUTAS: Nurimk. Už durų stovi sargybiniai. Jie mano. Nurimk, Gluosni.

ŽIVILĖ: Mano tėve! Išleisk. Kadaise paimdavai mane ant rankų ir buvau tavo duktė. Kadaise. Dabar mudu svetimi. Išleisk mane. Juntu, kaip milžiniškas paukštis plasnoja vėjas, ir aš su juo, artėja miškas, žvaigždes užžibina dangus, ir mano mylimas joja šalia. Išleisk mane.

KARIJOTAS: Eik į kuoro kambarį. Eik ir lauk, kol įsakysiu vestuvėms pasiruošti.

AŠAUTAS: Eik, Živile.

ŽIVILĖ: Paskutinį kartą prašau. Išklausyk manęs, tėve. Visada buvau viena. Tūnojau kuore. Ilgesys atsistodavo šalia, kaip senutė auklė, rūpestingas ilgesys, ir mudu pro langą matėme žydras tolumas, ir mudu laukėme. Gal dievų, gal milžinų — jų kepurės siūbuotų prie pat saulės. Laukėme. Vieną dieną jie atjos... Prasivers pilies vartai, nuaidės džiugi daina — jie atjos. Ilgesys stovėjo šalia, palenkęs didelę, pavargusią galvą, o aš girdėjau žingsnius: šliaužiančius žingsnius. Tavo rankose skambėjo auksas. Auksas pagrobė kadaise gyvą žvilgsnį, ir tavo nugara sulinko. Tu parinkai man snaudžiantį sužadėtinį, užmiršai mane. O aš nenoriu apsvaigti, kaip jis siūlo. Noriu gyvų žmonių. Noriu didelių žygių. Noriu džiaugsmingų veidų, noriu, kad visi šypsotųsi. Laisvi žmonės — laisvoje šalyje. Atiduok man Gluosnį. Be manęs jis žus, ir be jo aš žūsiu. Mudu abu — milžinai. Atiduok man Gluosnį, tėve!

KARIJOTAS: Eik į kuorą ir lauk.

AŠAUTAS: Kai prietema pilkais žingsniais įeis į mūsų miegamąjį, tu gulėsi pabėrusi geltonus plaukus, ir tavo vyzdžiai nejudės. Tu sapnuosi, Živile. Mano glėby — keistas šalis.

GLUOSNIS: Eikš pas mane, Živile. Nunešiu tave. Eikš.

KARIJOTAS: Pašauk, Ašautai, savo žmones. Tesuima jie Gluosnį.

GLUOSNIS: (pastumia Ašautą. Prie durų) Lauk manęs, Živile. Aš grįšiu.

ŽIVILĖ: Lauksiu, brangusis. (Gluosnis dingsta)

KARIJOTAS: Bėk paskui. (Dingsta AŠAUTAS) Gal eisi dabar?

ŽIVILĖ: Neapkenčiu tavęs. (Eina į kuorą. Karijotas užrakina duris. Grįžta Ašautas)

AŠAUTAS: Jis užšoko ant žirgo ir išjojo pro vartus.

KARIJOTAS: Liepei jo neįsileisti?

AŠAUTAS: Liepiau.

KARIJOTAS: Taip... (Tyla) Tempkime skrynią.

AŠAUTAS: Tempkime. (Abu išneša skrynią. Puotautieji užveda dainą. Scenoje Svajūnas. Jis valandėlę klausosi)

SVAJŪNAS: Kaip jums patinka ši daina? Ji labai liūdna. Kaip sena ir liūdna lietuvių giminė. Skrieja pagonys dievai virš klonių ir miškų. Jų rankos išskėstos, o iš delnų trykšta kibirkštys. Supasi laumės eglėse, ir voverės klausosi keistų pasakų. Klausosi riešutus kramtydamos. Meška kabinasi už papuvusios medžio drėvės, aukštai — bitės saldų medų saugo. Dūzgia saugodamos. Stirna striksi, lapė tyko prie kelmo, vilkai... aa, kiek jų daug, kaip jie staugia, ir kiškis neria, lyg taikli strėlė. Daina, visur daina! Vėversys čyrena žydrame danguje, pempė čypsi pelkėje, lakštingala suokia tankmėje, varnai suka ratu ir kranksi, vienišas aras sparnais pjausto orą. Vėjas supa išdžiūvusią beržo šaką, an šakos pakaruoklis kybo, traška svyranti šaka, dejuoja. Smulkiai suraukšlėtas linguoja ežero paviršius, kyla iš dugno oro burbulai, sprogsta paviršiuje ir supasi žaliakaklės lelijos. Daina, visur daina! Motina verkia, sūnų

— karį palaidojusi, šnabžda meilės žodžius mylimiausieji, kai į dangų mėnulis kopia, ir kaukia nusiminęs šuva, galvą užrietęs. Daina, visur daina... (Daina nutyla) Atleiskite, užsisvajojau. Ne pagal legendą užsisvajojau. Gluosnį pamiršau...

Kaip jūs atsimenate, Gluosnis nujojo pas gudus. Jo meilė paliepė jieškoti skubios išeities. Jis sugalvojo beprasmingą sprendimą. Jis nutarė gudams atiduoti pilį, kad išvaduotų Živilę. Gluosnis tą naktį pasiekė gudų stovyklą miške ir po trumpų derybų susitarė.

Girdite, kaip tylu pilyje? Visa pilis miega, visi puotaujantieji miega, tik Živilė sėdi kuore, ir kiemo sargybinis spokso į mėnulį. Šitas besišypsąs mėnulis patinka sargybiniui. Jis žiūri į juodas duobes ir jose mato savo mylimos akis. Dabar ji miega. Sapnuoja. Kai prašvis, atsikels ir eis vandens atsinešti. Ji tarnaitė pilyje. Tik... kokia ji šauni! Ji šypsosi šauniau už šitą prasišiepusį mėnulį. Stovi sargybinis galvą užvertęs, svajoja. Stovi sargybinis ir nežino, kad į pilį yra slaptas įėjimas. Nežino sargybinis, kad jau praskleidė Gluosnis prie mūro augančius krūmokšnius, parodė angą, ir viens paskui kitą šliaužia ropom gudai siauru urvu, o urvas kieme baigiasi. Ir nežino svajotojas sargybinis, kad rudabarzdis gudas begarsiais žingsniais sėlina prie jo, ištiesia gyslotas, apžėlusias rankas... (kieme smaugiamo žmogaus riksmas) ir susmunka vargšas sargybinis. Ir pilyje, kaip katės šmėkčioja gudų šešėliai. Kelia sunkias galvas puotavusieji, jieško kardų, diržus segasi... (paskirų balsų triukšmas) bet jau vėlu, vėlu, vėlu... O Gluosnis, pakvaišęs Gluosnis, kojomis žemės nesiekia, skuba Živilės vaduoti. (Svajūnas eina į avanscenų ir sustoja prie portalo. Į menę su kardu įbėga Gluosnis, šuoliais atsiduria prie kuoro kambario durų ir kardu išlaužia užraktą. Atidaro duris. Švinta.)

GLUOSNIS: Živile... (Išeina Živilė)

ŽIVILĖ: Tu sugrįžai...

GLUOSNIS: Esi laisva.

ŽIVILĖ: Laisva...

GLUOSNIS: Mūsų laukia žirgai. Jojam, Živile.

ŽIVILĖ: Mūsų laukia žirgai... Tu milžinas, Gluosni. Dar kartą stovėjo šalia kerėpla ilgesys, ir tavo šauksmas sutirpdė jį ryto žydrumoj. Esu laisva. (Triukšmas didėja. Tai kautynių triukšmas) Tavo vyrai kaujasi su Ašauto palydais?

GLUOSNIS: Neturiu savo vyrų. Jie Karijoto. Aš tik karo vadas.

ŽIVILĖ: Kieno balsai pily? Kieno svetimi balsai pily?

GLUOSNIS: (Susmukęs prie Živilės kojų) Myliu tave, Živile. Nunešiu tave kur saulė... išdraikysiu gintarines kasas... Jos čiurleną upeliai... Kodėl miręs tavo veidas? Viskas niekai. Tamsus miškas ir džiaugsmingas gudo snukis. Kanopų trenksmas ir artėjanti pilis. Šliaužiančiųjų alsavimas ir pasmaugto vyro riksmas. Viskas niekai. Eikš su manim. Matai, ryto sidabras teka pro langą. Tuoj patekės saulė. Mūsų saulė. Žirgai laukia už vartų. Kodėl negyvas tavo veidas? Parodyk dantis. Šypsokis. Nenoriu būti prakeiktas. Girdi? Nenoriu!

ŽIVILĖ: Kelk. (Gluosnis keliasi) Pily gudai?

GLUOSNIS: Pažiūrėk į mane. Aš visiškai ramus. Matai, esu pasiutusiai ramus. Esu akmuo, kaip ir tu, Živile. Žirgai nerimsta už vartų. Jie skris, kaip aitvarai. Jie ners pro rytmečio miglas, ir miglos išsisklaidys.

ŽIVILĖ: Klausiu. Pily gudai?

GLUOSNIS: Pily gudai. (Triukšmas aptyla)

ŽIVILĖ: Jie laimės?

GLUOSNIS: Taip. Gudai užklupo netikėtai. Parodžiau slaptą įėjimą. Pily skerdynės. Jos neilgai truks.

ŽIVILĖ: Atiduok mano durklą.

GLUOSNIS: Nesuprantu.

ŽIVILĖ: Kadaise dovanojau tau aštrų durklą. Atsimeni? Kai pirmą kartą nugalėjai. Ar jį tebenešioji, ar jis tebeaštrus?

GLUOSNIS: Jį tebenešioju, ir jis tebeaštrus.

ŽIVILĖ: Grąžink man jį. (Gluosnis išsitraukia durklą, atiduoda) Tu pardavei laisvę. Todėl mirsi, Gluosni.

GLUOSNIS: Aš mirsiu, Živile. Puiku. Nieko kito nenoriu. Tik... pabučiuok mane dar kartą...

ŽIVILĖ:: Bučiuok mane, Gluosni. (Juodu susilieja į vieną, ir durklu persmeigtas Gluosnis ritasi laiptais žemyn. Į menę įbėga Karijotas ir Ašautas. Karijoto rankose maišelis)

KARIJOTAS: Tu laisva? O jis? Aa... nebegyvas. Bėgam, Živilę. Gudai pily. Prakeiktas Gluosnis juos atvedė. Bet, žinau dar vieną slaptą išėjimą. Tik aš vienas. Mes išnešime truputėlį aukso. Vis dėlto išnešime. Eikš kartu. Greičiau.

AŠAUTAS: Greičiau.

ŽIVILĖ: Liksiu čia.

AŠAUTAS: Visi didvyriai kvailiai. Visi bailiai gudrūs. Greičiau, Živile.

ŽIVILĖ: Jis guli. Nebeatsikels. Sidabras teka pro langą. Tuoj patekės mūsų saulė. Jis guli. Nejuda. Nenoriu saulės! Tegul tamsa teka. Prigirdo mudu. Kodėl tavo akys blizga, tėve? Aa, tu myli auksą. Tai bėk, bėk kuo greičiausiai. Jau nėra žvaigždžių, tiesa? Plečiasi rusvi laukai ir krinta į sėlinančią tamsą. Jis mirė, tiesa? Tamsa teka. Tuoj patekės mūsų naktis.

KARIJOTAS: Bėgam, Živile.

ŽIVILĖ: Liksiu čia. (Triukšmas prie pat durų. Karijotas ir Ašautas sprunka. Živilė susmunka prie Gluosnio lavono) Mano Gluosni... (Guli nejudri)

SVAJŪNAS: Atleiskite, mieli bičiuliai, kad pabaiga sentimentali. Živilei trūko širdis, ji mirė iš meilės. Atleiskite už pabaigą, kurią pamiršo šito amžiaus žmonės. Pirmas paveikslas baigtas.

Uždanga. (b. d.)

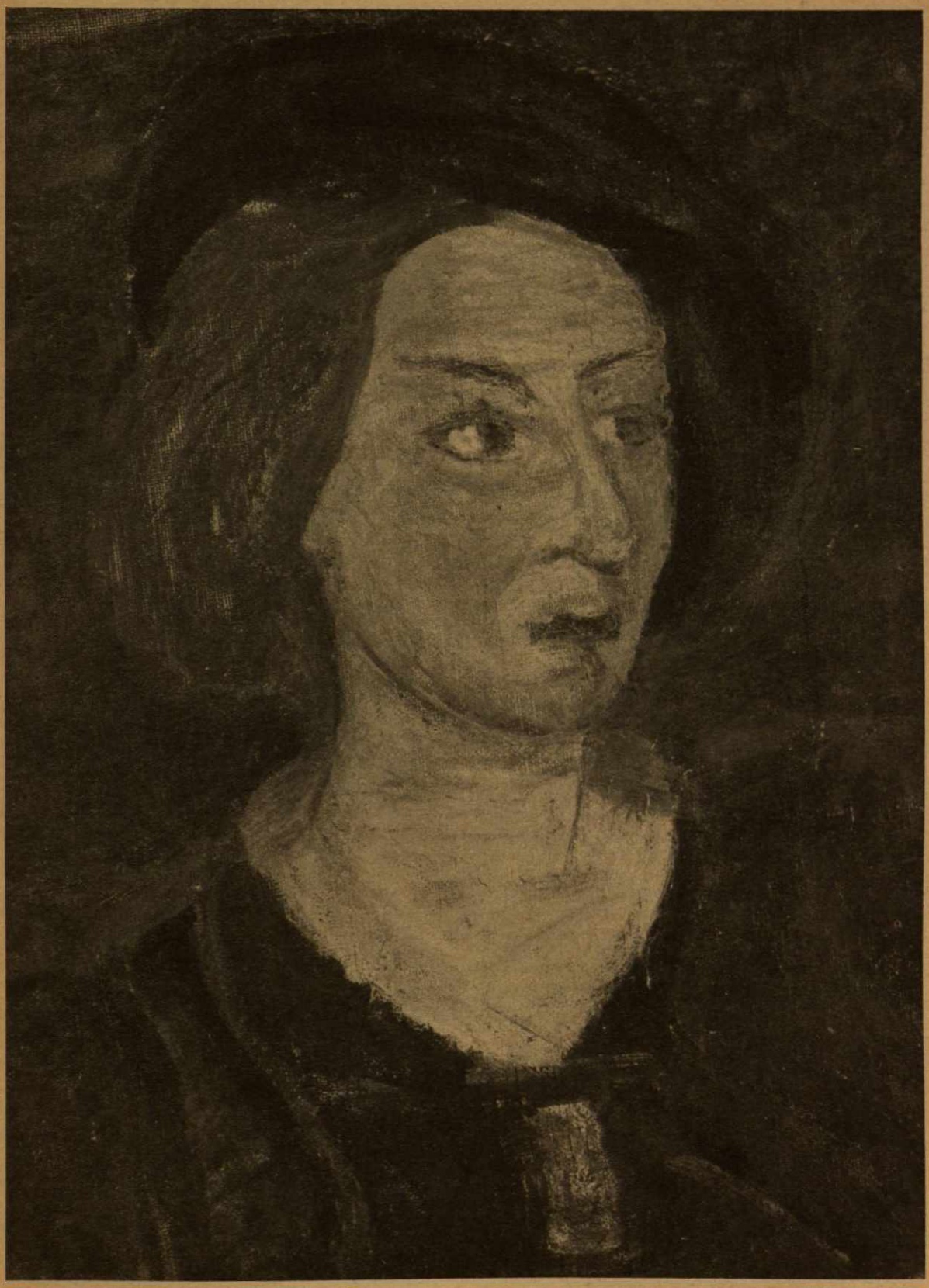

Viktoras Petravičius

Ponios N. portretas (aliejus)

DAILININKAS *Viktoras Petravičius*

PAULIUS JURKUS

Vienas iš ryškiausių „Formos" sąjūdžio dalyvių — Viktoras Petravičius — mūsuose yra žinomas kaip modernistas tapytojas — grafikas. Ir seniau ir dabar daug kur jis buvo puolamas. Buvo nesuprantamas jo kūrybinis pasaulis bei jo interpretacija. Dailininkas tačiau, nieko nežiūrėdamas, atkakliai veržėsi prie savo meninės tiesos, veržėsi į kūrybines aukštumas, ir jo pasiekti laimėjimai nūnai mus džiugina.

Jo gyvenimo kelias prasideda Lietuvoje, Bedalių kaime, 1906. V. 12. Kūrybinio kelio pradžią reikia datuoti 1935 metais jo Kauno Meno Mokyklos baigimu. (Kartu jis baigė ir privačią dail. Dobužinskio dek. graf. studiją.) Jį traukė Vakarai, viliojo muziejai ir naujosios meno srovės. Norėdamas pagilinti studijas, jis tais pačiais metais išvažiuoja į Paryžių, kur 1938 m. baigia Ecole Nationale Superieure des Beaux-Arts ir Conservatoire Nationale des Arts et Metiers, įgydamas diplomus. Studijų tikslais lankosi taip pat Italijoje, Belgijoje, Švedijoje, Vokietijoje. 1937 m. Paryžiaus tarptautinėje parodoje gauna „Diplome Membre du Jury".

Dar būdamas Kauno Meno Mokykloje, dalyvauja Čekoslovakijoje (Košicose) rengiamoje parodoje ir nuo 1935 metų visose dailininkų rengiamose parodose. 1938 metais Kaune surengia savo tapybos ir grafikos darbų parodą. Be kūrybinio darbo dar eina ir meno pedagogo pareigas. 1940 m. Kauno Taikomosios Dailės Instituto dekoratyvinių audinių katedros vedėjas. 1941 metais pakviečiamas į Lietuvos Meno Tarybą ir Vilniaus Meno Akademiją.

Šis Kauno ir Paryžiaus meno mokyklų bei akademijų auklėtinis sintetina savyje Vakarų meno idėjas su mūsų senosios grafikos tradicijomis. Išeidamas iš „Formos" sąjūdžio, iš jo pastangų atgaivinti liaudies meną, įliejant moderninio meno laimėjimus, jis praskleidė savo veidą. Praskleidė drąsiai, temperamentingai, kiekvieną raižinį prisunkdamas savo emocijų.

Šis dailininkuose („Ars" ir „Formos" kolektyvuose) kilęs romantinis sąjūdis labiausiai išryškino vieną liaudies meno bruožą — jo primityvumą ir nuoširdumą. Iš kitos pusės, primityvumas Vakaruose, Paryžiaus mokykloje, jau buvo gavęs pilnas teises ir pripažinimą. Nūnai ir darosi suprantamas jų entuziazmas ir primityvizmo kultyvavimas.

Viktoras Petravičius pačiuose pirmuosiuose žingsniuose surado savo originalų kelią ir temose ir jų interpretavime.

Jo pirmąjį kūrybos laikotarpį, kuris tęsėsi maždaug iki 1947 metų vasaros, reikia pavadinti pasakos laikotarpiu. Pasaka su savo fantastiniu pasauliu buvo jam kūrybos objektas.

Čia reikia pastebėti, kad Viktoras Petravičius prie pasakos priėjo visai savitai, neįprastiniu būdu. Pasaka mumyse daugiau ar mažiau yra surišta su vaikystės emocijomis ir aplinka. Į ją žiūrime, kaip į jaunimui skirtą kūrybą. Viktoras Petravičius pažiūrėjo suaugusio, individualaus dailininko akim. Jis nesistengė atkurti tos emocijos, kuri yra išlikusi mumyse iš anų pasakos metų. Nesistengė nei savo formom prakalbėti į mėgstančius pasaką. Joje jis matė kur kas didesnį, gilesnį gyvenimą, negu patiekė pati teksto medžiaga. Iš vienos pusės jo pasaulyje, kaip klystžvakės rudeninę naktį, klajojo seni apdūmavusių pirkių vaizdai, kažkokios tamsios pelkių nuotaikos, iš kitos pusės — jis jautė savyje dabarties žmogų, neramų, besiblaškantį, kenčiantį dėl civilizacijos ir net joje pasiklystantį. Su tuo dvilypiu, sintetiniu žvilgsniu jis pravėrė jaujos duris, kur gyvena laumės, šmėklos, keistas paslėptas gyvenimas ir iš ten išvedė „Marčią iš jaujos", „Gulbę — karaliaus pačią". Tai dvi pasakos, kuriose Viktoras Petravičius pasirodė pilna savo individualybe.

Savo pirmąjį įvertinimą jis rado Paryžiuje. Už „Gulbę — karaliaus pačią" 1937 metais gavo „Grand Prix".

Tokį pat V. Petravičių randame ir 1940 metais išleistuose 60 raižiniuose (V. Petravičius Gravure sur Bois, 220 numeruotų egzempliorių). 1946 m. Augsburge išleistame „40 Wood — Cuts" rinkiny įdėjo 12 ankstybesniųjų darbų iš iliustruotų pasakų.

Paskutiniu laiku (nuo 1947 metų vasaros) jame daug stipriau suplaka šių dienų besiblaškančio, bedalio žmogaus širdis. Tėviškės peizažas, anoji nuotaika, kuri atėjo iš senųjų liaudies raižinių ir kuri buvo sužydėjusi jo kūryboje, dabar blėsta. Jis ieško naujų kelių, nueitieji jo jau nebepatenkina.

Čia žvelgia jis į gyvenimą ir mato jame nerime besiblaškančius žmones. Kaip pasakose buvo kažkokia pikta jėga, radusi savo išraišką laumių ir dvasių pavidale, taip čia toji jėga jau konkrečiai pastebima gyvenime. Ji tremia žmogų iš tėvynės, iš namų, uždaro į kacetus, naikina bet kokį žmogiškumą. Ir žmogus yra bejėgis prieš šį likimą. Jis tik liūdi ir kenčia. Čia iš tamsos žvelgia poeto veidas (F. Kiršos „Tolumose"), pilnas nerimo ir kančios, kad būtis yra tokia tragiška. Čia kažkas praneša didelį karstą kažkokių užburtu keliu. Tuo jis lyg užsklendžia liūdnąją žmogaus kelionę.

Šioje tematikos dvasioje yra padarytos kompozicijos, kurios eina „Patrios" leidžiamoje „Lietuvių grafikoje", ir iliustruota Fausto Kiršos „Tolumų" poezijos knyga.

Išeidamas iš liaudies meno nuotaikos ir iš primityvizmo mokyklos, jis nejieško piešinio. Portretinis individualus žmonių interpretavimas yra paaukotas raižinio bendriesiems bei visumos dėsniams. Piešinio išbaigimo neleidžia pasiekti nei jo kūrybinis temperamentas. Jis yra neramus, gaivališkas. Niekada namąsto, neapskaičiuoja kaip tūlas racionalistas savo linijos, dėmės, figūros. Jis nori išsakyti savo vidų, savo emocijas. Šis vidus yra toks pilnas, gausus, kad jis nežino jokių varžtų. Jis plaukia plačia srove per visą paveikslą, niekur ilgiau nesustodamas, nes nori kuo greičiau save išsakyti. Praleidžiamos detalės ir veržiamasi į paveikslo visumą. Kiekvienas kalto rėžimas, kiekvienas brūkšnis yra laisvai ištryškęs iš jo emocijos. Jis savo formos pergyvenime yra lyrikas. Todėl jis negali ilgai sėdėti prie vieno darbo, negali pradėto vėliau tęsti, nes dažnai, kaip lyrikui, yra dingęs anas pergyvenimas. Sugebėdamas greit išsakyti savo jausmą ir ilgai nesustodamas prie darbo, jis yra produktyvus. Kartais praeina ištisi metai, kuriuose jis nieko nesukuria. Bet staiga jis prasiveria ir trumpame laike išsilieja gausiais darbais.

Savo pasakų iliustracijose viską skandino daugiau juodose dėmėse. Skubėdamas į paveikslo visumą ir savo jausmą išsakydamas, niekur negrakština savo linijos. Pasilikdamas primityviame traktavime, kartais net grubiai suprastose formose, jis tačiau yra nuoširdus. Šis nuoširdumas ir didelė šiluma atgaivina visą kompoziciją ir padaro ją miela.

Antrajame kūrybos laikotarpyje, pagilinęs savo tematiką, Viktoras Petravičius pajieškojo ir naujos formos. Čia nežymiai ryškėja piešinys, tamsias dėmes pakeičia supintas linijų raizginys. Kartais jis toks gausus, kad

Viktoras Petravičius **Lietuvė (aliejus)**

sunku jame besusigaudyti. Nežymiai įsivyrauja baltosios dėmės. Linija čia taip pat negrakštinama, nejieškoma joje skambumo. Ji yra tik priemonė jo turtingai emocijai reikšti. Todėl ji virpuliuojanti, nerami, nepatenkinta kaip ir nūdienos žmogus.

Skaldydamas juodąsias dėmes į linijas, supindamas visa į raizginį, Viktoras Petravičius kartais praranda savo kompozicijos ryškumą, kurį turėjo anksčiau. Šiame kelyje dar nevisada pasiseka išbalansuoti linijų žaismą su baltosiom dėmėm.

Savo tapyboje jis kai kada pakartoja line padarytas kompozicijas, o šalia to sukuria portretų ir peizažų. Ir čia jis nejieško piešinio, nei figūros pastatymo. Visa yra palenkta kompozicijai ir spalvom.

Spalvose drąsus, nejieško jų išdailinimo, ištirpimo. Viską gramzdindamas mėlsvoje ar rudoje gamoje, jis neryškina kontūrų ir spalvinio išbaigimo.

Savo darbais Viktoras Petravičius yra nūdienos reiškėjas. O nūdiena pilna sopulio ir chaoso. Joje vyrauja blogieji žmogaus pradai, ir žmogaus aureolė, kurį švietė praeities mene, sudužo.

Jeigu į žemę kris vėl saulės spindulys, jeigu žmogus pakils, gal Viktoras Petravičius padarys vėl naują vingį, ir jo kūryba vėl pasisuks nauja linkme.

PASAULĖŽIŪRA IR TAUTIŠKUMAS LITERATŪROJE

JONAS GRINIUS

(V. RAMONO „KRYŽIŲ“ PROGA)*)

1. POLEMIKA DĖL „KRYŽIŲ“

Kažin ar po Putino „Altorių Šešėly“ pasirodymo buvo kita tokia lietuviškos prozos knyga, kuri būtų sukėlusi tokį susidomėjimą ir tiek komentarų, kaip V. Ramono „Kryžių“ romanas. Susidomėjimas ir net susijaudinimas pasireiškė ne tik skaitančioj visuomenėj, bet ir spaudoj. Kai kurie laikraščiai, ar tai nesusidarydami savo nuomonės, ar dėl kitų priežasčių, dėjo po dvi prieštaraujančias recenzijas. Apie „Kryžius“ rašė ir literatūroj nusimaną žmonės, ir joj, rodos, pirmą kartą bandą su kritika pasižymėti.

Atrodo, kad dėl V. Ramono „Kryžių“ labiausiai susijaudino tie žmonės, kurie lig šiol sakydavosi esą pažangūs ir tolerantingi. Jiems ypač nepatiko „Kryžių“ centrinis personažas Zigmas Kreivėnas ir jo sūnūs. Galbūt dėl to pradėtas pulti rašytojas ir mėgintas sumenkinti. J. Daugėla padarė šitokias toli einančias išvadas: „Kryžių“ romaną turime skirti prie, taip vadinamų, probleminių kūrinių, kuriuose aprašomi klausimai reikalauja iš autoriaus labai toli eilinio piliečio vidurkį prašokančio išsilavinimo, intelekto. O to intelekto romanui kaip tik trūksta (Mūsų Kelias, 1948. I. 8). Tiesa, J. Daugėla čia pasirodė gailestingas, nes „Kryžių“ autorių tepastatė į nusikaltėlių eiles, rašydamas: „Autorius, sąmoningai ar ne, padarė meškos patarnavimą lietuvių visuomenei — jis griauna jos vienybę kovoje su bolševizmu. O tai mūsų buklėj jau nusikaltimas“. Nežinau, kaip tai atrodys skaitytojui, bet man šitas posakis labai primena „Lietuvos Aide“ 1928 — 1940 metų vedamuosius ir dar labiau liūdnos atminties 1942—44 metų „Ateities“ graudenimus. Vieno tik pasigedau — reikalavimo įvesti rašytojams cenzūrą. Tada tai turėtume ir „tobulą“ tautinę vienybę ir „tikrą“ demokratiją, nes būtų galima autorių pasodinti už grotų. Ar nepuiku!

Ir už ką J. Daugėla labiausiai supyko? — O gi už tai, kad V. Ramonas vienam savo „Kryžių“ veikėjui — agronomijos studentui varpininkui Petrui Kreivėnui, apsivylusiam bolševikų darbais Lietuvoj, leido pasakyti tokius žodžius: „... pirmiausiai atsisakau nuo kairės. Kelias po kairei — į bolševizmą“ ...„arba į kairę, arba į dešinę, ergo su Dievu. Vidurio kelio nėra“. Tai pacitavęs, J. Daugėla tuoj priduria: „Autorius stipriai, bet negarbingai sugestionuoja skaitytoją, jog visi (?) tie, kurie neina į dešinę, autoriaus mėgiamu posakiu, į Romą, eina į bolševizmą“.

Po šitokio J. Daugėlos priekaišto, kuris atskleidžia romano nesupratimą arba jo minties iškraipymą, norėtųsi juoktis, kad pradedantysis kritikas rašytoją nori traktuoti, kaip daiktą, kuris negali turėti nei savo nuomonės, nei savo sugestijų. Tačiau kada mūsų visuomenės vadovaująs veikėjas, kuris mėgsta rašyti ir kalbėti apie laisvę ir demokratiją, pradeda pulti rašytoją, kaip nusikaltėlį, už sugestijas, už romano veikėjų posakius ir nuomones, darosi liūdna, nes dar neseniai mums visiems už nuomones ir sugestijas grėsė sunaikinimas ir mirtis. Šitas jausmas, kurį many sukėlė J. Daugėlos straipsnis „Mūsų Kely“, ir yra viena priežasčių, kurios paskatino rašyti šį straipsnį ir pasisakyti esmingiau dėl daromų V. Ramonui kaltinimų dėl „Kryžių“.

Kitos priežastys — panašios. Pirmiausia — B. Gražulio straipsnis „Pasaulėžiūrinis romanas“ (Mintis, 1947. XI. 29), kuriame „Brydės rugiuose“ autorius su dideliu aplombu išeina kaip kritikas. Atitaisinėti jo visas gal ir savanoriškas klaidas būtų bergždžias darbas, nes tada priseitų perdaug ilgą straipsnį rašyti. Tuo tarpu kol prieisime prie nagrinėjimo pagrindinių klausimų, kuriais pradedąs kritikas labiausia visuomenę klaidina, čia norisi nurodyti porą staigių B. Gražulio posukių, kurie atskleidžia jo sprendimų vertę.

Jieškodamas V. Ramono tikslų ir svarbiausios „Kryžių“ idėjos, B. Gražulis prieina išvados: „Ir ne bolševikmečio vaizdavimas buvo autoriaus tikslas“. O jau kitoj vietoj jis teigia: „Tai daugiau tam tikro meto įvykių reportažas negu tikras romanas“. Dar linksmesnių sprendimų randame, kai B. Gražulis paliečia formalinę-estetinę pusę. Pirmiausia jis, kaip kirviu, nukerta: „Kompozicijos romane iš viso nėra, kaip nėra ir intrigos. Tai palaidų faktų krūva, kurią jungia tik tie patys veikėjai.“ Ergo — reportažas. Šitaip nusprendęs, B. Gražulis už trylikos eilučių staiga pasuka aplinkui ir rašo: „Tačiau nei intrigos, nei kompozicijos romane nepasigendame. Autorius mokėjo ir be to padaryti romaną patrauklų. Ir tai liudija didelį autoriaus talentą“.

Taip, ir mes manome, kad V. Ramonas turi didelį talentą, kad jo „Kryžiai“ yra patrauklus meno kūrinys, tačiau sunku suprasti, kaip į šitokią nuomonę derinasi tokie teigimai, kaip: „Palaidų faktų krūva... Pagrindiniai įvykiai atsitiktiniai... Įvykius rikiuojančios autoriaus rankos mes čia nematome“. Šitokį nenuoseklumą gal ir būtų galima suprasti svetimų nuomonių kompiliatoriaus rašiny, bet kai šitaip puola į rašytojus pretenduojąs žmogus, mėsinėdamas talentingai parašytą meno kūrinį, prieš tai jau reikia protestuoti.

Pagaliau panašiai elgtis verčia ir A. Rūko straipsnis „Pamfletinis personažas“ (Mintis, 1947. XII. 6). — Lig šiol A. Rūką pažinojome daugiausiai iš jo straipsnių apie teatrą. Ten jis parodydavo ir meniško skonio ir kritiko sugebėjimų. Tačiau ir šis žmogus V. Ramono vos neapkaltino socialistiniu realizmu. A. Rūkui labiausiai nepatiko „Kryžių“ Kreivėnas, tas monumentalusis personažas, kuris gyvumu, platumu ir ryškumu ar tik nepralenkia Molière'o Harpagono ir Tartiufo. Tiesa, nors Kreivėnas turi teigiamų savybių, bet vis dėlto jis yra neigiamas personažas, nesimpatiškas, kaip nesimpatiški Molière'o Tartiufas ir žymi dalis H. Balzac'o romanų veikėjų. Kai A. Rūkas šį vieną ryškiausių ir įspūdingiausių mūsų literatūros figūrų nori padaryti pamfletinį, tai jo įsitikinimų ir skonio reikalas.

*) Straipsnis diskusinis. Būtų pageidaujama, kad kas pozityviai išdėstytų mūsų laisvamanių ar pozityvistų idealogijos principus. Red.

Tačiau protesto jausmas kyla, kai A. Rūkas apie Kreivėną padaro šitokią sauvališką išvadą: „To personažo „gražių darbelių" priežastis, anot Ramono, yra viena vienintėlė — jis nevaikšto į bažnyčią, netiki į Dievą, atstovauja, taip sakant, tipingą ir skaitlingą Lietuvos „bedievių" giminę".

Jei šitokius žodžius parašytų koks nors literatūroj nenusimanąs žmogus, būtų galima paiškinti nepajėgumu romaną suprasti. Bet literato lūpose šitokia išvada skamba provokacija arba mažiausiai personažo iškraipymu, nes A. Rūkas savo teigimui pagrįsti neduoda jokios citatos nei iš rašytojo vaizdavimo, nei iš paties Kreivėno lūpų, nei iš kitų personažų liudijimų, kas įgalintų spręsti, jog visų Kreivėno „gražių darbelių" v i e n a v i e n i n t e l ė priežastis esanti jo ateizmas. Kai kritikas visą straipsnelį skiria literatūriniam personažui ir daro kraštutines išvadas, tokio pagrindimo mes turime teisės reikalauti. Kol jis šito nepadaro, mums pasilieka teisė piktintis, nes pasaulėžiūra ir ideologija toli gražu nėra vienintelis veiksnys, kuris apspręstų Kreivėno personažą. Būtų teisingiau pasakius, kad to veikėjo materialistinę-pozityvistinę pasaulėžiūrą apsprendžia jo juslinė ir gaivalinė prigimtis, nes ši verčia Kreivėną net pasaulėžiūrinės prasmės veiksmus atlikti impulsyviai.Tačiau netikėdami pozityvizmo dogmoms, tesakome, kad Kreivėno idėjinis materializmas yra glaudžiai sutapęs su jo gaivalinga jusline prigimtimi, kurie veikia vienas kitą grįžtamai. Man atrodo, kad apie Kreivėną šitokį įspūdį susidaro kiekvienas skaitytojas, kuris neturi specialių tikslų tą įdomų personažą suschematinti ir sumenkinti. Ne man vienam Kreivėnas tėra materialistinių pažiūrų liberalas (laisvamanis) mergišius, kaip gali būti liberalas-šykštuolis, liberalas-opurtunistas, liberalas-idealistas ir kitokie. Tiesa, Kreivėnas nėra siauras asmuo, bet platus, spalvingas personažas, kuriam jokie žmogiški jausmai nėra svetimi, nors erotiniai yra stipriausi. Todėl atrodo, kad Kreivėno veiksmų ir nusikaltimų priežastis dažniau glūdi jo stipriai seksualinėj prigimty, negu jo idėjiniame materializme.

Lieka tik ne visai suprantama, kodėl mūsų liberalai-laisvamaniai, puldami V. Ramoną dėl Kreivėno, nenori pamatyti, kad gretimai stovi kitoks liberalas, Kreivėno sūnus Petras, kuris yra padorus varpininkas patriotas, ir net kovojąs su tėvo užmačiom. Arba kodėl pastebėję tą padorų jauną liberalą-idealistą, tie kritikai stengiasi jį suniekinti? „Tas studentas, rašo J. Daugėla, neturi jokio supratimo apie liberalizmą, maišo į vinigretą dvasinio ir medžiaginio pasaulio reiškinius, kaip visiškas nemokša kalba apie žmogaus laisvės esmę, naivia, eilinės davatkėlės galvosena griebiasi gyvulio ir žmogaus paralėlės argumentacijai". O gal tik dėl to J. Daugėla niekina tą padorų Kreiveno sūnų, kad jis išdrįsta vaizdingai kritikuoti savo tėvo idėjinį materializmą ir nueina į bažnyčią?

Dėl aiškumo, kad Ramonas puolamas dėl Kreivėno ir jo sūnų ne meniniais-literatūriniais sumetimais, norisi paklausti, ar minėti kritikai pultų rašytoją, jei šis Kreivėno neigiamą personažą būtų pavadinęs kunigu ar šiaip kataliku? To klausimo jiems nedrįstume statyti, jei jie kur nors būtų protestavę prieš to paties V. Ramono „Vieškelio Dulkių" Norkaitį. (Ten, kaip atsimename, vienu svarbiausių veikėjų yra parinktas katalikas-opurtunistas Norkaitis, kuris, besigerindamas bolševikams, ypač savo namui apsaugoti nuo nacionalizacijos, tiek toli nueina, kad bolševiko guoliui aukoja savo dukterį, kuri tuoj ima laukti garnio dovanų). Kadangi aukščiau suminėti V. Ramono kritikai tada neprotestavo, tai jie, tikiuosi, man atleis, jei aš, suabejojęs jų intencijų grynumu, noriu čia ju argumentus ir teigimus kritikuoti ne vien tik iš „Kryžių" romano išeidamas ir ne vien estetiniais sumetimais.

2. IDĖJA IR PASAULĖŽIŪRA

Prieš karą literatūra besidomį žmonės nusiskųsdavo ir dabar dar nusiskundžia, kad mūsų romano, dramos, novelės kūriniai yra lėkšti, nepakyla iki tokio aukščio, kad jais būtų galima sudominti Europos skaitytoją. Nors ir turime namaža smulkių gražiai parašytų kūrinėlių, tačiau jų idėjos dažnai paprastutės, menkutės, neatskleidžia gilesnio žvilgsnio į žmogiškąją būtį. Net psichologiškai tikslios ir įdomios smulkmenos negali labiau sudominti nei mūsų, nei juo labiau svetimtaučių, nes neslepia savy reikšmingų problemų. Mes vis dar netoli tenužengiame nuo Žemaitės, vis tebesidžiaugiame savo etnografinių apraiškų pavaizdavimu, gražaus stiliaus smulkmenomis. Stinga mums kūrėjų su stipriu intelektu, su gilia intuicija.

Šitaip skundėsi ir dabar tebesiskundžia žmonės, susisielojęs mūsų tautine kultūra ir jos populiarumu užsienyje. Kada Putinas sakė, jog mūsų rašytojai turi rašyti taip, „kad mus skaitytų ir žydas, ir vokietis, ir rusas," jis reikalavo ne tik stilistiškai tobulėti, bet ir idėjiškai. Tai ypač aiškėja iš šių Putino žodžių: ‚Šiandien rašytojas turi stovėti inteligentijos viršūnėse. Jis gali neturėti oficialių diplomų nei titulų, bet jis turi būti giliai išmokslintas, išsilavinęs ir apsiskaitęs. Kas gali būti literatūroj blogiau, kaip knyga su naiviais filosofavimais, su banaliomis kalbomis ir lėkštais protavimais rimtų personažų lūpose?"

Kada šitokiose sąlygose esame, atrodo, kad mums reiktų džiaugtis kiekviena pastanga mūsų literatūrą pakelti į aukštesnį laipsnį. Tai ypač pareiga rašytojų ir kritikų. O kaip gi jie elgiasi?

Štai V. Ramonas parašė tikrai neeilinį romaną su aktualia problematine perspektyva, o jau susidarė visas frontas jam pulti. Tiesa, yra kritikų, jų tarpe šį kartą stovi ir Stp. Vykintas, kurie „Kryžiais" pasidžiaugė, juos teigiamai įvertino. Net tie, kurie nori tą kūrinį suniekinti, jam pripažįsta gerų savybių. Antai, mūsų minėtas Rūkas, kuris „Kryžiuose" tenori matyti pamfletą, rašo: „V. Ramono knygoje yra tokių gražių ir retų dalykų, kurių nedažnai sutinki ir pačioje gražiausioje mūsų grožinėj literatūroj praeityje ir dabartyje". O B. Gražulis, kuris „Kryžius" nori nužeminti iki paprasto reportažo su palaidų faktų krūva, vis dėlto susigriebęs rašo: „Tiesiog nuostabu, kad skaitai neatsitraukdamas nežiūrint visko. Tai tik įrodo, kad geras meistras. Kaip jis aprašinėja ir kuria vaizdus, net pasigerėjimas ima. Tiesiog nepamėgdžiojamai. Atskiros vietelės pasiekia reto tobulumo. Ir tų vietelių tiek daug per visą romaną, kad užmiršti ir autoriaus melą. Keliais žodžiais, keliais sakiniais jis pasiekia neužmirštamo vaizdingumo ir subtilumo". Vadinasi rašytojas — stiprus meisteris, romanas — geras, nes, jeigu net B. Gražulis užmiršta savo iš naivaus realizmo koncepcijos atsineštą melą, reiškia, kad jo kūriny nėra.

Jeigu kūrinys yra meniškas (tegu ir su kai kuriais trūkumais), tai kam jis žeminti iki reportažo ir pamfleto? Ar dėl to, kad liberalas-materialistas Kreivėnas nesimpatiškas ir neigiamas? (Kuriame įstatyme parašyta, kad jis turi būti teigiamas ir simpatiškas?). Ar todėl, kad romane pakritikuojamas liberalistinis pozityvizmas ir materializmas? (lyg tai būtų kokia neliečiama šventenybė?). Pasirodo, kad V. Ramonas puolamas ir jo kūrinys stengiamasi suniekinti dar ir dėl idėjos. Girdi „V. Ramonas šia savo knyga taip pat tarnauja idėjai, santvarkai", sako A. Rūkas. O B. Gražulis, jieškojęs jieškojęs ir nesuradęs, ką rašytojas „Kryžiuose" norėjo pasakyti, galų gale nusprendžia: „Tik vienas atsakymas: autoriui rūpėjo pareikšti savo pasaulėžiūrinį credo". Ir per keletą pastraipų irodinėjęs, kad romanas nevykęs kaip tik dėl pasaulėžiūrinio

elemento, dar drąsiau, galbūt skaitytojui įgąsdinti, drebia klausimą: „Ar tai nėra socialistinis realizmas?"

Štai jau ir turime pagrindinį raktą, kodėl „Kryžius" reikia peikti — dėl idėjos, dėl pasaulėžiūros. Bet argi idėja ir pasaulėžiūra yra koks nusikaltimas, ar meno kūrinio silpnybės ženklas? Juk jeigu nusimanąs kritikas toks, kaip Putinas, kurio inteligencijos stoką gal ir J. Daugėla nedrįs abejoti, nori, kad literatūros veikalas turėtų kokią nors problemą, tai kaip tada rašytojas gali apsieiti be pasaulėžiūros ir savo romano nepadaryti idėjų išraiška? Arba kodėl jo kūrinys turėtų būti ne jo, o kažin kieno kito idėjų išraiška? Ar apskritai toks atvejis galimas?

Tiesa, XIX amžiuje buvo tokia pažiūra, susiformavusi buržuazinio liberalizmo, ypač nihilizmo įtakoj, kad rašytojas ir apskritai meninkas neprivalo turėti savo pasaulėžiūros, kad jam tereikia pažinti gyvenimą, neišskiriant nei dvokiančių padugnių, nei nešvankių palovių, o pozityvi pasaulėžiūra tik trukdanti kūrėjo laisvę. Atrodo, kad šitokia pažiūra savo samprotavimus nori pagrįsti ir A. Rūkas su B. Gražuliu. Bet ar ji taip pat nėra tam tikros pasaulėžiūros išraiška? Taip. Šitokia estetinė pažiūra taip pat yra tam tikros pasaulėžiūros padiktuota, tik, deja, ji jau pasenusi, nes nebeatitinka faktams ir loginiam galvojimui.

Šiandien sunku būtų rasti meno filosofą ar rimtą meno kritiką, kuris manytų, kad žymus meno kūrinys, ypač rimtas literatūros veikalas, neslėptų savy problemos ir neapreikštų autoriaus pasaulėjautos bei pasaulėžiūros. Šiandien meno filosofai sutinka, kad žymus kūrėjas dažnai nepareiškia savo paviršutinio „aš" su kasdieninėmis smulkmenomis, bet kad dideliame meno kūriny jis atskleidžia savo giliąją asmenybę su giliosiomis savo sielos aspiracijomis. O tada savaime kūrėjas atskleidžia savo santykius su pasauliu ir gyvenimu. Kitaip sakant, kiekvienas žymesnis meno kūrinys daugiau ar mažiau mums leidžia pajusti autoriaus pasaulėjautą, kurioj jau yra kai kurie atsakymai į žmogaus gyvenimo ir būties apskritai prasmę.

Architektūros, muzikos, skulptūros ir tapybos kūriniuose dažniausiai tepasireiškia tik pasaulėjauta, tačiau žodžio meno, kaip lyrikos, dramos, romano, apysakos, novelės, geruosiuose veikaluose (ne pramoginiuose, anekdotiniuose) su bendrąja pasaulėjauta jau ryškiau iškyla atskiros problemos, vienaip ar kitaip nušviečiančios žmogaus gyvenimą ir net visą būtį. Tai reiškia, kad kiekvienas dailiosios literatūros kūrinys atskleižia dalį rašytojo pasaulėžiūros. Tie kūrėjo įsitikinimai ir įsitikrinimai vienuose veikaluose gali būti mažiau pastebimi, kituose daugiau. Tai pareina nuo autorių prigimties, nuo veikalo rūšies, nuo jo temos. Ir juo rašytojas yra stipresnio intelekto, juo jo intuicija giliau įžvelgia į tikrovės reiškinius, juo būties problematika ryškiau iškyla jo kūriniuose ir šie artėja į filosofiją ir religiją, t. y. į tas sritis, kurios turi pagrindinės reikšmės pasaulėžiūrai. Taigi, juo dailiosios literatūros veikalas yra problemingesnis, juo labiau jis yra idėjų išraiška, o tuo pačiu ir jo pasaulėžiūrinis pobūdis išryškėja.

Kad šios mintys apie pasaulėjautos bei pasaulėžiūros pasireiškimą meno kūriniuose nepasirodytų iš piršto išlaužtos, norisi pailiustruoti pavyzdžiais. Antai, kai prisimename Raffaelio Santi Madonas ir jo freskus Vatikano Stanzose ir juos palyginame su Michel-Angelo Buonorotti Sikstinos koplyčios freskais, tuoj pastebime, kad pirmojo tapytojo pasaulėjauta meilingai optimistinė, o antrojo pesimistiškai dramatinė. Kai palyginame Rembrandto ir Rubenso paveikslus, be didelių svarstymų matome, kad pirmasis į pasaulį žiūri susitelkusio dvasingo žmogaus, beveik mistiko akimis, o antrasis — gaivalingo juslinio optimisto žvilgsniu, kuris tesidžiaugia jėga ir kūno sveikata. O gi mūsų M. K. Čiurlionio kūriniai? Ar jie jokios pasaulėjautos ir pasaulėžiuros neatskleidžia? Ištikrųjų šiandien niekas neginčys, kad mūsų didžiojo tapytojo paveikslai atskleidžia dualistinę fatalistinę mistiką, kuri pasaulio pagrinduose įžvelgia ne materiją. Galbūt, kad kai kuriems idėjiniams materialistams tai nemalonu, bet iš jo kūrinių pasaulėžiūrinio aspekto neišmesi, pačių kūrinių nesunaikinęs. Tai dar ryškiau matyti dailiojoje literatūroje.

Paimkite V. Hugo lyriką ir jo poemas, paimkite H. Balzac'o „Žmogiškosios Komedijos" romanus, Goethės ar Schillerio dramas, ir tuoj susidursite su žmogaus būties problematika ir autorių pasaulėžiūra. Net G. Flaubert, kuris savo kūriniuose norėjo būti nematomas, kaip Dievas, net savo romanuose neįstengė paslėpti savo ironingos skeptiko pasaulėžiūros. Jei reikia dar ryškesnių pavyzdžių, paimkite A. France ir E. Zolą arba Tolstojaus ir Dostojevskio romanus, paimkite P. Claudelio dramas, O. V. Milašiaus lyrines ir dramatines poemas, ir jūs būsite lig ausų paskandinti veikalų problematikoj, iš kur trykšta autoriaus pasaulėjauta ir pasaulėžiūra. Jeigu B. Gražulio ir jo bičiulių pažiūra būtų teisinga, tai genialieji F. Dostojevskio kūriniai turėtų būti beveik šlamštas, nes krikščioniška pasaulėžiūra jo šedevruose labai pastebima; tačiau ir aršiausi materialistai jų nedrįsta paneigti. Todėl neteisinga priekinti V. Ramono „Kryžius" dėl to, kad jie atskleidžia tam tikrą problemą ir autoriaus pasaulėžiūrą, nors jo romanas ir neprilygsta Dostojevskio kūriniams.

Kad visas ginčas dėl „Kryžių" idėjos ir pasaulėžiūros labiau paaiškėtų, pažiūrėkime, kokio tikslo autorius savo romane siekia ir kokią problemą jis mums iškelia. Pirmiausia, ką jis vaizduoja?

Kas moka skaityti ir nori kūrinį suprasti tokį, koks jis yra, tas, manau, sutiks, kad „Kryžiuose" rašytojas vaizduoja bolševikmečio sukrėtimą Lietuvos kaime, ypač Suduvos (Suvalkijos) kaime. Tas sukrėtimas neapsieina be ūkinio, socialinio, psichologinio ir pasaulėžiūrinio lūžio. Kadangi bolševikinis komunizmas yra ne tik socialinis-ekonominis sąjūdis, bet ir pasaulėšiūrinis-ideologinis, todėl ramiame Lietuvos kaime jis sukelia taip pat įvairių pasaulėžiūrinių reakcijų. Jis ypač sudaro problemą liberalams-laisvamaniams (pozityvistams, materialistams), kurie turi apsispręsti jau ne teoretiškai, bet ir konkrečių faktų šviesoje, nes to apsisprendimo reikalauja pats bolševizmas, traukdamas įvairius kairiuosius į savo pusę, nes rodo jiems palankumo, kai tuo tarpu katalikus ir apskritai tikinčiuosius jis traktuoja priešiškai ir todėl šiem palengvina apsispręsti. Rašytojas savo „Kryžių" vaizduojamos būties centre ir pastato vadinamųjų kairiųjų apsisprendimo problemą su liberalu-materialistu Kreivėnu priešaky. Greta jo rašytojas parodo du jo sūnus. Tikrasis Kreivėno sūnus Petras, kad ir pozityvistiškai tėvo išauklėtas, bet iš prigimties yra idealistas. Jame matyti ir religingos motinos įtaka. Būdamas akademinio išsilavinimo, jis sugeba vertinti kritiškai įvykius ir idėjas. Kitoks yra Juozas Giružis. Šis nelegalus Kreivėno sūnus yra taip pat pozityvistiškai ir materialistiškai išauklėtas. Tačiau jis be religinės motinos įtakos ir be mokslo yra daugiau veiklos ir impulsų žmogus, kurio elgseną dažniausia apsprendžia vienokia arba kitokia gyvenimo siūloma nauda.

Taigi, tie trys „Kryžių" laisvamaniai turi apsispręsti bolševizmo atžvilgiu. Ju apsisprendimą Ramonas parodo trejopą. Petras, kad ir pasukęs į kairę, bet pamatęs, kaip bolševikai savo kairumą vykdo Lietuvos gyvenime, ima ieškoti bolševizmo kilmės ir jo šaknis randa pozityvizme ir materializme, kuriuos išpažįsta dauguma vadinamųjų pažangiųjų ir kairiųjų. Tai pastebėjęs, Petras nusigręžia ne tik nuo bolševikinio komunizmo, bet ir nuo pozityvizmo ir Elziutės įtakoj pasuka į katalikybę, į savo motinos pusę.

Pats Kreivėnas, garbinąs visokias pažangas, simpatizavęs visokiems kairumams, iš pradžios bolševizmą sutinka palankiai, jo propagandai tiki; vėliau, kad ir apsivylęs, dar mėgina prie jo prisiderinti, tik galiausiai, patyręs ūkinių nuostolių, jis praregi ir nuo jo nusigręžia, tačiau ir toliau pasilieka ateistas- materialistas. Nelegalus Kreivėno sūnus, račius Giružis, draugų veikiamas, iš karto be svyravimų palinksta į bolševikus, nes su jais jis mano turėsiąs naudos, iškilsiąs. Kurį laiką šį račių prilaiko perspektyva susituokti su ūkininkaite Elziute Grūštaite ir gauti jos ūkį. Bet kai šis saitas nutrūksta, ir Kreivėne pamato savo meilės konkurentą, degdamas kerštu, Giružis visiškai atsiduoda bolševikų tarnybai, kol pagaliau kritišką valandą išduoda mirčiai ir savo nelegalų tėvą.

Taigi, pavaizduodamas trejopą vadinamųjų kairiųjų kelią, V. Ramonas, kaip ir dera rašytojui, nedavė vieno sprendimo. Be abejo, mūsų laisvamaniams ir kitiems kairiesiems būtų buvę galbūt maloniau, jei visi trys romano laisvamaniai būtų išsilaikę nepajudinami, kaip stulpai, nepakrypę nei į katalikybę, nei į bolševizmą. Bet šitoks vienašališkas sprendimas tikriausiai nebūtų galėjęs meniškai įtikinti ir taip pat neatitiktų istorinės tikrovės, nors šis kriterijus meno kūriniui ir nėra privalomas.

Šiuo trejopu galimu sprendimu liberalistinio pozityvizmo ir bolševizmo santykių problemą V. Ramonas „Kryžiuose" pastatė net su tragišku aštrumu, nes jis leido laisvamaniui Kreivėnui žūti dėl išdavimo buvusio laisvamanio Giružio, kuris jau yra bolševikas. Šitas sprendimas tampa dar skaudesnis, žinant, kad Giružis yra laisvamanio sūnus. Tačiau skaudus ne vien kairiesiems, bet ir katalikams, nes prie kryžiaus greta laisvamanio Kreivėno miršta ir katalikas Grūštas. Šitaip simboliškai autorius turbūt nori pasakyti, kad laisvamaniškojo pozityvizmo ir materializmo išauklėti bolševikai tampa rykšte ir patiems tėvams, ir visiems kitiems žmonėms. Vadinasi, visi kenčia. Tačiau, „Kryžių" autorius šito aiškiai nepasako, o tik romano pabaigoj duoda simbolinį sugestyvų vaizdą, iš kurio išvadas palieka pasidaryti pačiam skaitytojui. Reikia manyti, kad šita sugestija greta pozityvizmo ir materializmo kritikos, kurią išdėsto studentas Petras ginče su savo tėvu, ir yra labai nemaloni įvairių niuansų mūsų liberalams, kurie save dažnai vadina kairiaisiais.

Bet ar šitokia sugestija leistina literatūros veikale? Ar ji padaro rašytoją negarbingai rašantį pagal „generalinę liniją", kaip mėgina visuomenę įkalbėti A. Rūkas. Logiškai galvojant atsakyti nesunku. Jei rašytojas kelia kokią nors problemą, tai jis, aišku, turi teisės ir duoti atsakymą. V. Ramonas „Kryžių" romane panašiai ir elgiasi. Tiesa, jis nurodo tris galimybes, tris sprendimus, tačiau tretysis Giružio sprendimas ir jo einamas kelias jam atrodo nuoseklesnis — pozityvistinio ar materialistinio liberalo, atitrūkusio nuo Dievo kelias pirmyn nuosekliai veda į bolševizmą, kuris jo tėvus — įvairių spalvų liberalus — pastato prieš tragišką galą. Šitai rašytojas ir sugestionuoja. Tačiau jei net aiškiai pasakytų, tai būtų jo teisė, ypač kad jis gretimai yra nurodęs kitas galimybes. Tiesa, kad pirmoji galimybė — pasukti į katalikybę — laisvamaniškų žvilgsniu reikštų grįžimą atgal. Todėl dvi antrosios galimybės — pasukti į bolševizmą arba pasilikti tarp katalikybės ir bolševizmo — romane yra labiau pabrėžiamos. Bet tai visai natūralu, nes istorinė tikrovė kalba stipriau už tas dvi galimybes.

Bet kadangi trečioji galimybė — pasukimas į bolševizmą — yra nuoseklesnė, jaunesnė, ir remiasi jėga, todėl ji antrąją stengiasi likviduoti. Šitokią sugestiją daro „Kryžių" autorius. Ar ji sutampa ar nesutampa su kieno kito sprendimais, ar ji kam patinka ar nepatinka, dėl to apskritai rašytojo niekas negali kaltinti generaline ar asmenine linija. Svarbu, kad jis pats tiki tai ir tą atvejį atatinkamai vaizdais paruošia ir įrodo, nors kitas autorius panašų atvejį galėtų kitaip spręsti.

Kad nebūtų manoma, jog čia turime tik grynai logines išvadas, neparemtas istorijos faktų, galima nurodyti vieną ryškų pavyzdį — F. Dostojevskio genialųjį „Nusikaltimo ir Bausmės" romaną. Leidęs studentui Raskolninkovui, įsikalbėjusiam antžmogio idėją, užmušti lupikę senę ir, paskui parodęs, kaip užmušėjas, nepajėgęs nutildyti sąžinės, ryžtasi pasielgti pagal Evangeliją ir savo kaltę atpirkti Sibiro kančiose, kad atgautų sąžinės ramybę, Dostojevskis netik sugestionuoja, bet ir aiškiai sprendimą nurodo. Ir tai nėra jokia generalinė linija, arba kieno nors (sakysim ničeistų) įžeidimas. Mes šitokį sprendimą laikome visiškai natūraliu, nors žinome, kad kitokios pasaulėžiūros rašytojas negu Dostojevskis tą pačią kaltės problemą galėtų spręsti kitaip.

Šita proga galima tik priminti, kad Dostojevskis, kurį mes laikome vienu didžiųjų romano genijų, anais laikais, kada parašė savo „Nusikaltimą ir Bausmę", buvo panašiai puolamas, kaip V. Ramonas dėl „Kryžių". Liberaliniai rusų kritikai tada piktinosi, kad F. Dostojevskis šituo kūriniu išniekinęs šviesiausią rusų jaunuomenės dalį. Kada Dostojevskis parašė savo „Biesus", liberaliniai rusų kritikai barė rašytoją, kam jis išniekinęs pažangų rusų šviesuolį socialistą, nors dabar nevienam aišku, kad genialusis rašytojas tada išpranašavo rusų bolševizmą.

Panašių reiškinių galima rasti ir mūsų literatūros istorijoj. Kada Maironis parašė poemą „Per Skausmus į Garbę", kuri naujoj redakcijoj vėliau buvo pavadinta „Jaunąja Lietuva", mūsų pozityvistų organas „Varpas", paties V. Kudirkos redaguojamas, stengėsi suniekinti poemą ir jo autorių. „Varpas" tada prikaišiojo, kad St. Garnys (Maironis) pažeminęs mokslą ir „kad įmanytų, visus į seminariją sukištų ir nė vienam neduotų aukštesnių mokslų išeiti". „Varpo" recenzentas nerandąs poemoj jokio poetiškumo, o platinime klerikalinių nuomonių nesą naudos tėvynei.

Dabar „Varpo" idėjų paveldėtojai J. Daugėlos lūpomis „Mūsų Kely" prikaišioja V. Ramonui, kad: „Švelniai tariant, autorius lengva širdimi Nepriklausomos Lietuvos studentiją apšmeižė", kad jis kiršina lietuvių visuomenę („Kiršinimu padvelkia", sako B. Gražulis). Kad ir šitaip kalbėdami, šitie kritikai, matyt, jaučia, kad jiems, iš kūrinio išeinant, sunku „Kryžių" nevertumą įrodyti. Todėl B. Gražulis dar mėgina romano personažus sukritikuoti, remdamasis naiviojo realizmo samprata, pagal kurią meno kūrinys turįs atitikti tikrovę.

Jis rašo: „Lietuvoj tokių bedievių, kaip Kreivėnas, iš viso nebuvo. Juo labiau tokių bestijų. Pagaliau, tegu toks Kreivėnas ir buvo. Tai išimtis, ne tipas (Nuo kada įsakyta vaizduoti tik tipus? J. G.), jis neatstovauja pažangaus ūkininko. Todėl jam romane negali būti vietos. Kaimo žmonių masė buvo religinga. Gi nepraktikuojanti mažuma niekada aktyviai prieš Dievą nepasireiškė... Todėl romanas perdėm melagingas". Kadangi A. Rūkas kalba apie „tipingą ir skaitlingą Lietuvos „bedievių" giminę", į kurią V. Ramonas metęs pamfletą, tai į šitą klausimą tenka pažvelgti istorinių faktų šviesoje, nors jų ir nelaikome literatūros veikalo kriterijais.

Ar iš tikro V. Ramonas melavo, parodydamas liberalistinio pozityvizmo ir materializmo auklėtinį Giružį nueinantį pas bolševikus ir leisdamas studentui Petrui pasakyti: „Bolševizmas, visokio netikėjimo vainikas, liberalizmo išpera... Kelias po kairei — į bolševizmą"? — Iš tikrųjų, Europoje taip. Idėjinis libe-

ralizmas per Voltaire ir J. J. Rousseau, per A. Comte'o ir H. Taine'o pozityvizmą, per Feuerbacho bei Büchnerio materializmą ir K. Markso istorinį materializmą nuosekliai nuveda į Lenino ir Stalino bolševikinį komunizmą. Ateistai, pozityvistai ir materialistai, atmetę Dievą ir sielą, tepripažindami jusles ir materiją, dažnai praktikoj būna nenuoseklūs, kaip nemaža yra ir nenuoseklių katalikų. Tie pozityvistai asmeniniame gyvenime dar pasilieka prie krikščioniškos dorovės principų, nes jie dažniausiai yra gavę daugiau ar mažiau krikščioniško auklėjimo. Tačiau jų vaikams (antrajai ar trečiajai kartai), kurie krikščioniškojo auklėjimo nebejaučia, pozityvistų ar materialistų tėvų nenuoseklumas ryškiau pastebimas. Todėl dalis griežtesniųjų nuoseklesniųjų vaikų jau be skrupulo gali nueiti į marksizmą ir bolševizmą, kurio dorovė žmogui atrodo paprastesnė ir patogesnė negu krikščionybės. Taigi, bolševistinis komunizmas yra nuoseklus ateizmo, pozityvizmo ir materializmo idėjų išvystymas ir jų realizavimas gyvenime. Tai pripažįsta patys komunistai ir tai būtų galima įrodyti platesniu aukščiau suminėtų pasaulėžiūrų nagrinėjimu. Tačiau mums šį kartą labiau rūpi ideologijų raida Lietuvoj.

Kaip visi žinome, pirmasis viešas ir drąsus ateizmo bei materializmo skelbėjas ir kovotojas buvo Dr. J. Šliupas, pasireiškęs „Aušroj". J. Šliupui emigravus į Ameriką, neužilgo pasirodė „Varpas". Nors didysis patriotas V. Kudirka dėl tautos labo vengė socialistų skelbiamos kovos skleisti tarp lietuvių, tačiau pačiam socializmui jis simpatizavo, o pozityvizmas jam buvo ypač mielas ir, kiek aplinkybės leido, jis savo laikrašty jį propagavo. O pozityvizmas, kuris religiją ir filosofiją laikė atgyventais dalykais ir tikėjo, kad pasaulėžiūrą gali atstoti mokslas, davė pagrindą istoriniam materializmui didžiuotis, kad šis esąs vienintelis moksliškas visuomeninių santykių išaiškinimas. Todėl nenuostabu, kad greta pozityvistų „Varpe" bendradarbiavo ir socialistai. Šie pastarieji, negalėdami ten nuosekliai ir pilnai savo marksistinių pažiūrų propaguoti, pagaliau išėjo iš „Varpo" lopšio. Įsisteigę savo „Darbininkų Balsą," jie ir toliau skelbė savo istorinį materializmą ir klasių kovą. Kaip žinome, vėliau iš socialdemokratų atskilo Kapsukas, Angarietis, S. Matulaitis ir kiti, kurie nuėjo pas bolševikus, kai tuo tarpu pozityvistinio „Varpo" pasekėjai pasiliko pusiaukelėj, pasitenkindami krikščionybės neigimu ir tikėjimu į mokslą.

Nebeplėtodami savo pažiūrų jie sustingo ir sulėkštėjo. Tai mums rodo tas faktas, kad beveik per pastarąją pusę šimto metų liberaliniai Lietuvos pozityvistai nedavė nė vieno originalaus veikalo, kur būtų buvę mėginta pozityvizmo idėjas atnaujinti ar duoti joms naują kryptį. To jie nedavė nei nepriklausomybės laikais, o galbūt ir toliau galvojo, kad jų pasaulėžiūrai pakanka mokslo ir politikos.

Pozityvistinei ideologijai Lietuvoj numirti neleido žurnalai — retkarčiais pasirodąs „Varpas", volterininko V. Dubo trumpą laiką leista „Vaga", neretai marksistiškai paspalvinta „Kultūra" ir pagaliau J. Šliupo įsteigta „Laisvoji Mintis". Tačiau ir šitie žurnalai lietuvių pozityvistų bei materialistų pažiūrų kūrybiškai neatnaujino ir naujos krypties nedavė. Kai paskaitydavai „Laisvąją Mintį", susidarydavai įspūdį, kad kova prieš religijos, ypač prieš katalikų religijos „tamsybes" bei „prietarus" ir prieš dvasininkus buvo svarbiausias laikraščio tikslas. Galėjai pamanyti, kad, per nelaimę dingus Lietuvoj katalikybei, „Laisvoji Mintis" nustotų prasmės eiti.

Tas pats negatyvus liberalistinio pozityvizmo aspektas buvo ryškus ir „Lietuvos Žiniose". Jos religijos taip piktai nepuldavo, kaip „L. Mintis", pasitenkindavo pašaipa, bet už tai su nemažu malonumu ten buvo rašoma — kovojama su klebonais ir jų gaspadinėmis. Ir čia pozityvios ideologinės kūrybos nebuvo matyti, nebent senos frazės apie sąžinės laisvę, žmoniškumą ir kultūringumą, apie pažangą ir ūkinę gerovę panašiai, kaip apie tai kalba „Kryžių" Kreivėnas. Tiesa, „Lietuvos Žiniose" buvo pasisakoma ir prieš bolševizmą, bet vėl gi daugiau negatyviai, daugiau prieš bolševikinę praktiką, negu prieš bolševikų materialistinę doktriną. Vadinasi, ir katalikybė ir bolševistinis komunizmas buvo vertinami ne tiek idėjiniais, kiek praktiniais politikos sumetimais.

Todėl lietuvių liberaliniai pozityvistai, nors mėgdavo vadintis pažangiaisiais, tačiau dėl išryškinto negatyvaus savo ideologijos aspekto, ypač nukreipto prieš katalikybę, ir dėl stokos kūrybinės filosofijos, atrodė reakcionieriški, atsilikę, susenę, kaip tipiški buržuazijos atstovai, be ryškių idealų. Suprantama, kad tas buržuazinis neryštingumas ir negatyvus tūpčiojimas tarp ryškios katalikų pasulėžiūros ir ryškios bolševikų ideologijos, negalėjo prie savęs stipriai pririšti tos jaunuomenės, kuri ateidavo į liberalinių pozityvistų ir materialistų eiles. Ne tiek idėjiškai, kiek politiškai nuteikta ir nusiteikusi prieš katalikybę ir prieš tautininkų režimą, nemaža tos jaunuomenės dalis lengvai pasidavė bolševikų daromiems avansams, kai Lietuvą užėmė sovietų kariuomenė. Ta jaunuomenės dalis juk ir pas bolševikus matė kovą su religijos „prietarais" ir visko vertinimą politiniu žvilgsniu, o tautiškumą ji tikėjosi išsaugoti ir Lietuvai gerą padaryti juo labiau, kad ir patys bolševikai tautiškumo teoretiškai nepaneigė. Tai liberalistinio pozityvizmo įtakoj išauklėtai jaunuomenei tada buvo sunku orientuotis ir dėl to, kad dalis karingosios spaudos — „Laisvoji Mintis" ir „Kultūra" — pasiliko bolševikų neuždaryta. Argi tas faktas, kad šitie du ideologiniai laikraščiai buvo priimtini rusų bolševikams, ar tai nesako, kad pozityvistų ir materialistų ideologijos dalis yra bendra su komunistų? O kai tiltas yra bendras, tada iš vieno kranto lengva pereiti į kitą, daug lengviau, negu per upelį peršokti. Taip atsitiko su nevienu jaunesniosios kartos pozityvistu ar materialistu.

Todėl nenuostabu, kad pereinamasis Lietuvos ministerių kabinetas, kuris turėjo mūsų tėvynę nuvesti į Sovietų Sąjungą, buvo sudarytas iš vadinamųjų pažangiųjų ir kairiųjų, kurių kairiausi buvo komunistai. Lietuvos prezidentu tada tapo ne kas kitas, o buvęs liaudininkų partijos centro komiteto narys J. Paleckis, o vyriausybės oficiozo „Darbo Lietuvos" vyriausiu redaktorium — buvęs „Lietuvos Žinių" redakcijos narys J. Šimkus, kuris 1941 m. birželio mėn. 14—17 dienomis padėjo NKVD operacijoms deportuoti lietuvius į Sibirą. Tiesa, ne tik šis, bet ir kiti panašūs anksčtybesni reiškiniai daug kam atvėrė akis, tačiau lieka neginčijamas faktas, kad daugelis liberalinių pozityvistų ir kairiųjų šviesuolių užėmė svarbias vietas subolševikinamoj Lietuvoj. Nesakome, kad jie neturėjo gerų intencijų, lygiai kaip nesakome, kad su bolševikais nuėjo visi, tačiau jų skaičius nebuvo toks mažas.

Panašūs reiškiniai buvo ir kaime. Žymi dalis ateistų ir laisvamanių, kurie nėjo į bažnyčią, kokie nors neramaus būdo triukšmadariai iš amatininkų ir darbininkų tarpo su palankumu žiūrėjo į bolševikų invaziją Lietuvon ir bolševikų viliojami, lengvai tapo jų bendradarbiais, panašiai, kaip „Kryžių" Giružis. Tiesa, gal ne taip didelė liaudies laisvamanių dalis domėjosi savo ideologija. Tačiau jie visi bent iš laikraščių žinojo, kad dalis mokytos šviesuomenės iš knygų įrodo, jog Dievo nėra, jog kunigai — apgavikai, jog katalikybė esanti nesusipratusių žmonių išnaudotoja ir pažangos priešininkė. Kada, sovietų kariuomenei užėmus Lietuvą, panašias kalbas jie girdėjo iš bolševikų ir panašias mintis skaitė to meto laikraščiuose, liaudies laisvamaniai, nuosekliai ir paprastai galvodami, bol-

ševikuose matė beveik savo brolius; o kai prisidėjo praktiniai interesai, jie tapo sovietinės santvarkos uolūs bendradarbiai arba net bolševikai. Jų nevienas paskiau ėmė persekioti ir išdavinėti ne tik katalikus, bet ir pačius liberalus-laisvamanius, kurie kuo nors pasirodė sovietiniam režimui nepatikimi. Kad ir dalis kaimo laisvamanių tokiais agentais tapo, tačiau tie Lietuvos giružiai yra kreivėnų idėjiniai vaikai, nuo kurių kenčia ne tik kaimynai, bet ir patys tėvai. Tai skaudu ir net tragiška, bet ka gi padarysi, kai grynai žmogiškieji darbai ir žmogiškosios idėjos yra lyg dviašmenis kardas. Ypač pavojingas gyvenime idėjų negatyvinis aspektas, nes jis dažnai yra klaidingas.

Nurodydami čia bolševikų idėjinę kilmę, nenorime pasakyti, kad vieni laisvamaniai tėra kalti. Kaltės dalis tenka ir nenuosekliems katalikams, neišskiriant nė nenuoseklių kunigų, kurie nepavyzdingu gyvenimu ir neigiamais darbais ypač socialinėj srity kėlė pasipiktinimo. Kalti nenuoseklieji katalikai ir kiti nenuoseklūs tikintieji, bet daugiau negatyviai, nes buvo davę pagrindo tolti nuo krikščionybės į laisvamanybę, kai tuo tarpu kiti Lietuvos pozityvistai ir materialistai, kad ir nesąmoningai, ruošė daugiau idėjinę dirvą bolševizmui.

Mes gerai suprantame, kad visa tai konstatuoti nėra malonu. Bet mūsų nuomone, atvira tiesa visuomenės sveikatai yra svarbesnė negu pridengtas melas. Tik negerai, kad mūsų kairieji, mūsų pažangieji tuoj stengiasi surasti nusikaltimą, neišmanymą ir melą žmoguje, kuris išdrįsta tiesą sugestionuoti, kaip šį kartą atsitiko su Ramonu dėl „Kryžių" romano. Negerai taip pat, kad jie, užuot pozityviai ėmę savo ideologiją aiškinti, atkrinta į seną negatyvų metodą, — suniekinti ir paneigti kūrinį, kur ta nemaloni tiesa pasakoma.

3. TAUTIŠKUMAS

Stengdamiesi įrodyti, kad „Kryžių" romanas esąs ne tai reportažas, ne tai pamfletas, Vinco Ramono kritikai, ypač B. Gražulis, romane neranda ir tautinio atspalvio, lietuviškos tikrovės. Kadangi rašytojas vaizduoja savo veikėjus gyvenančius tarp Mariampolės ir Liudvinavo, todėl B. Gražulis bando paneigti aiškų suduvišką „Kryžių" pobūdį, darydams išvadą: „Tai ne Suvalkija, bet spjūvis į ją". Toliau jis mėgina paneigti ir romano lietuvišką pobūdį. Prikišęs, kad V. Ramonas savo herojus orientuojąs arba į Maskvą, arba į Romą, jis klausia: „O kur Vilnius?". Ir toliau atsako: „Jei lietuvišku keliu neina romano veikėjai, tai dar nereiškia, kad tokio kelio nėra... Mes matome tik tiek, kad tautinio aspekto „Kryžiuose" nėra — arba Roma, arba Maskva".

Kaip matome, pasakyta labai griežtai, bet čia vėl kartojasi panaši istorija, kaip su Maironio „Jaunąja Lietuva". — Manau, kad dar nevienas mūsų atsimena, kaip B. Sruoga kartą paskelbė, kad „Jaunoji Lietuva" neturinti lietuviško pobūdžio, nes, jos lietuviškus vardus pakeitus slaviškaisiais, vietoj Nemuno parašius Dunojų, Maironio poemą galėtų savintis slavai — ko gero bulgarai paskelbtų karą serbams, jei šie pakeistą „Jaunąją Lietuvą" mėgintų pasisavinti.

Sunku atsiminti, kokį tikslą turėjo tada B. Sruoga, nutautindamas poemą, vaizduojančią lietuvių tautinio atgimimo idealinę istoriją. Atrodo, tuo drąsiu savo „eksperimentu" B. Sruoga norėjo pažymėti, jog kalbėti apie tėvynės meilę ir reikalą kovoti dėl tautos laisvės neužtenka, kad dailiosios literatūros kūrinys taptų tautiškas. Tuo tarpu B. Gražulis alegoriniu gretinimu Maskvos, Romos ir Vilniaus kelio, atrodo, nori pasakyti, kad V. Ramono kūriny nėra patriotinių šūkių ir kovų arba stinga jame tautinės ideologijos.

Jei B. Gražulis dėl patriotinių šūkių nebuvimo ir dėl permenkos veikėjų kovos už krašto laisvę laiko „Kryžius" netautiškais, tektų pasakyti, kad jo tautiškumo supratimas gerokai paviršutiniškas. Patriotiniai šūkiai, raginimai ir net kova yra tiek bendri visų tautų žmonėms, kad jie, įpinti į kūrinį, jį tepadaro tautišką tik pačioj luobelėje.

Iš alegorinių Gražulio teigimų galima taip pat daryti išvadą, kad jis „Kryžiuose" pasigenda tautinės pasaulėžiūros arba bent tautinės ideologijos. Tačiau jei net šitaip kritikas suprastų tautiškumą literatūroj, vis dėlto ir tai būtų paviršutiniška, nes tautinės pasaulėžiūros ir net tautinės ideologijos iš viso nėra ir negali būti. Tai, kas kartais vadinama tautine ideologija, yra arba tautinė politika, sprendžianti konkrečius valstybės reikalus, arba patriotiniai publicistiniai šūkiai. Tiesa, yra mėginimų sukurti tautines filosofijas arba ideologijas, tačiau jie nepasiseka. Tai rodo vokiečių nacionalsocialistų bandymas sukurti rasizmą. Tai sako ir A. Smetonos bandymas. Nors jis išleido visą knygą („Pasakyta Parašyta"), tačiau šiandieną turbūt niekas negalėtų pasakyti, kokie yra tie lietuviškos tautinės ideologijos principai, kurie nebūtų konkrečios politikos reikalai arba patriotiniai šūkiai bei raginimai. Taigi, jei lietuviškai tautinės ideologijos nedavė tie, kurie specialiai norėjo ją sukurti, tai prikaišioti rašytojai reikštų arba nepakankamą orientavimąsi tautiškumo problemoje, arba norą ieškoti priekabių.

Tačiau jei rašytojas savo kūriny neduoda jokios tautinės ideologijos, neprisėja ten patriotinių šūkių ir nevaizduoja vienokių ar kitokių kovų dėl laisvės, tai dar nereiškia, kad jo kūrinys būtų netautiškas. Neliepdamas nė karto savo veikėjams ištarti tėvynės vardo, rašytojas vis dėlto gali būti tautiškesnis už patriotines frazes linksniuojantį vyrą, kai jo kūriny atsispindės tautinė pasaulėjauta. Priešingu atveju mes muzikų, skulptorių ir tapytojų kūrinius turėtume laikyti arba netautiškais, arba jų autorius nepajėgiančiais tautiškumą išreikšti. O tuos svetimtaučius, kurie ima arba yra paėmę siužetus iš mūsų istorijos ar mūsų gyvenimo, turėtume laikyti savo tautiniais kūrėjais. Tačiau tai būtų aiški nesąmonė. Juk reikalaudami iš menininkų ir rašytojų, kad jie kūriniuose vaizduotų tautines kovas ir mus uždegtų šūkiais, turėtume M. K. Čiurlionį pripažinti nelietuvišku tapytoju, nes vieno „Vyties" simbolinio paveikslo tautiškumui nustatyti neužtenka, juo labiau, kad „Vyties" siluetą gali nutapyti ir indiferentiškas svetimtautis. Nors M. K. Čiurlionio tapyboj tiek maža tėra tautinių siužetų, mes vis dėlto jį laikome vienu ryškiausių kūrėjų, kurie išreiškia lietuvio sielą. O tai jis atlieka ne kuo kitu, kaip atskleisdamas savo pasaulėjautą, kuri atrodo tokia artima mūsiškei.

Pasaulėjauta mes suprantame intuityvų santykiavimą su visata, gamta ir žmonėmis, — santykiavimą savitą kiekvienama asmeniui, kiekvienai tautai, kiekvienai epochai. Pasaulėjautoj lemiamu dalyku yra ne idėjos, ne intelektas, bet jausminiai elementai, nes jie yra individualiausi ir konkrečios tikrovės reiškinių pažadinami. Kaip atskiri žmonės, taip atskiros tautos, santykiaudamos su tikrove, į ją skirtingai reaguoja ir jos atžvilgiu kitaip nusiteikia. Taigi, šitą intuityvų kokios nors tautos santykiavimą su pasauliu (plačiai suprasta tikrove) ir vadiname tautine pasaulėjauta.

Ją suformuoja rasinės tautos ypatybės, geografinė aplinka, bendras istorinis likimas, ūkinis krašto pobūdis, religija, papročiai, menas ir kita. Todėl mes pastebime, kad į aplinkinę tikrovę kitaip reaguoja prancūzas ar vokietis, kitaip lietuvis. Tas skirtingas įvairių tautų reagavimas ir santykiavimas su pasauliu gal ryškiausia atsispindi mene, taigi ir dailiojoj literatūroj. Kadangi tai yra intuityvus jausminis san-

tykiavimas, todėl tautinę pasaulėjautą meno kūriny galima greičiau jausti negu pasakyti sąvokomis ir žodžiais. Nors ir sunku tai padaryti, tačiau ne kas kita, o tik tautinė pasaulėjauta meno kūrinius pirmiausiai padaro tautiniais.

Todėl ir B. Gražulis, jei jis norėjo V. Ramono „Kryžių" tautiškumą suprasti, turėjo pajieškoti lietuviškos pasaulėjautos. Bet jis to nepadarė. Todėl ir jo sprendimas, kad romane nėra lietuviško aspekto, yra, palankiausiai žiūrint, nepagrįstas. Jei B. Gražulis būtų tikrai norėjęs V. Ramono kūrinio lietuviškumą nustatyti, jis būtų turėjęs atkreipti dėmesį į tas romano vietas, kur autorius parodo savo veikėjų santykius su Dievu, su gamta, su žmonėmis, su menu, kada vaizduojami darbai ir papročiai. Susidomėjus šitokiomis vietomis, būtų tekę dar atrinkti tas, kuriose pasireiškia personažų jausmai, o ne tas, kur jie samprotauja arba šaltai ir iš pareigos veikia.

Jei pažiurėsime, kaip „Kryžių" veikėja, santykiauja su Dievu, tuoj pat prieš mūsų akis atsistos Kreivėnienė ir Grūčias, kurių religingumas yra tipinis tradicinis lietuviams Kreivėnienė yra ta tradicinė kaimo lietuvė, kuri, laisvą valandėlę radusi, atsikvepia maldoj ir, pasiėmusi maldaknygę, nuoširdžiai meldžiasi, pasilinguodama ir padūsaudama. Ji, kaip ir daugelis tradicijoj išauklėtų katalikų, stengiasi nepraleisti sekmadienio be bažnyčios, sunkesnei ligai užėjus, tuoj šaukiasi kunigo, su susigraudinimu ir didžiausiu nusižeminimu laukia Išganytojo Ostijos pavidale, įžengiant į jos kambarį. Tai tikras lietuviškų tradicijų suformuotas bruožas, toks pat, koks skamba ir Vienožinskio dainoj „Kaip gi gražus gražus tolimasis dangus".

Grūštas taip pat lietuviškas. Tik pažiūrėkime į jo meilę lietuviškam kryžiui su koplytėle, su tulpių ir saulučių ornamentais. Jis pastato tą kryžių savo sode ne tik Dievo garbei, bet ir savo džiaugsmui. Jis — tikras lietuvis ir santykiuose su mirusiais. Nors jo žmona jau apie 20 metų kaip mirusi, bet jis jos dar tebeliūdi. O kaip Gruštas gerbia senas kapinaites, kuriose seniai niekas nebelaidoja? Tai jam šventa vieta, žadinanti ilgesį ir liūdesį, kaip ir daugumai lietuvių, kuriems beveik viskas šventa, kas liečia mirusius, į žemę sugrįžusius.

Jieškodamas V. Ramono „Kryžiuose" lietuviškumo, B. Gražulis būtų turėjęs pažiūrėti, kaip autorius ir jo herojai santykiauja su gamta — su negyvąja ir gyvąja. Iš tikrųjų, ir pats autorius ir jo veikėjai lyriškai jautrūs gamtai, kaip ir visi lietuviai. O kaip „Kryžių" personažai prisirišę prie žemės! Beveik fanatiškai. Kai ateina bolševikų vykdoma žemės reforma, vieni jaudinasi, kad reikės keletą hektarų atiduoti, kiti būtinai jos nori gauti. Net Giružis, kuris gali puikiai verstis iš savo amato, ir tas nori žemės. O kumetis Motiejus per parceliaciją tiesiog kovoja dėl dirvožemio centimetro.

Arba žvilgterėkime į Kreivėną, tą tradicijų priešą, visokių naujovių pramotorių, stipriai apsikrėtusį buržuaziniais papročiais ir idėjomis. Ir jis mėgsta gamtą. Jam malonu pasivaikščioti po laukus, paglostyti gyvulius ne vien dėl to, kad jie yra akivaizdūs liudininkai jo reklamuojamų pažangų. Tas realistas ir brutalokas žmogus tampa beveik sentimentalus, kai pastebi jauną gyvybę. Pamatęs pavasarį prie namo beciksinčius viščiukus, jų vieną sugauna, prisispaudžia prie savo lūpų jo snapuką ir kalbasi su juo, lyg maža mergaitė.

Šituo (gamtos meilės) atžvilgiu į Kreivėną panašus visai priešingo temperamento ir priešingų pažiūrų ūkininkas Grūštas. Jis su dideliu švelnumu kalba apie visus gyvius. Jie jam taip pat Dievo vaikai, Dievo mokiniai („Matai, kaip Dievas juos išmokė"). Santykiuose su jais Grūštas turi net savo filosofiją. „Gyvulį skriaudi — pats sau piktą darai", sako Grūštas. Todėl begelbėdamas iš lizdo iškritusį žvirbliuką, jis užmiršta lauke javų vežimą ir jį sulydo. O medis, ypač senas ąžuolas, Grūštui taip pat vos ne šventas. Juo, nuo gaisro apdegusiu, jis labiau sielojasi, negu sudegusiu kluonu. Sitaip turbūt gamtos negali mylėti nei vokietis, nei lenkas, o tik lietuvis, kurio senoliai dar prieš krikščionybės priėmimą garbino medžius ir kitus gamtos reiškinius kaip šventus.

Tautinės pasaulėjautos vieną kitą bruožą atskleidžia ir žmonių darbų pobūdis. Sakysim, žemės ūkio darbus atlieka ne viena tauta, tačiau lietuvis juos dirba užsidegęs, su visa energija, ne taip flegmatiškai, kaip vokietis. Tai mes ir pastebime „Kryžių" rugiapjūtėje, kur darbo aistra išvystoma iki nuilsimo, iki tol, kol žmogus permirksta prakaite. Seniau rugiapjūtes lydėdavo linksmos ir triukšmingos pabaigtuvių apeigos. Bolševikams atėjus ir žemes parceliaciją pradėjus, jos dingo. „Kryžių" veikėjai tų pabaigtuvių kaip tik pasigenda.

Paliečia V. Ramonas ir moterų darbą. Kasdieniniai namų apyvokos darbai, be abejo, negali turėti nieko tautiško, tačiau meniškieji, — taip. Todėl romane Kreivėnienė ir Magdutė yra garsios audėjos. Tiesa, apie jų dailiuosius audinius tekalbama praeinamai, audimo ar pasiruošimo darbai tik vienu kitu brūkšniu tepažymėti, tačiau ir jie prisideda prie Lietuvos atskleidimo, kaip papročiai. Tiesa, Sūduva labiausiai iš kitų provincijų naujovėms pasidavusi. Todėl ir tradicinių papročių čia mažiau. Tačiau svetingumo paprotys tebėra gyvas. Tai gerai jaučia Ramonas. Kad ir liūdną bei skaudžią Kreivėnui valandą — jo žemės apkarpymo dieną — šeimininkas vis tiek jaučia reikalą savo nemalonius svečius — žemės dalintojus — pavaišinti, jau nekalbant apie puotą su giminėmis ir kaimynais.

„Kryžių" žmonės taip pat lietuviški, tik skirtingi nuo žemaičių ir aukštaičių. Suduviai mėgsta naujoves, riebų ir patogų gyvenimą, jie kupini sąmojaus ir pašaipos. Ir tie pašaipingi sąmojai nėra stereotipiniai, bet dinamiški, pažadinami aplinkybių, lyg kuriami prieš pat skaitytojo akis. Antai, geidulio pagautas Kreivėnas savo tarnaitei Julei įgnybė į šlaunį. Ši rėžė jam šliure per ranką. Dantis sukandęs ir mėgindamas šypsotis, Kreivėnas pratarė: „Tu, žiūrau, kaip žarija"... O Julė, tą žodį pasigavusi, tuoj čia pat sukuria sąmojingą patarlę: „Žarija, bet ne balija, kąd visi žlugtą merktų. Pagnaibys tas, kuriam teksiu". Arba štai pletkininkė Grybienė pasakoja Giružienei apie žmonių kalbas, jog Grūštas neduosiąs savo dukters bedieviui. Tada Giružio motina sąmojingai atkerta: „O kas kam darbo, ar jis bedievis, ar nebedievis. Tik jie, mat, visi labai geri . . . Dievą į kūmus prašė!"

Tų pašaipingų sąmojų būtų galima prirankioti gerokai daug. Ir jie sukurti arba lietuvių tautosakinėj dvasioj, arba iš pačios gyvosios suduvių kalbos paimti. Net naujovių snobas Kreivėnas nėra dar bendrinės „mokslišKos" kalbos paliestas. Jis vartoja priežodžius. O kai ima kalbėti apie merginas arba joms meilintis, jis tautosakine dainų kalba prabyla. O gyva (ne knyginė) kalba yra viena tų apraiškų, kurios atskleidžia tautos ir jos atskirų provincijų ypatybes, nes gyva kalba nėra tik priemonė mintims, bet ir jausmams reikšti. Ir, atrodo, šiandien nedaug rasim tokių rašytojų, kurie taip meistriškai valdytų savo provincijos lietuvišką kalbą, kaip V. Ramonas „Kryžiuose". Anksčiau Žemaičiuose buvo M. Valančius ir Žemaitė, vėliau aukštaičiuose — Vaižgantas, V. Krėvė — dzukuose, o šiandien V. Ramanas — suduviuose. Šito labai lietuviško „Kryžių" aspekto nebedrįso paneigti net to romano nepalankūs kritikai, nes B. Gražulis rašo: „Kryžių" kalba reto gražumo ir turtingumo. Ji mirga spalvingiausiais palyginimais, liaudies išsireiškimais, vis naujais, negirdėtais ir tinkančiais ten, kur reikia.

LITERATŪROS PARAŠTĖ

1. LITERATŪRA IR MEDICINA

Paskutinių dienų mūsų literatūros gyvenime teko pastebėti gana keistą reiškinį: įvairių profesijų žmonės plačiais žingsniais ėmė kopti į Parnaso aukštumas. Be politikų, kurie, vieno romano pasirodymo proga, persirengė kritikais ir ėmė minti ant kulnų vargšui rašytojui, Edm. Butrimo asmenyje medicinos mokslų atstovai savanoriškai įžengė į literatūros teismo salę ir negailestingiems kritikams patiekė savo naujai pasirodžiusią dramų knygą, pavadintą „Tėvų kaltė". Tai, žinoma, nieko nuostabaus. Nemaža medicinos mokslo reprezentantų sėkmingai turtino ir tebeturtina literatūrą. Axel Munthe, Georges Duhamel, Henri Mondor ir daugelis kitų daktarų šia prasme pakankamai daug sako. O mūsų Antanas Vienuolis irgi kone gydytojas! Bet kaip gi su Ed. Butrimu? Ar jo knyga praturtins mūsų literatūrą? Toki klausimai nenoromis kilo mūsų sąmonėje, imant šviežiai spaustuvės dažais kvepiančią knygą. Ir čia teko mums baisiai nusivilti ir pastatyti dar vieną klausimą, būtent, ką gi šios dramos turi bendro su dailiąja literatūra? Pirmojoje dramoje „Tėvų kaltė" sprendžiama paveldėjimo problema, o antrojoje, kuri vadinasi „Budelis", puolami negimusios gyvybės žudytojai. Abiejų knygų idėjos yra be galo kilnios. Gal net labai aktualios. Bet vien kilnumo ir aktualumo nepakanka literatūros kūriniui. Reikia dar ir formos. Edm. Butrimas čia sugalvoja neįmanomiausių situacijų (dvaro dovanojimas), kokių nė pats Seirijų Juozas negalėtų sugalvoti. Ir kaip be galo keista, kai leidėjo žodyje skaitai, kad „Tėvų kaltė" būtų buvusi statoma Kauno valstybiniame Teatre. Tiesiog sunku tikėti, bet tai tvirtina leidėjas juodu ant balto.

Kad šios abi dramos medicinišku požiūriu yra visiškai tvarkoj, mes nė abejoti nedrįstame, ypač po to, kai prof. dr. J. Meškauskas tikrai autoritetingai įrodė jų medicininiškųjų tezių teisingumą. Tačiau mes nelabai norėtumėm sutikti, kad šios dramos būtų jau toks teigiamas ir sveikintinas reiškinys. Ar ne didesnis įnašas būtų buvusi rimta, medicinos mokslo ribose parašyta knyga, kurioje būtų plačiai nagrinėjamos autoriaus dramose keliamos problemos.

Jeigu anais laikais mūsų jau paminėtas Seirijų Juozas buvo galima pateisinti, tai dabar mums Edm. Butrimo dramos atrodo šiurkštus ir neestetiškas anachronizmas. Seirijų Juozas neturėjo literatūrinių pretenzijų ir rašė grynai didaktiniais tikslais. Dramos schema jis naudojosi tam, kad būtų galima vaidinti kur nors klojime ar daržinėje. Bet kam gi dabar kartoti tai, kas buvo tik prieš dvidešimt metų šiaip taip įmanoma. O tikrai literatūrinei dramai nepakanka personažų įėjimų ir išėjimų, kurie veikalo gale būtų baigiami pompastiška mirtim.

2. PREMIJOS

Pradėjus skirti literatūrines premijas, kiekvienų metų pabaigoje jaučiama tam tikro nervinimosi ne tik rašytojų tarpe, bet ir platesnėse skaitytojų masėse. Be abejo, kiekvieno literatūros mėgėjo galvą suka kankinantis klausimas, kam gi teks tos premijos. Skaitytojas visuomet yra pasiryžęs džiaugtis teisingu sprendimu, kaip lygiai pasiruošęs ir nusivilti, nes kartais ir teisėjai suklysta. Čia, aišku, mes nenorime abejoti premijas skiriančių komisijų objektyvumu, tik norėtume pareikšti keletą pastabų dėl premijų skyrimo procedūros.

Nors mes premijavimo ir nelaikome ypatingu dalyku ir nemanome, kad šis faktas būtų pakankama veikalo meninio vertingumo atestacija, vis dėlto negalime jam nepripažinti tam tikros reikšmės. Skaitytojai pasitiki jury komisijomis (o jos būna tikrai autoritetingos), ir premijuotą knygą be ilgų svarstymų perka ir skaito.

Tačiau neturėjimas priemonių visiškai tiksliai nustatyti literatūros veikalo vertę, buvimas apylygės vertės kūrinių ir jury komisijos narių estetinių ir kitokių pažiūrų skirtumai labai smarkiai sureliatyvina sprendimo teisingumą. Premijuojamos visuomet geriausios knygos, bet praktiškai beveik visuomet būtų galima pasakyti: — Jei būtų buvusi kita komisija, ir laureatas būtų buvęs kitas! —

Kaip gi būtu galima sprendimų teisingumo reliatyvumą bent iš dalies sumažinti?

Mūsų manymu, dabartinės komisijos yra permažos, nes visą reikalą lemia keturi asmenys, kurių vienas, premiją skiriančios įstaigos atstovas, beveik visuomet būna ne literatas. Padidinus komisijų narių skaičių, sakysime, iki aštuonių žmonių, jų sprendimai žymiai patikslėtų.

Komisijose turėtų būti kiek galima daugiau literatūros kritikų specialistų bei literatūros teoretikų ir kiek galint mažiau pačių rašytojų. Tuo būdu galėtų būti išjungiamas tiesioginiai suinteresuotų žmonių elementas. Žinoma, čia tektų susidurti su nemažais sunkumais, komisijas sudarant, nes pas mus, kaip žinoma, dar labai trūksta literatūros teoretikų bei kritikų, kurie tuo pačiu metu nebūtų ir rašytojai.

Be to, kažin ar nebūtų tikslingiau, jei komisijų posėdžių darbai būtų viešesnio pobūdžio, kad visuomenei būtų aišku, kokia buvo to ar kito komisijos nario nuomonė ir motyvai, vertę už premijuotą veikalą pasisakyti. Atskiri nariai tuo būdu jaustųsi patys tiesioginiai atsakingi prieš visuomenę. Atvirumas šiuo atveju tikrai nepakenktų, o tik įneštų tam tikro gyvumo. **S. L.**

Ramono veikėjai kalba gyva kalba, taip reta mūsų literatūroj." O mums čia dar kartą norisi pabrėžti, kad ji lietuviška, kaip lietuviškas „Kryžių" suduviškas kaimas, kaip visas romanas. Skaitydamas jį užmiršti, kad esi toli nuo gimtosios žemės, nes, rodosi, kad dar tebegyveni su visais ten pirmaisiais lietuvių tautos sukrėtimo metais.

Norėtųsi dar kalbėti apie kitas „Kryžių" romano estetines ypatybes, ypač apie tas puikias simbolines išviršinio gyvenimo atatikmenas, kuriomis rašytojas įvesdina savo skaitytojus į psichinį personažų pasaulį, jį sustiprina, paryškina. Tiesa, tos simbolinės atatikmenos neužpildo vienos kitos psichologinės spragos, tačiau visos jos yra puikios ir tiek sugestyvios, kad net užmiršti, jog impresionistinis vaizdavimo būdas yra šiek tiek per trapus subtilesnei žmogaus psichikai atskleisti. Tačiau apie tą ir kitą kalbėti nebeleidžia straipsnio rėmai.

VERTINIMAI

TAUTINIAI MŪSŲ UŽDAVINIAI TRĖMTYJE

Juozas Girnius Tautiniai mūsų uždaviniai tremtyje. Ateitininko bibliotekos Nr. 10, parūpintas Moksleivių Ateitininkų Sąjungos. Išleido „Žalgiris" Würzburge 1947 m. 24 psl.

Tai yra praplėsta ir papildyta J. Girniaus paskaita, skaityta ateitininkams plaukiant Reinu ir pirmoj eilėj skirta moksleiviams, tačiau dėl savo bendrumo, kaip visai teisingai įvado žodyje pastebi prof. A. Maceina, pralaužianti ateitininkų organizacijos rėmus ir virstanti visų pozityviai tautiškumui ir religijai nusiteikusių tremtinių bendra pastanga išlaikyti lietuviškąją dvasią ir lietuviškąją kultūrą sunkiose tremties gyvenimo sąlygose. Todėl tie „mūsų" uždaviniai, taikyti ateitininkams, yra drauge ir visų tremtinių uždaviniai.

Sunki tremtinio dalia. Ji darosi juo sunkesnė, turint galvoje visas tas kliūtis ir pavojus, kuriuos teko ir dar teks tremtiniui nugalėti ateityje. Tiesiog neįsivaizduojama: galingos jėgos sutelktos tremtiniui morališkai palaužti, jo laisvės troškimui ir savarankiškumui sugniuždyti. Tėvynėje jis buvo namie. Ten jam pasaulis buvo artimas ir savas. Ten mes visi žinojome, kas mes esame ir ką turime veikti. Tuo tarpu dabar esame virtę klajūnais, be vietos ir be tikslo, niekam nereikalingi ir nenaudingi.

Vis dėlto tremtinio dalia, nors ir būdama varginga, betgi nėra beviltiška. Lietuviai dar nėra emigrantai, kurie turi įsigyventi ir apsiprasti svetur. Jų tremtis yra tik laikinė. Jie tvirtai tiki Lietuvos prisikėlimu, gyvena lietuvių tautos amžinumo viltimi ir yra pasiryžę, kai tik išmuš lemiama valanda, vėl patys imti savo krašto likimą į savo rankas ir kaip sugebėdami tvarkyti savąjį nepriklausomą gyvenimą.

Autorius toliau, ypač įdomiai spręsdamas tėvų žemės palikimo kaltės problemą, nagrinėja, kokie yra svarbiausi tautiniai šio meto uždaviniai, būtent: laisvės kovos tremtyje pareiga, išlikimas sąmoningais lietuviais, praturtėjimas Vakarų kultūra ir išsaugojimas lietuviškumo tam momentui, kada vėl galėsime iš tremties grįžti į gimtąją savo tėvų žemę. Autorius drąsiai iškelia klausimą, kam įpareigoja lietuviškoji sąžinė mus, kurie esame palikę tėvų žemę, ir į jį atsako, kad plikas savo gyvybių išsaugojimas dar nepateisina mūsų. Gimtosios tėvų žemės palikimas visados lieka didelė kaltė, nors nusikaltome ne savo valia, bet svetimųjų priversti. Tačiau tasai, kuris iš pradžių nors ir nebūdamas asmeniškai kaltas, vėliau pasidaro kaltas, jei su neteisybe nekovoja. Todėl tautiniu požiūriu Lietuvos palikimo kaltę mumyse gali nuplauti ir mus išteisinti tiktai tolimesnė kova už Lietuvos laisvę.

Mūsų likimas nėra atiduotas į vienų svetimųjų rankas, jis pirmoj eilėj priklauso nuo mūsų pačių. Likimo palankumą laimi tik tasai, kuris jo neišleidžia iš savo rankų ir kuris jį priverčia paklusti. Kol laikas dar eina, kova niekados negali būti pralaimėta. Tikėti turime Lietuva ne todėl, kad ją kas iš šalies prikeltų, o tik dėl to, kad ji pati prisikels, kai tam ateis laikas. Ji ir šiandien nėra mirusi. Nėra nė vienos mažosios tautos, kuri nebūtų buvusi ilgesnį ar trumpesnį laiką svetimųjų pavergta, bet jei jos liko išsaugota tautinė gyvybė, jei ji išliko egzistuoti kaip tauta, vieną dieną bus iškovota ir jos valstybinė nepriklausomybė. Nepriklausomybės išplėšimu ar jos laikinu suspendavimu Lietuvai paskelbtoji kova dar nėra baigta, ji greičiau tuo būdu dar tik pradėta. Sužlugdžius valstybę, stengiamasi išnaikinti ir pačią tautą. Tačiau iš tikro nes kas kiti, ne draugai ar priešai, o tik mes patys nulemsime Lietuvai laisvę ar žūtį.

Netekus savosios valstybės, dabar kova eina dėl savosios tautinės gyvybės ir tautinės sąmonės išsaugojimo. Tai ir yra, autoriaus teigimu, pirmasis tremtinių uždavinys — išlaikyti mumyse Lietuvą gyvą. Išlikimas savajai tautai ištikimais reikalauja trijų dalykų: neužmiršti gimtosios tėvų kalbos, išsaugoti tautinę sąmonę ir išlaikyti lietuvišką charakterį.

Antrasis uždavinys — praturtėti Vakarų Europos kultūra, įsisavinti jos teigiamumus ir pritaikyti visa tai lietuviškai dirvai. Čia ypač svarbus yra inteligentų vaidmuo. Dabartinėje tremtinių kartoje turėjimas gausingos inteligentijos leidžia tikėtis, jog vis dėlto, nepaisant visokių svetimųjų malūnų, savąjį tautiškumą bus įmanoma sėkmingai išsaugoti.

Nurodęs pagrindinius tremtinių uždavinius, autorius toliau iškelia tautinius šio meto įpareigojimus ateitininkams. Tai — lietuviško charakterio ir lietuviškos sąmonės išlaikymas, kultūrinis ruošimasis ateities uždaviniams laisvoje Lietuvoje, moraliniais principais pagrįsto lietuviškojo solidarumo tremtiniuose gaivinimas, kovojimas už lietuviškos šeimos išsaugojimą, palaikymas lietuvių tautoje krikščioniškojo idealizmo, kaip pagrindinės visų tautinių pastangų ištesėjimo versmės. Visus juos į save suima tikėjimas Lietuvos laisvės ir lietuvių tautos amžinumo viltimi.

Tai tokie bendrieji minimosios brošiūros apgraibomis čia sužymėti apmatai. Tačiau jie nėra sausi, teoriniai, lyg plikos schemos, bet vykusiai atbaigti iš mūsų kasdieninės buities imtais pavyzdžiais. Negalėjome išsivežti, sako autorius, nei Nemuno ar Dubysos, nei Alaušo ar Rubikių, nei Šatrijos ar Rambyno, nei pagaliau Anykščių Šilelio su Puntuku. Bet pasaka ir daina, Maironis ir Vaižgantas, Kūčios ir „Pulkim ant kelių" atlydėjo mus ir svetur — ir lydės tol, kol galėsime grįžti į tėvų šalį. Per juos nešamės širdyje pačią Lietuvą

Praktiškai Lietuva — tai kiekvienas mūsų. Mylėti Lietuvą — tai mylėti lietuvius, mylėti kiekvieną iš mūsų. Lietuvos meilė neatskiriama nuo meilės lietuviui. Ką daryti, jei ta meilė faktiškai sunkiai duodasi įgyvendinama, jei lietuviai kartais nesutinka, riejasi? Partinėms rietenoms išveisti autorius siūlo tokį receptą: išmokti vertinti žmones ne pagal „savumą" ar „nesavumą", o visų pirma pagal asmeninį žmogaus padorumą. Su tuo pačiu uoluniu (ir dar didesniu), kurio reikalaujame iš svetimųjų, privalu jo reikaluti ir iš „savųjų". Moralinis padorumas — vienintelis tiltas, kuris mus visus gali jungti, užgrįsti visus mus skiriančius tarpeklius. Tuo metu, kai lietuvių tauta siekiama tiesiog fiziškai išnaikinti, Vakarų tremtiniams gali būti skirtas aušrininkiškasis tautinės sąmonės uždavinys, nes gali tekti Lietuvos vaikus rinkti į Baltijos pajūrį iš visų pasviečių.

Kažin ar rasais daug tokių, kurie nenorėtų sutikti su pagrindiniais autoriaus teigimais ir jo nurodytomis konkrečiomis veikimo gairėmis. Tektų pageidauti, jog tatai įsisąmonintų tik dar didesnė tremtinių dalis. Apskritai, minimieji apmatai yra lyg šviesus žibintas, spinduliuojąs niauriose tremties dienose. Ne visai sutikti gal tektų su viena kita šalutine autoriaus mintimi ar teigimu, pvz., kad ir dėl didžiųjų kūrėjų neišvengiamai kylančiu grupingumu, tačiau tai tik mažmožiai. Mielesnis skaitytojui būtų ir mažesnis (pvz., kad ir perpus) leidinio formatas. Kaip mintys galėjo būti pavyzdingos, taip pat ir leidinio kalba galėjo būti tokia.

A. Viržis

NEI SŪKURIŲ, NEI ŽMONIŲ

Simas Urbonas „Sūkuriai ir Žmonės". Viršelis dail. P. Osmolskio, išleido Liudas Vismantas Würzburge.

Prisimena tautinio atgimimo literatūra, perskaičius šią knygą. Gal daugiausia Lazdynų Pelėdos pigesnieji apsakymėliai. Anuomet rašė žmonės, dažnai be talento, rašė norėdami iškelti visų užmirštą mūsų gyvenimą ir pažadinti nesąmoningą tautos širdį. Nenuostabu, kad anuomet galima buvo džiaugtis kiekvienu nors nedrąsiu ir klystančiu rašančiojo žingsniu, nes tąsyk pati didžiausioji blogybė buvo — tyla lietuvių literatūroje.

Kam skiriama dabartinė prozos knyga, taip mažai pažengusi savo lygiu nuo aktualiųjų Lazdynų Pelėdos vaizdelių, nuo bėgančių skaudžių įvykių sentimentalaus atpasakojimo? Tam, kad dar labiau paryškintų skirtumą tarp ano stipraus, savo žemės gaivinamo Krėvės, Grušo, Vaičiulaičio žodžio ir nuvarginto, išsekusio išvietinto žmogaus? (Šis klausimas, žinoma, daugiau skiriamas leidėjams, kurie vis dar nenori atkreipti dėmesio į literatūros kritikos basą, skatinančios neužpilti mūsų žmonių bevertėmis knygomis.)

Simo Urbono knyga yra skirstoma į tris dalis: Nepriklausomos Lietuvos vaizdeliai; karas ir pabėgimas; DP gyvenimas. Visas tris galima būtų pavadinti laikraštinės beletristikos vardu. Kiekvienas įvykis pasakojamas paviršutiniškai, neperkeistas kuriančio žmogaus galios, taip visų pasigendama gelme nesugražinamai įsnykusį tarp daugybės išvedžiojimų: „Įsijautęs ir pasinėręs darbe, spalvingų paveikslų eskizų, laisvų, drąsių mėginimų, dailininko dažų ir paveikslo drobės žaismo supamas, nuo tolimo sudulkėjusio miesto gyvenimo pasislėpęs, maloniai vienišas ir laimingas pasijusdavo Cezaris šiame nuoširdžiame ir sodriame kaimo gyvenime. šiam ramiam, tėviškės kodylu kvepiančiame seklyčios kampelyje. Kūrybos ekstazės ištiktas, Cezaris tų įkvėpimo valandų nebūtų atidaves už jokią gyvenimo prabangą, už visus mokslus, už siautulingą, kaitrią moters meilę... Cezaris pradėjo tikėti, kad tik šioje kvepiančių laukų ir atvirų širdžių atmosferoje jis suras save, įsiliepsnos ir gims išgarsėjusiu dailininku." (41 psl.)

Kur atrasime šitame apkrautame bereikalingais ir be sąryšio žodžiais apmąstyme dailininko ir žmogaus atgimimą? Kur nors vieną ryškų, nesugriautą, į skaitytoją savaime ateinantį vaizdą, kuris priverstų kartu su knyga gyventi? Pacituotasis sakinys yra charakteringas visai knygai — joje norima atskleisti daugelį didelių dalykų: tėviškės meilę, žmogaus prigimtį, gėrį ir skausmą, tačiau didžiausioji nelaimė — neturima žodžio. Autorius, atrodo, stengiasi jį specialiai iš savęs išspausti: jis krauna epitetą ant epiteto, sušaukia daugybę vaizdų (kurie vienas kitą uždengia), pagaliau ima aiškinti, paviršutiniškai išvedžioti ir tuo būdu sunaikina bet kokią kūrybą savo knygoje.

Jeigu rašytojas, neturėdamas savito žodžio, nepajėgia perduoti idėjinio pasaulio — tai pačiai daliai yra pasmerkti ir jo vaizduojamieji žmonės. Simo Urbono knygoje vargsta ir mylisi savo žemės netekę įvairūs žmonių vardai. Reikia sakyti — vardai —, nes visi knygos veikėjai neturi nei kūno nei kraujo. Jų vaizdavime kiekvieną kartą prasiveržia sentimentali rašančiojo pastanga, kuris norėtų vienus padaryti blogaisiais, kitus geraisiais, kuris norėtų vienus užtarti; kitus papeikti, kuris norėtų.

Ši knyga negali pradžiuginti skaitytojo. Mylėdami lietuvišką žodį, mes ją nenoromis turime pastatyti savo lentynoje į menkaverčių skyrių.

D. J.

---

* Pasirodė „N. Aušros" ir antrasis numeris. Jis estetiniu atžvilgiu daro jau žymiai geresnį vaizdą. Susidorota jau ir su techniniais sunkumais, kurių pasitaiko nebent vienas kitas, apstu žymiųjų dailininkų paveikslų reprodukcijų. Skaitytojai išvysta taip pat seniai rašomo V. Krėvės veikalo „Dangaus ir žemės sūnus" ištrauką, prof. K. Pakštas rašo apie maskolijos izoliaciją ir atsitvėrimą nuo Vakarų kultūrinio pasaulio geležine užduanga, Pr. Juras vertina svarbiausius Amerikos lietuvių kultūrinės ir tautinės veiklos veiksnius etc.

LITERATŪRA

PREMIJOS IR LITERATŪROS ŠVENTĖ

Už geriausius grožinės literatūros veikalus, parašytus ir išleistus tremtyje 1947 — keturišimtaisiais lietuviškosios knygos — metais literatūros premijos teko šiems rašytojams: Faustui Kiršai — Švietimo Valdybos 5000 RM. premija už eilėraščių rinkinį „Tolumos", Vincui Ramonui — BALFO 3.000 RM. premija už romaną „Kryžiai", Pulgiui Andriušiui — Lietuvos Raudonojo Kryžiaus 3.000 RM. premija už lyrinių apysakų rinkinį „Anoj pusėj ežero", Kaziui Bradūnui — PATRIOS 3.000. premija už sonetų rinkinį „Vilniaus varpai", Liudui Dovydėnui — MINTIES 2.000 RM. premija už jaunimui skirtą knygą „Gyveno kartą karalius" ir Jurgiui Jankui — NAUJOJO GYVENIMO 1.000 RM. premija už geriausią religinio turinio novelę „Velnio bala".

Vasario 16-tosios išvakarėse Fellbache prie Stuttgarto buvo laureatams iškilmingai įteiktos 1947 metų literatūros premijos. Premijų įteikimo aktą atidarė L.R.T.D-jos pirmininkas St. Santvaras. Atsistojimu pagerbti kritusieji už Lietuvos laisvę. Laureatams ir prezidiumui užėmu svietas gražiai dekoruotoje scenoje, L.T.R. Draugijos pirmininkas Draugijos vardu padėkojo premijų donatoriams ir visiems literatūros draugams, prisidėjusiems prie iškilmių rengimo. Profesorius J.

Brazaitis išsamioj paskaitoj apžvelgė mūsų literatūros kelią nuo Nepriklausomybės pradžios ligi paskutiniųjų dienų. Susirinkusiems jautriai sveikinant laureatus, įteiktos jiems premijos pačių donatorių arba įstaigų atstovų.

Vykdomoji Taryba šiemet savo dovaną įteikė Lietuvių Dailės Instituto direktoriui dail. Vizgirdai, taip pat pasiųsdama padėką dail. V. K. Jonynui už jo pastangas praskinti lietuvių menui kelius į platųjį pasaulį. Lietuvai Vaduoti Sąjungos premiją šiemet gavo Lietuvių Tremtinių Rašytojų Draugija. Laureatai ir Lietuvių Rašytojų Draugijos pirmininkas be kita ko apdovanoti L.R.K. Moterų komiteto siuntinėliais ir gėlėmis. Išgirsta daug sveikinimų iš mūsų organizacijų ir kaimyninių tautų rašytojų atstovų. Apdovanotųjų vardu kalbėjo poetas Faustas Kirša ir dailininkas Vizgirda. Aktas baigtas „Čiurlionio" ansamblio koncertu. Šią tradicinę literatūros šventę visuomenė jautriai išgyveno, gausiai susirinkdama iš Stuttgarto ir tolimesnių apylinkių.

LIETUVIŲ RAŠYTOJŲ DRAUGIJA AMERIKOJE

Š. m. vasario mėn. 7 d. Lietuvių Informacijos Centre New York'e (Broadway 233) įvyko J.A.V. Lietuvių Rašytojų steigiamasis susirinkimas.

Susirinkimą atidarė ir jam pirmininkavo J. Aleksandravičius — Aistis, sekretoriavo A. Vaičiulaitis. Pirmininkas supažindino dalyvius su didžiąja rašytojo misija mūsų tautos praeityje ir jo aktualiąja pareiga šių dienų gyvenime. Vėliau susirinkimas apsvarstė ir priėmė įstatų projektą. Taip pat buvo numatytas ir aptartas tolimesnio veikimo planas: išleisti Draugijos metraštį, o vėliau, jei bus palankios sąlygos, ir žurnalą, leisti mūsų klasikų ir naujosios literatūros rinktinių raštų, ruošti literatūros-dainos vakarus, rūpintis lietuvių rašytojų kūrybos vertimais į anglų kalbą

Išrinkta Dr—jos valdyba, kuri šiaip pasiskirstė pareigomis: pirm. J. Aleksandravičius — Aistis, vicepirm. J. Tysliava, sekr. St. Būdavas, ižd. K. S. Karpius ir narys prof. V. Krėvė-Mickevičius. Revizijos komisiją sudaro pirm. A. Vaičiulaitis, nariai — Stp. Zobarskas ir L. Žitkevičius. Draugijos planams vykdyti išrinktos šios komisijos: metraščio — prof. V. Krėvė—Mickevičius, J. Aleksandravičius —Aistis ir J. Tysliava; knygų leidimo — prof. V. Krėvė—Mickevičius, J. Aleksandravičius—Aistis, J. Tysliava, A. Vaičiulaitis, K. S. Karpius, Stp. Zobarskas ir L. Žitkevicius.

Laikinis Draugijos adresas yra toks: Marianapolis College, Thompson, Conn.

SIANDIENĖ ANGLŲ LITERATŪRA

Nuo pačių seniausių laikų iki mūsų dienų anglų literatūroj yra ypač ryškios dvi esminės literatūros srovės, kurių viena yra pasinešusi į metafiziką, o antroji yra realistinė.

Metafizinė srovė, išryškėjusi su Johnu Donne, per Chapmaną ir Wordswotrhą pasiekė T. S. Eliot, kurio veikalai nūnai užkariavo viso pasaulio scenas ir knygynus. Kaip paprastai, ši srovė nusigrįžta nuo realios kasdienybės ir imasi nagrinėti vertybes, kurios yra bendros ir reikšmingos visiems žmonėms. Tuo tarpu realistinė kryptis, ypač garsiai prabilusi įvairiomis tiradomis nuo Elžbietos tragikų laikų, per Swiftą ir Defoe toliau palaikė senąsias tradicijas, nepaprastą aktyvumą parodydama ypač 19 amžiuje ir vėliau net G. B. Shaw su A. G. Wellsu įtraukdama į vad. „fabian society". Ji galiausiai išsiliejo visu platumu su Audenu. Tiek šios krypties poetai, tiek romanistai ir dramatininkai negali atsiplėšti nuo realios tikrovės, stengdamiesi ją vienu ar kitu būdu — pagal savo skonį ir išmintį — formuoti. Pagal gausumą sprendžiant, ne vienam nekritiškam žiūrovui, giliau į dalyką neįsigilinusiam, gali pasirodyti, jog tik didelės erudicijos literatūros kritikui įmanoma išvesti aiškiai ribas, kur prasideda viena ir kur baigiasi antroji. Tatai ypač krinta į akis pastarųjų 25 metų būvyje.

Apie 1930 metus įvairūs autoriai, daugiausia domėjęsi religinėmis ir metafizinėmis problemomis, pasuka į socialinę dirvą ir galiausiai su po 1930 metų iškilusia priešinga srove sudaro, palyginti, gana darnų vienetą.

Po Pirmojo pasaulinio karo pasireiškusius žymesniuosius anglų rašytojus chronologiškai galima suskirstyti į tris grupes, būtent: 1. į autorius, kurie buvo susidarę literatūrinį vardą pačioj karo pradžioj, 2. karo meto išaugintus rašytojus ir 3. pokarinius. Į prieškarinę kartą tenka priskirti romanistus Arnoldą Bennettą, G. B. Shaw, kritiką Lytoną Strachey ir poetus W. B. Yeatsą, Thomą Hardy ir Walterį de la Mare. Prie jų eina ir E. M. Forsteris.

Tuo tarpu Virginia Woolf, Dorothy Ricardson, D. H. Lawrence ir James Joyce sudaro antrąją grupę. Trečioji apima tokius rašytojus, kaip Ald. Huxly, Katherine Mansfield, ley ir T. S. Eliot, Rose Macauly, Katherine Mansfield, Clemence Dane, Margaret Kennedy, May Sinclair, Sheila Kaye Shmith ir Rosamund Lehmann. Šių visų trijų kartų poetai yra sutapę su įvairiomis lit. srovėmis ir išsiskiria ne tik amžium, bet ir pažiūra į karo įvykius ir jų pavaizdavimu. Šiurpi karo tikrovė ir milijonai žuvusiųjų žiauria ranka sutriuškino Yeatso arba W. de la More nerealias svajones apie gerą ir gražų žmogų. Nors kai kurie autoriai ir stengiasi išlaikyti savo senąjį neutralumą, tai karo metų subrandinta rašytojų karta atsideda socialinėms problemoms, su visu akivaizdumu imdama „mėsinėti" 4 karo metų sugniuždytą žmonių bendruomenės moralę. Nors jie ir yra pasidavę mados šūkiams, tačiau negalima nepripažinti, jog tame psichologinės tikrovės kelyje, galiausiai vedusiame į kraštutinį individualizmą, nebūtų nieko vertingo davę net taip tradicijas pamėgusiai britų bendruomenei.

E. M. Forsteris savo keturiais dar prieš karą pasirodžiusiais romanais įstengia prasimušti pro laiko rėmus ir parodo visą savo spalvingumą. Virginia Woolf, Dorothy Richardson ir D. H. Lawrence užkariauna publikos simpatijas savo problemų aštrumu ir sukelia didelį susidomėjimą. Vieni pasineša daugiau į estetizma, kiti — į psichoanalizę, kiti stengiasi duoti, prancūziško pavyzdžiu, tik savo aplinkoj subrandintą „Grand Maulnes" tipą, dar kiti, kaip Katherine Mansfield, suka į impresionizmą. Apie 1930 m. įsivyrauja kosmopolitizmas, su visu didingumu iškelia galvą estetizmas, triumfuoja kraštutinis individualizmas. Čia ryškiai taip pat pasirodo didesnio dėmesio verti rašytojai Ald. Huxley ir T. S. Eliot. Pirmasis yra puikus žurnalistas, esejistas ir romanistas, daug kur pasidavęs mados šūkiams ir po kelionės (1939 m.) į JAV susikūręs savotiška religinės mistikos tipą, svyruojanti tarp krikščionybės ir jogų kulto. Dėl savo kritiškumo ir hiperjautrumo jis lit. apžvalgininkų, kaip El. Bowen arba G. Jarlot, yra laikomas tipingu 1920—1930 m. kartos nuomonės reiškėju.

Tuo tarpu amerikietinės kilmės Eliot perdėm išlaiko savo senąjį pastovumą, su laiku jį tik dar daugiau subrandindamas ir pagilindamas. Jo įsvara išsyk žymiai išryškėjo tiktai tuose sluoksniuose, kurie buvo susispietę aplink Audeną. Karo ir pokariniais metais Prancūzijoje Apollinaire ir surrealistai, Italijoje Marinetti, Rusijoje Blokas ir Majakovskis stengėsi sudaryti sąjūdį, kur grožinė kūryba apsiribotų pati savimi ir, susprogdinusi senąsias išraiškos, o ypač kalbos, formas, įstengtų drauge neatsiriboti nuo išorinio pasaulio. Tos rūšies „istorinę misiją" Anglijoje pasiėmė T. S. Eliot su 1922 m. pasirodžiusiu revoliuciniu veikalu „The Waste Land". Ta liūdna, nežinanti jokios paguodos žemė rašytojui yra Londono priemiesčiai su fabrikais, kur visų užuitam ir paniekintam žmogui tikrą suraminimo ir vilties žodį gali tarti tiktai krikščionybės atneštas išganymo mokslas. Tą nenumaldomą geresnės ,teisingesnės buities troškimą Eliot išreiškė ir kituose savo veikaluose — eilėraščių rinkiniuose „The Sacret Wood", „East Coker", „Burnt Nornton", „The Dry Salvages" etc. Čia Eliot meta mintį: juo tobulesnis yra kūrėjas, juo ryškiau jame išsiskiria kenčiąs žmogus ir jo kūrybinė dvasia..." Kūrėjo uždavinys yra ne naujų emocijų ieškoti, bet tenkintis turimomis ir jas apipavidalinti. Tačiau visai priešingos pažiūros laikosi Audenas, Stephenas Spenderis, Ceeil Day Lawis, skelbdami, kad „kad visas mūsų gyvenimas yra neapipavidalinta poezija" ir kad „poezijai būtinai reikalinga yra politika, nes socialinis chaosas neparodė jokių kelių ir poezijai". Tuo būdu Audenui teko dvigubas uždavinys, kurio jis su visu atsidėjimu ėmėsi tiek 1936 m. pasirodžiusiam eilėraščių rinkiny „Look strager", tiek teatrinėse pjesėse „The Ascent of F:6" ir The Dog benbenath the Skin" ir vėlesniuose veikaluose. Prie jo prisideda dar Spenderis, Isherwoodas ir kt.

Nepakeliui su 1920—1930 m. visuomenės minties reiškėjais kat. mažumos atstovams Evelynai Waugh, į katalikybę perėjusiam Grahamui Greenei, kurie savo veikalais visuomenei turėjo taip pat nemažesnės įtakos.

Anglijoj esama ir Kafkos sekėjų, kaip Rex Waner ir kt. Su laiku Audeno mokykla, pačiam jos kūrėjui persikėlus į Ameriką ir pasinešus religinės mistikos kryptimi, subyrėjo, išsiskirstė. Žymiausieji jo mokiniai pasuko savitu keliu. Isherwoodas iškeliavo į Hollywoodą ir ten su Huxley taip pat pasuko į jogizmą.

David Garnett, jokiai srovei nepriklausąs William Plomer ir Richard Hughes tuo tarpu gilina Dorothy Lehmanns ir 1941 m. mirusios Virginijos Woolf kelią. Kat. rašytojų Evelynos Waugh ir Grahamo Greene veikalai skelbia tokį jausmą, kuris gavo „baisios pragaro ugnies skonį". Ta pragaro ugnis ir anglų rašytojų vienatvė, žmogiškasis beviltiškumas dar ryškiau iškyla anglų 1938—1946 m. laikotarpio poezijoj ir romane. Jau 1935 m. Dylan Thomas su surrealistu D. Gascoyme ir Henry Treece sudaro grupę, šiandien išsimušusią į priekį, kuri nori naudotis visokiomis žmogiškosiomis, pirmoj eilėj žodžio ir žmogiškosios elgsenos jokių varžtų nepripažįstančiomis laisvėmis, vedančiomis į „Naująją Apokalipsę", o tuo pačiu ir į planingą chaosą.

Tuo metu, kai Amerikoje Faulkneris ir Steinbeckas skelbia suradę naują romano formą, tikrai darosi įdomu, ką naujoji anglų rašytojų karta pridės prie savo romanistų Joyce, Woolf ir Lawrence'o kūrybinio žodžio ir kuriuo keliu toliau žygiuos jų didieji žodžio meistrai, kaip Eliot, Audenas, Spenderis, Isherwoodas.

* Briuselyje Knygų Klūbas surengė pasaulinės poezijos parodą, kurioj buvo išstatyti po 1930 m. pasirodžiusios pasaulinio garso rašytojų poezijos rinkiniai. Taip pat buvo išstatyti apie 600 autografų, laiškų ir portretų.

* „Varunos" autorius, romanistas Julius Green rašo scenarijų veikalui apie Lojolos šv. Ignacijų. Filmą stato prancūzas Bresson Italijoje.

* Didžioji Lenkijos poezijos premija paskirta poetui Jaroslavui Ivaškevičiui už jo rinkinius „Naujoji meilė" ir „Italinės novelės".

* Prancūzų-šveicarų literatūros premija (50.000 frankų), skirta kultūriniams santykiams tarp abiejų kraštų ugdyti, paskirta Marceliui Raymond už jo veikalą „Paul Valery ir dvasios gundymas".

* Amerikoje perėjo į katalikybę viena iš garsiųjų Amerikos moterų, rašytoja Greta Palmer, radijo paskaitininkė ir buv. karo korespondentė. Prie jos atsivertimo ypač daug prisidėjo žymiausių mokslinių ir socialinių veikalų studijavimas.

MENAS

K. BINKIO „GENERALINĖS REPETICIJOS" PREMJERA HANAU „ATŽALYNE"

Atžalynas, Hanau lietuvių vaidintojų kolektyvas, š. m. vasario ld. Hanau lietuvių stovykloje pastatė pirmą kartą K. Binkio Generalinę Repeticiją, režisuojant Vilniaus Vaidilos teatro režisieriui J. Blekaičiui. Šis K. Binkio draminis veikalas, prologo ir šešių paveikslų, paties autoriaus pavadintas draminiu montažu, neturi ištisinės akcijos, nors atskiri veiksmai ir pavieniai epizodai yra pakankamai veiksmingi.

Jeigu drama laikysime žmogaus užsimojimų ar pastangų, aistrų ar valios konfliktą su priešingom jėgom, siekiant personažui ar jų grupei atatinkamo tikslo, vidinio ar išorinio, tai Generalinė Repeticija kaip dramos veikalas tesuvokiamas nuo ketvirto paveikslo galo, kur K. Binkio dramos centrinis personažas telegrafistas Zajončekas, užmušęs savo priešą ir jame atpažinęs tokį pat žmogų kaip jis pats, visa savo esme sušunka: gana žudynių! Sušunka, meta ginklus ir palieka frontą. Atrodo, lyg Zajončeko sąmonėj būtų įvykęs lūžis, ir žiūrovas laukia, kad buvęs paprastas mažas žmogelis, be pasipriešinimo pasiduodavęs įvykių srovei, pasidarys aktyvus, kovojantis dėl savo ir daugelio milijonų „mažų žmonių" ramaus ir laimingo gyvenimo. Deja, Zajončekas lieka toks pat — keičiasi tik aplinkybės ir situacijos. Jo nepakeičia nei dukrelės žuvimas nuo bombų, nei žmonos Nendrelės kančia, ją privedusi beveik iki pamišimo — jis išlieka pasyvus ir mažas; pagaliau autoriaus asmeny nusižudo, nebepakeldamas paskutinio smūgio — žmonos Nendrelės mirties ir praradęs paskutinę viltį, kad jo gyvenimo kančia ir karo baisybės galėtų būti pergyventi ir atvaizduoti teatro meno scenoje.

K. Binkio gyvenimo ir žmonių santykių suvokimas, stilistinės priemonės jiem pavaizduoti, piešiamųjų personažų gerumas ir pasyvumas Generalinę Repeticiją padaro gerokai sentimentalia drama. Mūsų laikų žiūrovui ir skaitytojui atkakliai jieškančiam socialinių ir politinių problemų sprendimo, panašus vaizduojamųjų įvykių traktavimas sunkiai bepriimtinas.

Nežiūrint stambių Generalinės Repeticijos trūkumų, K. Binkis šioj savo

kompozicijoj pasirodė toli pažengęs dramaturgas, palyginus su Atžalynu, pirmąja jo pjese — tiksliau suvoktas draminis pradas. Tik dramos techninkos dar netobulas valdymas neleido autoriui vaizduojamus įvykius sujungti į darnią draminę kompoziciją.

Lietuvių dramaturgijoj K. Binkio Generalinė Repeticija yra daug naujovių turįs veikalas. Pats veikalo pavadinimas sako, kad teatre yra vaidinama generalinė repeticija veikalo, kuris bus vaidinamas sekančią dieną. Prologas nusako veikalo pobūdį ir atskleidžia kompozicinius bruožus. Dramoj veikia pats veikalo autorius, kurio gyvenimą iki pat paskutinės minutės pasakoja drama. Paskutinius savo gyvenimo faktus autorius atneša į teatrą ir įteikia režisieriui, kad jis juos scenoje parodytų. Paskutinio paveikslo pabaigoj autorius ateina į teatrą pranešti, kad jo žmona Nendrelė mirė. Nebepakeldamas skausmo ir praradęs visas gyvenimo viltis, autorius nusišauna. Taip baigiasi Generalinė Repeticija, sentimentaliai pacifistinė K. Binkio drama.

Kaip Hanau lietuvių vaidintojų kolektyvas suvaidino šią vietom sentimentalią K. Binkio dramą? Sentimentalūs dramos epizodai pareikalavo iš jauno vaidintojų kolektyvo ir režisieriaus budrios atydos, kad nebūtų nuslysta į melodramatinį stilių scenoje. Bendrom pastangom šio pavojaus buvo išvengta.

Režisierius J. Blekaitis ir dekoratorius K. Jezerskas savo uždavinius sprendė realistiškai. Kitą stilių sunku prileisti, turint galvoj dramos charakterį ir K. Binkio stilinius polinkius. Suprantama, ta pačia linkme buvo vedami ir Atžalyno vaidintojai. Ne visi jie vienodai suvaidino savo vaidmenis. Su laurais pasiekti finišą jiem trukdė jų vidinės ir išorinės technikos neturtingumas, teksto nedėkingumas, statiniai dramos epizodai, režisieriaus netikslūs užmanymai ir kt. Nežiūrint minėtų trūkumų, spektaklis buvo kūrybingas, įvertinant visus sunkumus — laimėjimai dideli; spektaklio nebegalima vertinti kaip pradedančių mėgėjų pasirodymą. Tai jau rimtas darbas, kruopšti studija, atvedusi kolektyvą iki ribos, kur prasideda tikrasis scenos menas. Dar vienas žingsnis, dar vienas pastatymas, ir Atžalynas galės didžiuotis savo gyvenimo nauju laikotarpiu, kuriame jis pradės didįjį scenos meno darbą.

Trumpai sustosime ties pavieniais Generalinės Repeticijos vaidintojais.

I. Nivinskaitės vaidmuo padarytas nevienodai. Pirmame ir antrame paveiksle jos žmona nepakankamai moka džiaugtis šeimine laime arba būkštauti dėl jos praradimo. Kiekviena emocija ar nuotaika reiškiasi pilnu kompleksu galimų priemonių. Tuo tarpu Nivinskaitės rankos bet kuriuo atveju pasilikdavo abejingos ir šaltos. Atrodytų, lyg rankų savininkė abejotų teise su savo rankom daryti, ką ji nori. Jeigu balse skamba džiaugsmas, o rankos arba kita reiškimosi priemonė to nepatvirtina arba net priešingai sako — gaunamas prieštaravimas ir reikalingas įspūdis dingsta. Penktame paveiksle Nivinskaitė visai gera: teisingas stovis, teisingas balsas ir judesys. Paskutiniame paveiksle, po to kai autorius praneša apie savo žmonos mirtį, ji ryškiai ir įtikinančiai keičia veidmenį — perėjimas stiprus.

I. Nivinskaitės partneris J. Kelečius, pagal vaidmenį jos vyras pradžioje blankus ir netikras, išskyrus kai kurias vietas su savo dukrele Pupa — I. Šarkaite. Tą patį galima pasakyti ir apie Nivinskaitę jos scenose su Pupa. Telegrafistas Zajončekas (Kelečius) apkasų paveiksluose, ypač ketvirtame, žymiai pralenkia save iš pirmųjų paveikslų. Klūpodamas prie užmušto Haescheno, jis pilnas reikalingo susikaupimo ir nuostabos. Penktame paveiksle pavojingoje scenoje prie kapo nenuslysta į sentimentalų aičiojimą. Jaučiamas santūrumas kaip tik išryškina jo gailestį ir skausmą. Paskutiniame paveiksle J. Kelečiui nepavyksta taip tiksliai ir įtikinančiai keisti vaidmenį kaip jo partnerei I. Nivinskaitei.

Zajončekų duktė (Pupa) — I. Šarkaitė, įstengdama laikyti reikalingą stovį, vietom tikrai buvo nuoširdi, įtikinanti, žaisminga. Į jos lūpas autoriaus įdėtas karo pasmerkimas skambėjo giliai jaudinančia gaida. Jos ir jos motinos (I. Nivinskaitės) malda ties koplyčios kryžium, nežiūrint stokos galutinio išbaigimo, yra viena iš gražiausių scenų visame pastatyme. I. Šarkaitė scenoje judėjo lengvai ir laisvai. Čia, žinoma, jai daug padėjo bendras vaikų palinkimas vaidinti ir žaisti.

Autorių vaidinęs A. Minelga tiek prologe tiek šeštame paveiksle buvo perdaug monotoniškas. Turėdamas tikrą vidinį stovį, A. Minelga permažai naudojo spalvų jam perteikti ir išryškinti. Tam tikslui tikrai padėtų geras balso pastatymas ir gera klausa. Ir vistik vietom A. Minelga buvo ryškus, pajėgiąs sukurti reikalingą nuotaiką, pvz. šešto paveikslo monologe apie Nendrelės gražią mirtį. Antram vaidmeny A. Minelga buvo sukauptas ir santūrus: santūrumas ne tik gyvenime, bet ir scenoje yra didelė dorybė. Jo pirmasai tamsus kareivis judėjo ir kalbėjo teisingai. Bet kai kurios greitai sakomos replikos buvo sujauktos, todėl žiūrovas vietom negalėjo pagauti teksto.

„Ponia su ašara" — Br. Dikinienė ir „Don Alfonso" — V. Gruzdis neatliko savo uždavinių. Sunku patikėti, kad — nors ir pseudopatriotai — atėję rinkti aukų, šoktų baletą aukotojo akyvaizdoje, kaišiotų jam gėles panosėje ir visais kitais būdais jį erzintų, kad tik mažiau aukų iš jo išviliotų. Čia, žinoma, kaltas režisierius, kad leido aktoriam tokią vaidmenų interpretaciją. Br. Dikinienė scenoje buvo laisva ir drąsi, nors jos mėgiama vaizdavimo priemonė pakartojimas perdaug buvo naudojama. V. Gruzdis „Don Alfonso" vaidmeny, kurio tekstas trumpokas, nebuvo pakankamai įsigyvenęs. Bereplikinėse vietose, kurių buvo apsčiai tiek antrame tiek šeštame paveiksle, V. Gruzdis vietom visai išsijungdavo iš akcijos ir, tik atėjus laikui replikai sakyti, jis atgydavo ir vėl dingdavo, lyg aktorius scenoje tebūtų replikoms sakyti. „Ponios su ašara" ir „Don Alfonso" vaidmenų funkcija tarp kitko buvo ir ta, kad jie turėjo spektakliui duoti lengvesnės nuotaikos, duoti laiko žiūrovui atsikvėpti nuo sunkių ir aštrių vaizdų, praskaidrinti slegiančias nuotaikas. To nebuvo pasiekta, o tai didelis nuostolis spektakliui.

Panašius uždavinius turėjo ir „Miss Europa" — L. Kuzmaitė. Ir čia nevisai pavyko. L. Kuzmaitė padarė savo vaidmenį grynai techniškai, naudodamasi tom techninėm priemonėm, kurias ji įstengė valdyti. „Miss Europos" vaidmuo „neskambėjo" — jam trūko vidinio ekspresyvumo, kurį dar slopino vaidintojos dusli tartis.

Tamsaus leitenanto vaidmeny V. Gruzdis atsilygino su kaupu. Jo vokiečių karininkas buvo tikras prūsų junkeris. Vieningom stiliaus priemonėm išlaikytas nuo pradžios iki galo, galbūt ryškiausiai išbaigtas vaidmuo.

Šviesūs kareiviai — Stasys Petkus ir Stasys Paketuras savo uždavinius atliko, bet jie nebuvo pakankamai individualūs ir kareiviškai tipiški. Jie buvo perdaug bendri. Su ginklais jie elgėsi be jokios atydos, be jokio atsargumo: su rankinėm granatom švaistėsi lyg su samčiais ar šiaip pagaliukais. Juk nevienodas žmogaus santykis su samčiu košei maišyti ir su rankine granata, kuri kiekvienu momentu gali sprogti. Laišką skaitė St. Paketuras gana vykusiai. Šviesus leitenantas — Vacys Macieža nebuvo toks ryškus ir išbaigtas kaip Gruzdžio tamsus leitenantas. Tamsus leitenantas — bajoras, pratęs įsakinėti; šviesus — darbo ir pareigos žmogus, kareiviško tipo leitenantas. Taip atskirti dviejų tautų karininkai.

Tamsiųjų kareivių A. Vaičiaus ir St. Gasiūno vokiškas tipažas buvo visai įtikinantis. Gasiūno vaidmuo vien techniškom priemonėm padarytas; Vaičius turėjo reikalingą vidų, labai tikrą stovį. Jo dialogas su pirmuoju kareiviu (Minelga) dvelkė

gilia vidine tikrove. Kandančios skruzdės apvaidintos labai mokamai.

Porą duobkasių K. Veselka ir J. Jasevičius — neklysdami atliko režisieriaus jiem pavestą uždavinį. K. Veselka dėl savo balso savumų visai netiko antro paveikslo agitacinei kalbai į minią. Jasevičiaus sultingas balsas skambėjo maloniai.

S. Paketuros direktorius buvo labai vienodas, vienodai balsiai kalbėjo kiekvienoj situacijoj. Nepavyko S. Paketurai surasti direktoriaus tipažo, kas jo personažą būtų padarę gyvą ir įdomų: nebuvo nei išorinės charakteristikos, nei vidinio spalvinimo. St. Petkui nevisai sekėsi išryškinti savo nusiteikimą direktoriui, autoriui ir aktoriam. Šį skirtingą santykį būtinai reikėjo surasti ir išryškinti.

Tie vaidybiniai trūkumai, kurie pasireiškė Generalinės Repeticijos premjeroje Atžalyne, daugumoj turi technikines priežastis, kurios, vaidybiškai įgudus, yra lengvai pašalinamos. Bet technika įgyjama atkakliu ir kruopščiu darbu, studijuojant kiekvieną vaidmenį techniškai, psichologiškai ir idėjiškai. Atžalyną, kūrybingai pasirodžiusį Generalinės Repeticijos premjeroje, laukia kietas ir ilgas darbas.

Realistinis K. Binkio veikalas padiktavo ir režisieriui realistinį stilių. Pradėjęs su buitišku akcentu, J. Blekaitis penktame paveiksle gerokai nutolo nuo išeities taško. Pagal autorių penktas paveikslas vaizduoja subombarduotą Zajončekų namelį ir kiemą, pilną mūro griuvėsių ir medžio atplaišų. Pas Blekaitį penktame paveiksle neliko nė panašumo į buvusį telegrafisto gyvenimą: vienintelė žymė — kiemo mūriniai varteliai taip įsijungia į kapinių tvorą, kad jų visai negalima atpažinti buvusia kiemo dalimi; be to, jie visai sveiki, nė kiek nesubombarduoti. Ir taip iš kiemo pasidarė kapinės. Bet ir kapinės neišlaikytos veikalo pastatymo stiliuje. Dešinės pusės kulisai ir prieblanda ar naktis jas padaro „mistiškom", simboliškom, nors duobkasiai su kastuvais ir baltas suoliukas labai realistiški. Scenoje žiūrovas mato kapines, o už kulisų jaučiama mirusiųjų karalystė. Veltui Zajončekas, pažiūrėdamas į užkulisį, nori sukelti įspūdį, kad ten yra kiemas su subombarduotu nameliu — žiūrovas nebetiki. J. Blekaitis labai sumaniai iškėlė penktąjį paveikslą iš realistinės plotmės; bet ar tai tikslu? Idėjiniu požiūriu irgi šauta pro šalį. Jeigu K. Binkis, parodydamas sugriautą gražų gyvenimą, malonų, jaukų, intymų vienos šeimos kamputį, norėjo pabrėžti visą karo beprasmiškumą ir žiaurumą, tai penktu paveikslu atsistojo režisierius tai idėjai skersai kelio. Suvesdamas karo baisumus vien į vidinę kančią, režisierius pats save apvogė. Dėl penkto paveikslo scenovaizdžio kaltas ir dekoratorius K. Jezerskas. Šeštas paveikslas dekoracine dalimi irgi yra šiek tiek nutolęs nuo pirmųjų paveikslų, kuriuose yra daugiau buitiškumo.

Charakteristika J. Blekaičiui ne visur yra pasisekusi. Pvz. prologas turėjo būti taip charakterizuotas, kad būtų galima matyti, jog tai yra teatras, beveik teatro užkulisis, pasiruošimas generalinei repeticijai. Reikėjo rasti kitą ritmą ir daugiau teatrališkumo, kaip vykusiai pastebėjo vienas teatralas. J. Blekaičio užmanymas labai geras — aktoriai ateina pas režisierių pasitikrinti grimo ir aprangos, bet tuo viskas ir pasibaigia. Nekyla įspūdžio, kad tai yra teatras, teatro užkulisis. Aktoriai ateina pas režisierių lyg klijentai į siuvyklą pas siuvėją prisimieruoti. Bet J. Blekaitis geba charakterizuoti, pvz.: šviesieji ir tamsieji kareiviai trečiam ir ketvirtam paveiksle — vokiečiai labai ryškiai ir tiksliai atskirti nuo nevokiečių. Juo nuostabiau, nes J. Blekaičiui teatro gyvenimas geriau pažįstamas, negu fronto apkasai.

Vaizduojamoji minia nekėlė plataus gyvenimo vaizdo, gyvenimo, vykstančio pilnose žmonių gatvėse, triukšmingose didmiesčio aikštėse. Minia kaip ir miškas gaudžia arba tyli iki spengimo ausyse. Tai ir yra minios charakteringas bruožas. Generalinės Repeticijos minioj tebuvo pavieniai, nors ir dažni, šūktelėjimai. Be to, minios replikos agituojančiam invalidui dažnai susikirsdavo su „Don Alfonso" ar „Ponios su ašara" replikom, ir nei vienų nei kitų nebuvo galima gerai girdėti. Šiuos minios trūkumus turbūt galima priskirti techniknių priemonių stokai. J. Blekaičio mizanscena gyva ir vaizdinga. Pvz. prologe režisierius sutinka autorių pro langą; arba penktame paveiksle motina, beveik pamišusi skausme, skara uždengia dukrelės kapą, kad „nesušaltų vynuogių kerai". Buvo ir sunkių vietų mizansceniniu požiūriu: pirmame paveiksle žmonos ir vyro dialogai, antrame, invalidui agituojant minią,— „Don Alfonso" ir „Ponios su ašara".

Kosto Jezersko dekoracijos buitiškai tikros ir paprastos; tik penkto veiksmo sprendimas nepatenkinams nei medžiagos nei laiko taupymu.

Generalinės Repeticijos premjera Hanau Atžalyne parodė, kad mūsų vaidintojų kolektyvai tremtyje rimtai dirbdami gali sukurti meniškus spektaklius ir yra pajėgūs ugdyti lietuvių scenos menininkų prieauglį. Režisierius J. Blekaitis mokėjo pažadinti Hanau Atžalyno kolektyve tikruosius scėninės kūrybos pradus ir uždegti kolektyvą kūrybiniam darbui.

J. Kiznis

ANTRASIS SIMFONINIS KONCERTAS

Po to, kai mūsų spaudoje neįsivaizduojamais būdais liaupsinama kiekviena muzikinė aprąiška, kaip kad pvz. Kasselio orkestrėlis, kuris drįsta scenon eiti su keleta pramoginių numerių — rašyti apie rimtą simfoninį koncertą tiesiog baisu. Nes rašyti vien pagyrus nėra malonu nei rašančiam, nei grojusiam. Rimtas koncertas reikalingas rimtos kritikos, o ją tokią pateikus prie dabartinių sąlygų, prie tokios spaudos linijos, gaunasi demoralizuojantis veiksnys. Tas kuris dar nieko negali, o turi jau krūvą geriausių atsiliepimų, paskaitęs rimto koncerto kritiką, drįsta daryti palankių sau išvadų ir savo kuklią nereikšmingą pradžią pūsti visuomenės akyse iki neaprėpiamų pločių.

Vienok dėl tos priežasties būtų nemalonu nutylėti taip reikšmingą kultūrinį faktą.

Simfoniniai Augsburgo lietuvių kolonijos rengiami koncertai pradeda įeiti į nuolatinę periodinę vagą. Jie net įgauna tam tikros charakteringos linijos, kurią pavadinsime „baltiškąja" linija: lietuvis dirigentas su solistu iš Estijos pirmame koncerte ir iš Latvijos šitame. Tai labai gražus kultūrinis Baltijos tautų bendradarbiavimas, kuris ir ateičiai turėtų būti kelrodžiu.

Simfoninio koncerto pagrindą sudaro orkestras. Mūsų visų būtų didžiausias džiaugsmas, jei mes pajėgtumėm surinkti savo orkestrą. Šiandien tai yra miražas, todėl tenka džiaugtis, kad pavyksta pasitelkti nors vokišką erzacą. Augsburgo orkestrą, kuris koncertui talkininkavo toli gražu nepilname ir ne pačiame geriausiame sąstate, galėtume pažymėti truputį žemiau vidutinio, bet ne visai blogu. Styginiai nepasižymi techniniu švarumu, visas orkestro ansamblis nepakankamai preciziškas. Bet pasižymi bendru sodriu, sultingu skambesiu, šiltu styginiuose, švelniu pučiamuose instrumentuose.

Su šiuo orkestru dirigentui Jeronimui Kačinskui, buvusiam mūsų, Vilniaus Filharmonijos nuolatiniam orkestro dirigentui, pasiekti ko nors reikšmingesnio tikrai buvo sunku. Programa apskaičiuota nedideliam orkestrui, subtili, klasiška, preciziška. Kiekvienas veikalas ryškaus savito stiliaus: P. I. Čaikovskio Serenada Op. 48 styginiam orkestrui, C. Saint-Saëns'o koncertas violončelei su orkestru ir W. A. Mozarto Simfonija Nr. 35.

Čaikovskio serenada nuteikė klausytojus savo subtiliu styginio orkestro sąskambiu. Mums lietuviams, gyvenantiems Rytų ir Vakarų kultūrų sankryžoje, kažkodėl rytų muzika yra artimesnė. Todėl ir Čaikovskio serenados motyvai klausytojų buvo nepaprastai jautriai išgyventi. Ar tai įžanginis Andante non troppo iškilmingos nuotaikos motyvas, vėliau ketvirtoje dalyje prieš pat pabaigą pasikartojęs, ar žaviai judrus pirmosios dalies Allegro moderato, ar svajinga antroji dalis Moderato-Tempo di valse, kurioje norėjosi šiek tiek daugiau lengvumo ir elegancijos, ar harghetto elegiaco, savo elegiškomis nuotaikomis bene labiausiai pavykusi — čia altai nepakankamai stipriai pasireiškė, temą pravesdami, — pagaliau finalinis Allegro con spirito (Tema Russo) su aiškiai liaudiška tema, — visa tai praėjo šiltai, dideliame kontakte su klausytojais.

Čaikovskio muzika, perdėm persunkta slaviškų ilgesiu ir jo asmeniškų liguistų pesimizmu, dvelkia liūdesiu kiekvienu savo motyvu, kiekviena tema. Neveltui sakoma, kad mažorinės tonacijos, kurios šiaip daugiau tinka šviesesnėms, giedresnėms nuotaikoms reikšti, Čaikovskio kūriniuose išreiškia kaip tik nepaprastai gilų liūdesį. Toji liūdesio nuotaika atsiremia į visos tautos išgyventas tragedijas, o gal ir į nujautimą dabar tebevykstančios tragedijos. Va, šito gilaus liūdesio veikalo išpildyme buvo pasigesta. Vokiškieji muzikantai nesupranta Čaikovskio dvasios. Gaunasi įspūdis, kad jie ją groja kaip Haydną, saulėtu nerūpestingumu. Todėl stiliniu atžvilgiu veikalo atlikimą reikia laikyti nepakankamu.

Saint-Saëns'o koncertas violončelei davė progos pažinti geriausią latvių violončelistą. Nepaprastai lengvos technikos, espresive kantilena Atis Teichmanis interpretavo koncertą laisvai, nuotaikingai, su pakilimu. Ypatingai ryškiai pasireiškė lėtose temose, kurios tviskėjo pagaunančia nuotaika. Ja pasižymėjo net atskiros ilgos kadencinės gaidos. Greitesnės temos neįgavo konkretesnio charakterio. Čia, sakytumėm, trūko techninės preciziškumo. Per didelis lengvumas neleido susikristalizuoti temų charakteriui (tas liečia pačią pirmąją temą). O gal čia kalta buvo per vėsi scenos temperatūra! Saint-Saëns'o interpretaciją turime pažymėti kaip vokišką, su aiškia tendencija laikyti Saint-Saënso muziką lengvo, salioninio stiliaus, kai tuo tarpu patys prancūzai, kaip ir pats autorius, laiko šį koncertą dramatiniu veikalu.

Atį Teichmanį reikia laikyti stipriu violončelistu solistu, ir mes nuoširdžiai džiaugiamės jį pažinę.

Koncerto pabaigai ėjo Mozarto simfonija, pilna giedrių šviesių nuotaikų.

Pažymėtina, kad dirigentas visą koncertą pravedė atmintiniai, be gaidų.

Mes galime pavydėti augsburgiškiams, kad jie turi galimybės surengti panašius koncertus. O kartu džiaugiamės, kad šiuo parengimu jie padidino mūsų kultūrinio gyvenimo tūrį aukštu įnašu, kuris ten esančius nukėlė į malonią praeitį, primindamas taip mielus Vilniaus ir Kauno simfoninius koncertus, kurie buvo nuolatiniu mūsų dvasios penu, o taip pat įrodė, kad ir čia, stovyklose bemerdint, nevisai dar esame moraliai subankrutavę, kad ne vien duona ir drabužiai, ne vien tik emigracija, bet ir aukštesnis dvasios gyvenimas, kuris reikalingas aukštesnių kultūrinių formų, mums dar reikalingas. Tą įrodė gana gausus klausytojų būrys iš Augsburgo ir iš kitur.

Tebūnie ačiū šio koncerto iniciatoriams ir rengėjams.

Izidorius Vasyliūnas.

---

* Meno srityje tremties gyvenime pastaruoju laiku pastebimas gyvesnis judėjimas. Apie mūsų dailininkus (Čiurlionį ir kt.) jau rašo ir įtakinga užsieninė spauda, grožimasi skoningomis mūsų dailininkų monografijomis (Jonyno, Kasiulio, Augiaus) ir kitais vertingais meniniais leidiniais, kurių skaičius svetimomis kalbomis netrukus dar pagausės. Tiek savieji, tiek užsieniečiai gėrėjosi Vyt. Kasiuliu, vykusiai užsirekomendavusiu Freiburgo parodoje, ir grafikais Jonynu, Augium, Valium, Ratu ir Petravičium, po įvirių parodų atkreipusius į save specialistų akis Innsbrucko tarpt. meno parodoj. Gyvą susidomėjimą vokiečiuose savo paveikslais buvo sukėlęs Vilimas. Šiuo metu stambiausias dailininkų ir lietuviškosios visuomenės rūpestis — kiek galint tinkamiau pasirodyti su savo eksponatais ruošiamoj meno parodoje Amerikoj.

Dailininkai susiorganizavo į Dailės Institutą. Gyvesnio organizuotumo pasigenda kitų meno sričių darbininkai. Ligi šiol aktyviausi nebent rašytojai ir literatai. Pereitų metų knygų derlius nemažas. Pasigendama didesnės ir raiškesnės Kultūros Fondo veiklos.

Muzikos gyvenime minėtini Čiurliono ansamblio pasirodymai. Jei tik pavyktų kelionė į Romą, tat prie lietuvių muzikos išpopuliarinimo dar daugiau prisidėtų — tada nuoširdi užuojautos ašara pasirodytų ne tik dabartinio italų užs. reikalų ministerio grafo Sforzos šeimos akyse, kaip kad įvyko per Kalėdų šventes, kai minimoji šeima pasikvietė švenčių praleisti vieną lietuvę studentę ir nesusilaikė neverkusi, išgirdus Tautos himno garsus, bet ir daugelio kitų lietuvių simpatikų, kurių ten, ypač tarp aukštųjų katalikų pareigūnų, yra apsčiai. Iš viešų pasirodymų minėti dar Izidoriaus Vasyliūno smuiko koncertas per Miuncheno radiją, lietuviškų dainų koncertas Neprikl. šventės išvakarėse per Hamburgo radiją, kelintas iš eilės A. Dambrauskaitės viešas koncertas Miuncheno lietuvių ir vokiečių visuomenei ir II simfoninis koncertas Augsburge.

Dramos gyvenime pažymėtinas įvykis — K. Binkio „Generalinės repeticijos" pastatymas Hanau stovykloje. Baletas suruošė sėkmingas gastroles po prancūzų zoną.

* Pirmajame tarptautiniame filmologijos kongrese, sušauktame Sorbonos universitete Paryžiuje, dalyvavo 20 kraštų atstovai. Nuo šiol filmologija įgauna pilietines teises tarp kitų mokslo disciplinų. Filma ir jos įsrava ima domėtis ne tik mokslininkai, bet taip pat rašytojai, menininkai. Filmoje laukiama lyg tam tikro renesanso. Ją norima atpalaiduoti, žinoma, kiek tai yra įmanoma, nuo visokių pašalinių, ypač propagandinių, įsravų ir nukreipti jos tiesioginei paskirčiai — tarnauti menui. Tam tikslui įvairiuose kraštuose prancūzų pavyzdžiu steigiami filmų institutai, pagal geriausius rašytojų kūrinius inscenizuojami ekrano veikalai, švarinami patys filmų gamintojai ir jų scenarijų rašytojai. Sėkmingų rezultatų šiuo atžvilgiu davė nuo komunistinių tendencijų apvalymas Holivoodo filmų centro. Kitur patys autoriai stengiasi prižiūrėti savo veikalų „sufilminimą", kad nebūtų iškreipta jų prasmė. Tos misijos paskiausiu metu ėmėsi net toks estetas, kaip prancūzų rašytojas ir filosofas Albert Camus, kuris pasiėmė parašyti filmai scenarijų ir prižiūrėti režisūrą savo paskutinio romano „Mapas". Tokių rašytojų yra ir daugiau. Tuo pačiu kyla ir filmų meninė vertė.

---

* Be lietuvių profesūros, dėstančios ir dirbančios Baltų Universitete Hamburge ir buv. UNRRos universitete, kai kurie iš mūsų tautiečių dėsto ir svetimose aukštosiose mokyklose: prof. Pr. Skardžius — Tiubingeno unte, Dr. K. Avižonis — Freiburgo, Dr. K. Cirtautas — Erlangeno, Dr. V. Bieliauskas — Miuncheno; Amerikoje mokomąjį darbą universitetuose dirba prof. A. Salys, prof. Krėvė-Mickevičius, A. Vaičiulaitis, Dr. A. Kučas. Neseniai nuvykęs į Ameriką ekonomistas Dr. A. Tarulis taip pat pakviestas dirbti į Carnegie Institute of Technologie Pitsburge.

MOKSLAS

Prof. S. Kolupaila

TECHNIKA IR JOS PRIEŠAI

1947 metų rudenį Darmstadte įvyko tarptautinis inžinierių rengimo kongresas (International Congress for Engineering Education), kuriame autorius padarė šį pranešimą.

Plačiai paplitusi pasaulio visuomenės opinijoje nuomonė, kad mokslas, o ypač technika, turi būti atsakingi už dabartinę kultūros katastrofą, pagrįsta, bet tik iš dalies.

Iš tikrųjų, peilio, šiaip labai naudingo įrankio, išradėjas, turi jaustis moraliai atsakingas už kiekvieną durklu įvykdytą žmogžudystę, nors tokio ginklo stoka gal nebūtų sulaikius žudiko nuo jo gėdingo veiksmo, kaip tai įrodęs Kainas dar prieš peilio atradimą.

Už panaudojimą piktam pavojingų priemonių išradėjas šiaip ar taip neturėtų būti daugiau atsakingas, kaip tasai, kuris sąmoningai jas kiša banditui į rankas ar nuo jo priima užsakymą pagaminti tobulesnį žudymo ginklą.

Garbingas titulas (ingenior — išmintingesnis) įpareigoja inžinierių taikyti savo žinias visų Žemės gyventojų gerovei, jų gyvenimą padarant saugesniu, malonesniu ir prasmingesniu.

Kaip gi yra tikrovėje?

Patyrimas rodo, kad inžinierius savo kūryboje dažnai būna tam tikrų technikos priešų trukdomas; tai kompromituoja jo kilnų pašaukimą ir kartais stumia jį prie gėdingų veiksmų. Leiskit priminti keletą paprasčiausių pavyzdžių.

Viena iš gražiausių inžinierinės kūrybos sričių yra tiltų statyba. Tiltas yra simbolis jungimo tautų, kurias skiria gamtos kliūtys. Ir štai inžinierus, projektuodamas bei vykdydamas šią monumentalią statybą, savo priešų verčiamas rengia būsimą savo kūrinio sunaikinimą, tam reikalui įtaisydamas jautriausioje vietoje sprogdinimo kameras.

Visoms tautos ūkio sritims labai svarbūs žemėlapiai, kurių gaminimas ir tobulinimas reikalauja žymių lėšų iš valstybės biudžeto. Tie patys žemėlapiai tinka karo reikalams; tai duoda progą kultūros priešams apriboti žemėlapių naudojimą tik karinėse įstaigose, suvaržant jų panaudojimą taikingiems tikslams. Kai kuriose šalyse žemėlapiai iš viso visuomenei neprieinami, kaip karinė paslaptis.

Slapstymo psichozė išplečiama į visus geodezinius, geofizinius, klimatologinius, hidrologinius ir kitus duomenis. Visa, kas kuriuo nors atžvilgiu galėtų būti panaudota karo tikslams, yra užantspauduojama ir paslepiama. Reperių altitudės, trianguliacijos koordinatos, oro temperatūros, drėgmenų aukščiai, vandens horizontai ir debitai, — visa tai skelbiama karine paslaptimi ir laikoma atokiau nuo visuomenės akių.

Šita nesąmonė plinta toliau: griežčiausiai draudžiama skelbti spaudoje bet kas iš tokių dalykų, kuriuos spėjamas krašto priešas galėtų panaudoti savo pasirengimams karui. Iš techniškų knygų ir žurnalų skilčių išnyksta nauji išradimai, nauji metodai, naujos mintys. Aprašant „svarbias karo atžvilgiu" (kriegswichtige) statybas, nenurodoma vietos pavadinimo; kartais duodami suklastoti vietovardžiai, tuo būdu stengiantis apgauti spėjamą visur priešą.

Pasitaiko dargi, kad į mokslo darbus — knygas ir straipsnius — tyčia įkišamos sąmoningos klaidos, kurios visą darbą daro beverčiu. Tokia grubi falsifikacija tegali, savaime suprantama, apgauti tik diletantą; prityrusiam tyrinėtojui dažnai pakanka palyginti naujus duomenis su senesniaisiais ir be ypatingo sunkumo atstatyti teisybę ar užpildyti spragas.

Kiekvienas mokslininkas, kurio darbui reikalingi tikri duomenys, kartais suklumpa ties tokiais paslėptais ar sufalsifikuotais skaičiais ir dažnai yra verčiamas remtis senais arba pasenusiais duomenimis.

Yra pavojus, kad sakytoji psichozė ateityje dar išsiplės. Tenka laukti, kad netrukus bus nebeprieinami visi skaičiai, kurie liečia geografinius, statistinius, istorinius ir kitus reiškinius.

Kas, ištikrųjų, sudaro karinę paslapti, tas dažniausiai nėra paslaptis tikram krašto priešui: „juo svarbesnė paslaptis, juo brangesnė jos įsigijimo kaina. Tuo paaiškinama, tarp kitko, keista aplinkybė, kad kaimyninių valstybių enciklopedijos ir panašūs rinkiniai duoda apie kaimynus tikslesnius skaitmenis, kaip savo krašto leidiniai. Kaip kuriozą galima priminti faktą, kad kai kurios valstybės turi žymiai tikslesnius, naujesnius ir geriau redaguotus žemėlapius kaimyninių žemių, kaip nuosavos teritorijos.

Žmonių kvailumas neturi ribų. Tenka bijoti, kad ateityje bus uždrausti visi naudingi informacijų rinkiniai, kaip telefonų abonentų sąrašai, adresų knygos, geležinkelių tvarkaraščiai, miestų planai, kelionių vadovai, reginių atvirukai, pagaliau geografijos vadovėlai. Panašiai kraštuose su totalitariniu režimu piliečiams draudžiama savistoviai galvoti.

Tai tik atskiri pavyzdžiai. Tą pat matome visose mokslo ir technikos srityse. Kaip pasekmė, visur matyti techniškosios kultūros smukimas ir garbės pažeminimas, panaudojimas piktam nuostabiausių žmogaus dvasios išradimų.

Kaip peilis akmens amžiuje, taip dabar „kultūringais" naujaisiais amžiais šlykščiausiems tikslams išnaudojami įvairūs atradimai, skirti žmonių gerovei. Didžiausieji 20-jo šimtmečio atradimai — lėktuvas, radijas, atominė energija — kaip tik daugiausia taikomi žmonių nenaudai.

Tokio mokslo ir technikos nušlovinimo tikrasis pagrindas yra materialistinė pasaulėžiūra, kurios laimėjimas reiškia tautų grįžimą prie žiauriausių senovės papročių, kartais prie tautų žudymo ir kanibalizmo.

Mokslo garbė gali būti išgelbėta, jei žmonija grįš prie idealistinės pasaulėžiūros. Technikos žydėjimo negalima vaizduotis be bendro žmonijos pakilimo.

Dabarties mokslo šūkis turi būti: nėra sėkmingo mokslo be kultūros! Technikos pažanga leistina su sąlyga, kad kartu bus plečiama ir gaivinama bendroji žmonijos kultūra. Kitaip tolimesnis technikos plėtojimasis ves prie to, kad žmonės virs laukiniais, o modernioji kultūra pati save sunaikins.

VOKIEČIŲ DABARTIES FILOSOFIJA

Dabarties filosofija nėra koks pereinamas laikotarpis, kurs reikštų vienos filosofinės epochos užsibaigimą ir perėjimą į kitą: mūsų dienų filosofija turi pilną, savitą, tik sau būdinga veidą; dabarties filosofija sudaro atskirą epochą.

Ryškiausiai pasireiškia naujųjų laikų filosofavimo dvasia egzistencializme ir daugiausia atstovų turinčioj, vadinamoj, gyvenimo filosofijoj. Tai būtų dvi pagrindinės mūsų laikų filosofinės srovės. Artimai su egzistencializmu yra susijęs fenomenologizmas, kurs faktiškai vargu ar sudaro atskirą srovę. Taipgi ir kultūrinė bei simbolinė filosofija nėra atskiros srovės, o tos pačios gyvenimo filosofijos atskiri aspektai. Neukantianizmas ir vadinama, mokslinė filosofija nėra grynai mūsų filosofinės epochos srovės, o yra greičiau pereinamo pobūdžio iš XIX amž. filosofinės epochos į mūsiškąją.

Gyvenimo filosofija

Jei idealizmas bazuojasi dvasioje, o pozityvizmas materijoje, tai gyvenimo filosofija — gyvenime, išgyvenime, sieloje. Idealizmas konstruoja savokinį pasaulį, pozityvizmas apsiriboja negyvais patirties turiniais, o gyvenimo filosofija teigia gyvą, išgyventą tikrovę — tikrovę sultingą ir su visomis savo spalvomis, abstrakcijų nenublukintomis. Žmogus nėra vien tik materija ar sukonstruota sąvoka, nėra vien tiek mąstąs, bet yra gyvenąs ir veikiąs.

Friedrich Nietzsche tenka laikyti gyvenimo filosofijos pradininku. Jo „galybės valia", tarp kitų definicijų aptariama ir kaip nesibaigianti, amžinai kurianti gyvenimo valia.

Savo filosofijoj Nietzsche iškelia ir pabrėžia tapsmą labiau, negu būsmą; chaotišką Dionyzą labiau, negu supavidalinantį Apoloną; turinį labiau, negu formą; išgyvenimą labiau, negu ži-

nojimą; intuityvinį galvojimą labiau, negu loginį — abstraktų; gyvenimą labiau, negu sąmonę; didybę labiau, negu dorybę...

Wilhelm Dilthey. XIX amž. gamtos mokslų iškilimas nustelbė dvasinius mokslus. Juose buvo naudojami gamtos mokslų metodai, ir jie buvo vertinami iš gamtos mokslų perspektyvos. Dilthey savo svarbiausiame veikale kaip tik ir imasi apginti dvasinių mokslų pozicijos savarankiškumą ir duoda jų pagrindus.

Vidinis išgyvenimas, kame išgyvenamasis objektas yra imanentiškas ir betarpiai turimas, yra visai skirtingas nuo gamtos, nuo išorinio pasaulio pažinimo, kame objektas yra ieškomas, surandamas, prieš save turimas. Gamtos moksluose pažinimas yra aiškinimas (Erklaeren), gi dvasiniuose moksluose — išgyvenimo suvokimas (Verstehen).

Jo filosofija yra a) išgyvenimo filosofija arba psichologija. Čia objektas yra pats išgyvenimas. b) prasmės filosofija, kur objektas yra išgyvenimo išraiška, išgyvenimo supratimas, metodiškas jo pasisavinimas, iškeliant jį iš ankšto, subjektyvaus horizonto į platesnį, bendrą, objektyvų.

Gamtos pasaulis yra hipotetiškai sukonstruotas pasaulis. Dvasios pasaulis — mūsų pačių realizuotas pasaulis. Šis realizavimas gaunasi objektyvizuojant istorijoj mūsų vidinę tiesą, mūsų išgyvenimą. Dvasinė tikrovė yra dvasios realizavimas pojutiniame pasaulyje, t. y. kultūros sukūrimas. Šis realizavimas pasireiškia įvairiais, kartais greit praeinančiais, kartais šimtmečius užtrunkančiais pavidalais, kurie, kaip bendros, objektyvizuotos formos, yra pagrindas bet kokiam dvasinio pasaulio supratimui. „Kiekviena išgyvenimo išraiška reprezentuoja šitos objektyviosios dvasios pasaulyje tam tikrą bendrybę. Kiekvienas žodis, kiekvienas sakinys, kiekvienas mostas arba mandagumo formulė, kiekvienas meno kūrinys ir kiekvienas istorinis žygdarbis yra tik dėl to suprantami, kad tam tikra bendruma sujungia tai, kas juose pasireiškia su jų supratimu. Individas visados išgyvena, galvoja ir veikia tik bendrybių sferoje ir tik joje jis gali suprasti." (W. Dilthey, Die Philosophie des Lebens, 83.)

Dvasinės tiesos pagrindas yra gyvenamas. Tai, žinoma, nereikia suprasti, kaip prabėganti išgyvenimų eilė nuo gimimo iki mirimo, bet kaip šaltinis, iš kurio išplaukia visos kultūrinės formos. Dilthey, kaip ir vėliau Heidegger'is, kurį jis daugiau ar mažiau įtakojo, pirmoj eilėj pabrėžia gyvenamąją, buvimo tiesą, o tik paskui galvojimo bei žinojimo tiesą. Supratimas suponuoja išgyvenimą. Apie tai, kas yra gyvenama (dvasia) — kultūros ir bendrai žmogiškosios veiklos pagrindas — Dilthey neduoda aiškaus vaizdo. Gyvenimas nėra transcendencija stovinti už tikrovinio pasaulio. Istorijoj (ką jis supranta ne kaip įvykių istoriją populiaria prasme, bet kaip gyvenimo, žmogaus dvasios gelmių objektyvinimo eigą) nieko nėra neistoriško. Gyvenimo filosofija yra imanentiška filosofija. Dvasia yra iškeliama iš paties gyvenimo, o ne ieškoma virš tikrovės kaip kito pasaulio jėga. Gyvenimas nėra pavienių išgyvenimų suma bet tas atskiras dalis jungianti į tam tikrą vienumą visuma.

Svarbiausias Dilthey veikalas yra „Einleitung in die Geisteswissenschaften, 1839".

Prie Dilthey'aus sekėjų priklauso visa eilė velesnių filosofų:

Erich Rothacker, nagrinėdamas įvairias pasaulio kultūras, lygiai vertina jas visas. Tik kaip stiliaus vienetai jos turi savo specifine vertę. Kultūrų stiliai susidaro iš kultūros kėlėjų kūrybinių atsakymų į situacijas, kuriose jie randasi. Kultūra gaunasi iš žmogaus santykiuosenos su pasauliu; kultūros spalva ir pobūdis apsprendžiamas žmogaus susidūrimo su pasauliu pobūdžio bei žmogaus situacijas pasaulyje.

Savo psichologija Rothacker'is priklauso prie vadinamos gelmių psichologijos. Jis skirsto žmogaus vidaus pasaulį sluoksniais: 1) vegetatyvinis gyvenimas (vitalinis sluoksnis); 2) animališkasis gyvenimas (gyvulys mumyse); 3) pasąmoniškasis gelmių asmuo (vaikas mumyse) ir 4) „aš" — asmuo (sąmonė).

Svarbiausi Rothacker'io veikalai yra: „Geschichtsphilosopie", 1934 ir „Schichten der Persönlichkeit", 1938.

Eduard Spranger svarbiausia tema yra žmogaus vidaus konstrukcijos tyrimas. Atskiriems žmogaus dvasios aktams bei dvasios konstrukcijoms atatinka tam tikras pasaulis ir atatinkamos jame įgyvendinamos vertybės — etinės, teoretinės, visuomeninės, estetinės, religinės ir panašiai.

Svarbiausias jo veikalas yra „Lebensformen".

Felix Krueger, visumos psichologijos pagrindėjas. Jis teigė, kad visuma yra organiška vienuma, kas yra daugiau, negu suma jos dalių. Pati visuma, nors pasireiškia kiekvienoj sąvokoj bei funkcijoj, nėra definuojama bei racionaliai suvokiama.

Pažymėtinas jo veikalas yra „Das Problem der Ganzheit", 1932.

Theodor Litt yra pedagogas — teoretikas. Dialektinė kultūros pedagogika, pagal jį, tiria gyvybinį istorinio idėjos įgyvendinamumo procesą. Gyvenimo ir idėjos įtampa sudaro dvasinės tikrovės struktūros pagrindus.

Savo visuomeninėse pažiūrose jis derino universalistinę ir individualistinę srovę. Universalizmas teigė, kad individas yra jau iš prigimties socialinės visumos narys. Žmonės ne sukuria socialinės santykiuosenos, bet randa ją savyje. Individualizmas gi teigė, kad visuomenė tiek formos tiek turinio atžvilgiu yra atskirų individų kūrinys.

Litt'as čia išveda savo teoriją, kame jis teigia, kad tam tikra savitarpinė būsena (Fuereinandersein) gaunasi sykiu su žmogumi, o nėra pasėka, išvada. Iš šitos savitarpinės būsenos, gaunasi „aš — tu" santykiuosena. Ta santykiuosena tik tada tampa mūsų traktavimo objektu, kada mes ja stebim nuošaliai nuo savęs, kas yra pagrindas susidarymui „jis" suvokimo. Gi „aš, tu ir jis" sudaro uždarą ratą ir yra pirmoji grupės forma, t. y. pirmoji socialinė celė. Iš čia gaunasi visuminis išgyvenimas, kurs vėl savo ruožtu įtakoja „aš" išgyvenimą, suteikdamas pastarajam tam tikrą apribojimą. Šitas apribojimas randasi tarp individualizmo skelbiamo „savitarpinio santykiavimo" ir tarp universalizmo skelbiamos „viršasmeninės vienumos". Socialinis gyvenimas negali būti suprastas vien tik iš individo ir vien tik iš visumos. Individas gyvena visumoje lygiai — kaip visuma individuose.

Svarbiausias Litt'o veikalas yra „Wirklichkeit, Bildung, Weltanschauung", 1928.

Iš kitu dilthey'istų dar paminėtini yra Georg Misch, B. Groethuysen, Hans Freyer.

Simbolinio galvojimo filosofija

Jei gyvenimo filosofijai bendrai būdinga, tai simbolinio galvojimo filosofijai (ji yra ne kas kita kaip viens iš gyvenimo filosofijos atvejų) ypačiai charakteringas yra žmogaus „nudvasinimo" procesas. Esminis momentas žmoguje yra siela, gyvenimas, gyvenimo srovė, kolektyvinis asmuo. Gi dvasia tėra arba tik atskira esminės žmogaus dalies funkcija, arba yra negatyvus momentas gyvenimą naikinąs, griaunąs.

Bachoffen yra didžiausias iki šiol mito aiškintojas, sugebėjęs tame, kas buvo laikoma primityvios vaizduotės, nerealiu padariniu, įžvelgti gilias, amžinas tiesas, kurios atskleidė žmogaus būties reikšmingus momentus ir prokultūros didelius etapus. Jo nuopelnas yra Rytų ir Vakarų kultūros principų nustatymas.

Nors Bachofen'o tyrimų objektas yra mitas, t. y. aprėžta tikrovės dalis, tačiau jo problematika nėra siaurų rėmų problematika: iš mito jis iškelia amžinuosius būties pradus, ištiria žmogiškos būties gelmes. Jis ne tik surado ir į tinkamą lygį iškėlė Rytų ir Vakarų kultūros principus, bet ir įrodė, kad Vakarų kultūra nėra iššokusi iš „nieko", o yra išsirutuliojusi iš rytietiškų pagrindų — iš chaotiškų, tamsių, neptūniškų pradų. Vakarų kultūra negali būti gretinama vienoje plokštumoje su Rytų kultūra.

Bachofeniškoji mito tiesa nėra istorinė tiesa, kuri galima būtų pagrįsti ir įrodyti, bet yra tik intuityviam galvojimui prieinama gelmių tiesa, iškelianti priešistorinius ir žmogaus sielos pagrindus.

Bachofen'as iškelia du žmogiškos būties pradus: moterišką — neptūnišką ir vyrišką — vulkanišką. Simbolinėj kalboj tie pradai yra paženklinami, moteriškasis — per motiną, mėnulį, naktį, kairumą, sėklą priimančią žemę ir t. t., ir vyriškasis — per tėvą, saulę, dieną, dešinumą, apvaisinančią jūrą ir t. t. Moteriškasis pradas pasireiškia per pasyvią, determinuotą ramybės būklę, per galimybių pilnatvę, per gamtos artumą, per mitą, kuriame kalba tradicija, praeitis, mirusieji..., Vyriškasis pradas pasireiškia per aktyvumą, laisvę, nerimą, apipavidalinantį aktualumą, kultūrinį gamtos formavimą, per logos, kuriame kalba kritiška dvasia, ateitis, gyvieji, per išsilaisvinančią kovą su likimu...

Bet kuri kultūra yra išaugusi iš motiniškų pagrindų — ir graikiškoji, ir romėniškoji, ir europietiškoji, ne tik rytietiškoji. Kultūra nekilo iš sauvališkos, racionalios veiklos. Pirmąjį žingsnį joje padarė motiniškasis pradas mumyse. Pirmoji žmogiško gyvenimo forma, pirmasis žmogaus — gyvulio (barbaro) aprėmavimas ir įvyko per motinišką, t. y. likiminį pradą mumyse, per amžinybės mums suteiktą kraitį po to kai žmogus prarado motinišką gamtos globą. Tėviškoji kultūra yra vėlesnis žmogiškos istorijos etapas, išaugęs ant motiniškos kultūros pagrindų. Žmogiškoji substancija apima ir pirmąjį ir antrąjį pradą. „Bachofen'as žiūri į žmogų, kaip į milžinišką kalnų masyvą. Jš jūros gelmių jis kyla į aukštį; į neišmatuojamas gelmes slūgsta jo papėdė. Toji dalis, kurią dengia nakties tvanas, yra didesnė už tą dalį, kurią šviesa apsupa. Jo viršūnė spindi apoloniškoj šviesoj. Bachofen'o tyrimas yra skirtas gelmėms: motinos sūnaus širdis ieško gelmėje palaidotos, o tačiau amžinai gyvos, priešlaikinės tamsos. Nė vienai akimirkai tyrėjas neprararda švytinčios aukštumos aiškios sąmonės, nes tik todėl, kad dvasios šviesa jame šviečia, sūnus gali motiną pažinti". (Alfred Baeumler, Mytos von Orient und Occident, CCLXXV.).

Svarbesnių Bachofen'o raštų rinkynys pavadintas „Muetterrecht und Urreligion".

Ludwig Klages. Jei gyvenimo filosofijos žyme yra žmogaus bei būties sąrangoj sielos bei gyvenimo akcentavimas, kame dvasia yra sielai subordinuojama arba vienaip ar kitaip užima antraeilį rangą, tai pas Klages dvasia yra jau sielos bei gyvenimo priešas. Ji, kaip kylys, įsispraudžia tarp kūno ir sielos, ar tai su viena ar tai su kita susisėbravusi, ir griauna gyvenimą. Kovos vieta — žmogiškasis asmuo.

Sielos sfera yra tikrovė, kuri reiškiasi vis kitomis formomis, esmėje likdama vis ta pati amžina srovė, gimdanti vis naujus pavidalus vadinamais vaizdais (Bild). Dvasios sfera nėra galima be tikrovės (sielos) sferos. Ji veikia tikrovę ta prasme, kad tą dinamišką srovę ji atskirais momentų pjūviais padaro statišką. Dvasia įsibrauna į tikrovinį pasaulį ir pagrobusi išsineša tam tikrus jo tikrovės momentus, kuriems ji suteikia statišką pobūdį ir iš kurių ji paskui sukombinuoja tai, kas vadinama daiktais.

Tikrovinis vaizdas nėra empyriškas, optinis vaizdas (kurs jau paprastai būna dvasios padarinys), bet vientisas dar nediferencijuotas ir gyvenimo srovėj tekąs išgyvenimo momentas. Tikroviniame vaizde slypi eilė tų elementų, kuriuos dvasia panaudoja „atskiriems" daiktams; iš kitos gi pusės, dvasinės sferos daiktas yra kombinacija elementų iš aibės vaizdų. Pvz. medis (kad ir konkretus) yra dvasios sukombinuotas abstrakcijų kompleksas, ištrauktas iš gyvos tikrovės ir izoliuotas savyje. Gi medžio „ vaizdas" yra vienkartinė, nepasikartojanti, išgyventa tikrovė su visa tai, kas yra prie jo — kūdra, pieva, dangum, garsais ir kvapais ir su visa ta vidine nuotaika, kurioje jis būna išgyventas ir kuri vėl savo ruožtu nėra atplėšiama nuo prieš ją buvusių nuotaikų, kaip kad šis vaizdas vėl nėra atplėšiamas nuo prieš jį plaukusių vaizdų. Sudaiktinimo procesas yra nuvaizdinimo procesas. Tikrovė pasireiškia; daiktai padaromi.

Jei vieton išgyvento vaizdo mes statome savokinę abstrakciją, mes racionalizuojame tikrovę ir nutolstame nuo tikrojo pažinimo ir pačios tikrovės; mes tam tikra prasme save žudome. Tikrasis pažinimas turi grįžti į kievienos prasmės pagrindus. Sąvokinis pažinimas tikrovę suponuoja ir tuo pačiu netiesioginiai į ją nurodo.

Svarbiausias jo kūrinys yra „Geist als Widersacher der Seele".

Carl Gustav Jung. Išeidamas iš Freud'o gelmių psichologijos, Jung'as savo problematika pakyla iki filosofinio lygmens.

Žmogus savo sąmone, t. y. tiek, kiek jis pasireiškia sąmoningais savo veiksmais bei sąmoningu, save kontroliuojančiu gyvenimu, nėra visas žmogus ir dargi net ne vertingiausioji jo substancijos dalis. Pasąmonė, sąmonės nekontroliuojami vyksmai žmoguje, yra esmingesnė žmogaus sąrangos dalis. Sąmonė yra per „aš" sucentralizuota. Už „aš" aukštesnis centras yra „Selbst", kas yra viso žmogaus sistema, apimanti ir sąmoningą ir nesąmoningą jo dalį.

Pasąmonė pas Jung'ą yra dvejopa: asmeninė ir kolektyvinė. Asmeninę pasamonę sudaro visi pavidalai, kurie kadaise yra buve mūsų samonės turiniais, o tik vėliau pamiršti ir, be to, visi pavidalai mūsų nesąmoningai pergyventi. Visi asmeninės pasąmonės turiniai gali ar galėtų būti sąmonės objektai. Gi kolektyvinė pasąmonė yra tarsi vienas idealus, viršpersonalistinis, vispusiškas asmuo, įvairiais aspektais pasireiškiąs empyriškuose asmenyse. Kolektyvinės pasąmonės turinį sudaro pavidalai, kurie nėra empyriškai įgyti, bet mums prigimti. Tai archainiai simboliai, vadinami archetipais, kurie yra tarsi mūsų sielos organai, sudarą mūsų vidinį gelmių pagrindą. Mūsų sąmonės gyvenimas turi būti derinamas pagal šitą gelmių gyvenimą. Nepakankama atodaira į šituos didžiuosius pasąmonės turinius, į archetipus, veda į asmeninę ar kolektyvinę katastrofą. Šitie archetipai yra bet kurios kultūros pradai; jie užtinkami visų religijų pagrinduose, pasikartoja visuose mituose, iškyla poetiniuose kūriniuose, pasireiškia sapnuose ir bendrai arčiau gelmių išgyvenimo stovinčiuose momentuose. Visų kultūrų aukščiausios tiesos bei idėjos yra šitų archetipų tam tikroj perspektyvoj atvaizdas; jų išvertimas į tam tikrą ženklinę kalbą — į kalbą tam tikros žmonių bendruomenės, turinčios tam tikrą kultūrą ir gyvenančios tam tikroj epochoj. Archetipas niekad negali būti visame savo pilnume sąmonės objektu.

Svarbesni Jung'o raštai yra: „Psychologische Typen", „Seelenprobleme der Gegenwart", „Energetik der Seele", „Die Beziehung zwischen dem Ich und dem Unbewussten".

Kultūros filosofija

Kultūrs filosofijos tema yra kultūra. Esmėje tai yra ne kas kita, kaip gyvenimo filosofijos atskiras variantas. Kultūros filosofijos reikšmingų momentų jau pasitaikė ir čia, pas mus, prie gyvenimo ar simbolinės filosofijos priskirtų filosofų darbuose, kaip pav., pas Nietzsche, pas Bachofen'a. Tačiau sekančiųjų trijų filosofų darbuose kultūra ir jos pagrindimas yra centrinė tema.

Oswald Spengler Kultūros kilimas ir žlugimas yra Spengler'io darbų tema. Kultūra yra augališko pobūdžio: ji, kaip gėlė lauke, išauga palaimintam betikslume žydi ir nuvysta.

Likimas yra būties dimensija, skirtinga nuo priežastingumo bei apskaičiavimui prieinamos racionalios būties dimensijos. Likimas gali būti išgyventas su valios pastangomis siekiant tam tikrų tikslų panirusiam konkrečioj gyvenamoj situacijoj.

Žmogiško gyvenimo taktika yra išsirutuliojusi iš plėšraus gyvulio gyvenimo taktikos. Žmogus — tai puikus, narsus, klastingas ir žiaurus plėšrus žvėris.

Spengler'is skiria keturis kultūros tarpsnius:

a) ginkluotos rankos kultūra. Čia žmogus vienišas, kaip ir plėšrus žvėris, kovoja už būvį.

b) kalbėjimo ir organizuotų užsiėmimų kultūra. Čia žmogus yra susigrupavęs bendruomenėmis, kame pasireiškia asmenybės ir masės įtampa.

c) aukštosios kultūros tarpsnys. Čia išskiriami vėl keturi kultūros etapai; aristokratinis, monarchinis, demokratinis ir diktatūrinis etapas. Pastarasis reiškia kultūrinį dužimą.

d) kultūriniai likučiai, kurie reiškia ne ką kitą, kaip iš sudužusios kultūros išsikristalizavusį individą, vedantį vėl pirmykštį plėšraus žvėries gyvenimą.

Kiekviena kultūra atgyvena savo pavasarį, vasarą, rudenį ir žiemą. Kiekviena kultūra baigiasi civilizacija.

Šiandie turime diktatūrinį aukštosios kultūros etapą.

Svarbiausia Spengler'io veikalas yra „Untergang des Abendlandes".

Graf Hermann Keyserling. Pagal jį kultūra yra žmogiškoji dvasia, kiek ji atsiskleižia pasaulyje, atskleisdama jame prasmę ir vėl savo ruožtu įtakodama, formuodama žmogų. Pasaulyje atskleidžiama prasmė; tačiau tik tiek, kiek mes jos į jį įdedame. Kultūra įgalina prasmės įgyvendinimą, kitaip sakant, dvasia turi galią įtakoti gamtą. Prasmės įgyvendinimas vyksta, pakeičiant faktus į prasmės ženklus, kas yra kultūros pagrindinė formulė. Bet kokia realizuota prasmė vėl savo ruožtu yra pakopa naujam naujos prasmės realizavimui ir tt. iki begalybės. Prasmės (t.y. kultūriniam) pasaulyje nėra paskutinio žodžio; nėra paskutinės prasmės.

Paminėtini yra šie Keyserling'o veikalai; „Reisetagebuch eines Philosophen, 1919, „Philosophie als Kunst", 1920, „Betrachtung der Stile und Besinnlichkeit", 1941.

Arnold Gehlen. Norėdamas nustatyti žmogaus prigimtį ir jo esminius bruožus, Gehlenas sugretina žmogų su gyvuliu. Ne sąmonė ir ne protas yra esminis žmogaus nuo gyvulio skirtumo bruožas, bet žmogaus fizinis bei psichinis nespecializuotumas; jo organiškas neatbaigtumas, jo atvirumas pasauliui. Gyvulys turi aplinką ir joje nustatytą jam gyvenimo tvarką; žmogus turi pasaulį, kuriame jis pats turi nustatyti savą tvarką.

Gyvulio situacija nėra chaotiška: ji yra sutvarkyta taip, kad gyvulys pergyvena, jaučia ir reaguoja tik į tuos įspūdžius, kurie jam egzistencialiai yra reikalingi, ir yra abejingas viskam, kas jam nėra būtina. Žmogus gi gyvena chaotiškoj, nesutvarkytoj ir ne vien pagal reikalą veikiančioj įspūdžių maišaty. Jis pats ima save ir savo chaotišką buitį į savo rankas ir susiorganizuoja, susitvarko, susikuria sau tinkamą pasaulį, tinkamą jame sau tvarką.

Žmogiškoji sąmonė yra daugiau negatyvus veiksnys ta prasme, kad ji stabdo ir malšina jo geismus bei spontaniškus jo polinkius, sudarydama tarp jų ir patenkinimo (ar nepatenkinimo) tarp jų ir veikimo tam tikrą tuštumą, vadinamą „hiatus". Šitas „hiatus" (uždelstas, vairuojamas ar paneigiąs atsakymas į mūsų natūralius ar įpročio automatiškus įgeidžius, — kurie pas gyvulį veikia priežastingai, — tikriau „erdvė", kuriame šitas atsakymas įsiterpia) yra vieta, kur susidaro geismingės kombinacijos, virstančios vėliau įpročiais (Dauerinteresse). Jie gaunasi sulaikant kai kuriuos geismus ir valingai sudarant naujus, kurie vėliau virtę įpročiais, būna tarsi dirbtini geismai (Triebe). „Hiatus" yra vieta ir kur susidaro visi sielos elementai ir pagaliau pati siela. Čia gaunasi ir žmogaus dvasinio gyvenimo skeletas.

Tuo būdu kultūros pagrindai slypi savotiškoj žmogaus sąrangoj, kur žmogus yra priverstas atbaigti ir formuoti save. Kultūros kūrimas yra būdingiausias žmogiškumo bruožas.

Didžiausias Gehlen'o veikalas yra „Der Mensch".

Fenomenologinė filosofija

Tikrovė yra svarbiausioji fenomenologizmo tema. Prieš tikrovę fenomenologas stovi su gilia dvasine rimtimi. „Fenomenologiškasis metodas, kaip sako Max Mueller, yra metodas besąlyginiai gilios pagarbos prieš bet kokias duotybes, prieš pačius dalykus, kuriems jis nori leisti prabilti. Viskas tenka imti su giliu rimtumu — ar tai bus fizikalinė, biologinė, estetinė, juristinė, etinė, politinė ar religinė duotybė — viskas turi būti aprašyta visam tam pilnume, kuriame jis mums pasireiškia, korreliatyviai su jo priėmimo bei suvokimo pobūdžiu." (Max Mueller, Das christliche Menschenbild, 57—58.)

Šitos filosofinės srovės kūrėjas yra Edmund Husserl. Filosofijos tikslas yra iškelti iš duotybių pasaulio esminius daiktų turinius (Wasgehalt) — iškelti daiktų fenomenus. Fenomenas nėra apraiška. Apraiškoje paprastai kas nors apsireiškia ne pats savyje, bet, per ką nors kitą. Fenomenas gi pasireiškia pats. Fenomenologijos tikslas yra leisti prabilti fenomenams, — vulgariau pasakius — įgalinti fenomenų prasikišimą apraiškose, duotvbėse.

Fenomenologija plačia prasme (aidetika) yra mokslas apie fenomenus. Čia dvasinis žvilgsnis yra nukreiptas į pačius fenomenus. Gi fenomenologija siaura prasme yra mokslas apie fenomenų pasirodymą. Čia sąmonės žvilgsnis nukreipiamas nuo objekto pažinimo į objekto pažinimą; nuo objekto galvojimo į objekto galvojimo galvojimą; nuo „ko nors" suvokimo į „ko nors" suvokimo struktūrą... Šitoji suvokianti sąmonė yra grynoji sąmonė. Ji yra transcendentali ta prasme, kad ji gali transcenduoti save ir pažinti tai, kas yra už jos. Mes galime gyventi absoliučiuose išgyvenimuose. Fenomenologija sudaro horizontą absoliutiems išgyvenimams. Absoliutūs išgyvenimai pagrindžia empyriškuosius.

Pažymėtinas Husserl'io veikalas yra „Ideen zu einer reinen Phaenomenologie und phaenomenologischen Philosophie", 1913.

Max Scheler yra vienas iš didžiausių Husserl'io mokinių. Jo filosofavimas yra jau glaudus perėjimas į egzistencinę filosofiją, nors iš kitos pusės pas jį yra ryškių gyvenimo filosofijos elementų. Svarbiausias fo filosofavimo akstinas ir tema yra noras sužinoti, kas yra žmogus.

Vietoj Husserl'io grynosios sąmonės yra čia asmuo. Asmuo nėra objektyviai esąs daiktas, kaip kad jis nėra ir tik galvojimo objektas. Asmuo reiškiasi išgyvenime, kaip išgyvenimų visuma. Asmuo yra aktų substancija bei visuma, apsprendžianti bet kurį pavienį aktą ir kurios pasikeitimas lygiai pakeičia ir kiekvieną pavienį aktą.

Asmuo turi pradinį būvį (Sosein), kas yra ne kas kita, kaip žmogaus esmė. Žmogaus pradinis, esmės, būvis įgalina tai, kad jis gali įžvelgti esmes. Be esminio savo būvio žmogus turi ir konkretų būvį (Dasein). Asmens principas yra dvasia. Dvasios egzistavimo forma yra asmuo. Dvasia yra galėjimas tikrovei pasakyti ‚ne!'.

Dvasia, būdama apsprendžiąs faktorius, nėra realizuojąs faktorius. Realizavimui jai reikalingas sąryšis, susisėbravimas su vitaliniu žmogumi. Šitas susijungimas yra, iš vienos pusės, dvasios nukėlimas į žemesnį lygį ir, iš antros pusės, gi yra jos praturtinimas gyvenimiška jėga bei spalva.

Tuo būdu žmogus randasi realioj tikrovėj ir sugeba pasipriešinti jos spaudimui. Gyvulys yra pajungtas savo aplinkos veiksniams ir savo vidaus įgeidžiams; žmogus gi gali nuo viso to išsilaisvinti ir susikurti savą, daiktinį pasaulį. Gyvulys gyvena prieš-daiktiniame susidūrime su aplinka (Widerstandsein), o žmogus — daiktiniame pasaulyje (Gegenstnädlichkeit). Žmogus yra daiktingumo principas.

Svarbiausieji Scheler'io veikalai yra: „Die Stellung des Menschen im Kosmos", 1928 ir „Vom Ewigen im Menschen", 1933.

Nicolai Hartmann. Nors jis ir yra artimas kaikuriais atvejais Scheler'iui ir turi fenomenologinių žymių savo filosofavime, tačiau savo visumoje jis yra atskira asmenybė neisijungianti lengvai į bet kurią šių dienų filosofinę srovę. Taipgi pas jį yra ir stipresnių neukantianizmo žymių, kuomi jis nebūtų pakankamai modernus, nors iš kitos pusės jo tikrovės ontologija jį sieja su egzistencializmu, fenomenologizmu.

Kaip ir Scheler'is, jis stengiasi išlaikyti nesuskurdintą, spalvingą tikrovės pergyvenimą, siekdamas sveiko antiscientizmo.

Žmogaus uždavinys yra vertybių (idealių būtybių) įgyvendinimas (padarymas realiomis būtybėmis), įnešimas į daiktų tekmę. Dorovingumas yra gyvenimas pagal laisvos būtybės įgyvendintas vertybes. Laisvos būtybės žymė yra galėjimas gyventi ir ne pagal savas vertybes. Be laisvės etika nėra galima. Laisvas apsisprendimas transcendentinėmis, nesąlygojamoms vertybėms sudaro žmogišką garbę. Žmogus iš esmės yra save transcenduojanti būtybė. Šitame metafiziniame žmogaus ekspansyvume slypi dvasios esmė. Tačiau šitas žmogiškasis transcendavimas nėra transcendavimas į Dievą, nes žmogiškoji laisvė nėra suderinama su Dievu. Dievo buvimas sunaikintų žmogiškąją garbę ir laisvę. Kadangi yra laisvė, negali būti Dievo.

Pasaulio problemą Hartmann'as pagrindžia savo kategorijų mokslo, kur jis stengiasi įrodyti, kad pasaulis susideda iš skirtingų savo būviais sluoksnių: negyvojo, gyvybinio, sielos ir dvasios. Kiekvienas iš aukštesniųjų sluoksnių yra reikalingas ir priklausąs žemesniojo. Šitoji sluoksninė tvarka ir sudaro realiojo pasaulio vieningumą. Tai nėra principo, taipgi ne bendro centro vieningumas, bet tvarkos vieningumas.

Asmuo siekia savo tikslų bendrame su kitais pasaulyje, iš ko gaunasi bendruomeniškumo dvasia, kuri atsipalaidavusi nuo asmens tampa pagrindine istorijos problema. Objektyvizuota dvasia tam tikra prasme yra gyvenimo prieštara, jo pančiai. Čia slypi kultūros tragika.

Svarbiausi Hartmann'o veikalai yra: „Zur Grundlegung der Ontologie", IBd., 1935, „Moeglichkeit und Wirklichkeit", IIBd., 1938, „Der Aufbau der realen Welt", IIBd., 1940.

Egzistencialistinė filosofija

Fenomenologizmas yra jau įvadas į egzistencializmą. Fenomenologistinė tikrovė nebėra, kaip pozitivizmui, tikrovė be mūs, bet tikrovė su mūsų išgyvenimais. Šita prasme tikrovės problema, kaip aukščiausia fenomenologijos problema, perima ir egzistencializmas. Tačiau centrinė egzistencializmo problema, į kurią jau

nuosekliai ir veda fenomenologizmas, yra žmogiškosios būties, jo egzistencijos problema. Egzistencializmas plėtoja ir gilina Scheler'io pradėtą žmogiško asmens tezę. Žmogaus egzistencialinė būtis nėra objektyvi būtis, bet nedefinuojama vidinė būtinybė, kaip mūsų laisvės principas, arba būtis, kurios įtakoj ir sferoj atsiskleidžia objektyvi būtis.

Egzistencializmas, kaip laisvės filosofija, atmeta bet koki bendrą, universalų gyvenimo planą, pastatydamas savitą ir kaip tik šitam savitume įžvelgdamas būdingiausį žmogiškumo bruožą.

Egzistencializmas yra charakteringiausia mūsų laikams filosofinė srovė, davusi stipriausius ir labiausiai filosofiškus filosofijos siluetus.

Egzistencializmo pradininkas yra Soeren Kierkegaard. Tai danų filosfas įsijungęs į vokiečių filosfijos tradiciją.

Egzistencija jam yra individualiai egzistuojančio panaikinimas, jį iškeliant ir suliejant su bendrai, visuotinai egzistuojančiu. Žmogus savo apsivylimo akte atmeta savo laikinąją pusę ir renkasi absoliutiškąją. Apsivylimo procese bendrasis žmogus (allgemeine Mensch) įžengia į duotybių pasaulį.

Tikrasis subjektyvumas nėra žinojimo, bet etinis, egzistavimo subjektyvumas. Objektyvios tiesos nėra. Tiesa yra subjektyvumas. Jei tiesa yra susijusi su tikrove, tai ji negali būti prieinama tik galvojančiam subjektui, nes grynai abstraktus galvotojas neegzistuoja. Tikroji tiesa yra išgyventa tiesa. Bet kuri mintijimo eiga, norinti būti tiesa, turi būti bazuojama ne ant to, kas yra „objektyvu", bet ant to, kas sutampa su giliausiomis mano egzistavimo šaknimis, su tuo, kuomi aš esu įsiterpęs į dieviškąją sferą, — ant to, kas labiausia yra absoliutu.

Svarbiausieji Kierkegaard'o veikalai yra: „Krankheit zum Tode" ir „Entweder — Oder".

Eberhard Grisebach. Ne tiek teoretinių, kiek etinių motyvų vedamas jis filosofuoja. Jis įžengia į metafiziką, norėdamas išgelbėti sielą ir buvimo prasmę.

Mokslas ir filosofija stato „būstinę" (Gehaeuse), bet ši būna jau apleista, kai būna užbaigiama: tikrovė ją atstumia ir padaro tik prisiminimų objektu. Bet kokia sistema niekad neišsemia tikrovės. Dorovinis įstatymas ir egzistencialinis išgyvenimas nėra suderinami. Bet kokia pedagogika yra pasmerkta neatitikimui savo uždavinio ir tuo pačiu žlugimui. Bet kuri pedagogika pergyvena tris krizes: 1) grynoji krizė — žinojimas, kad nieko nežinai; 2) savojo uždavinio neatitikimo krizė — pasijutimas, kad praktikoj mūsų žinojimas tėra tik įsivaizduotas žinojimas ir 3) ribų suvokimo krizė — realus išorės pasipriešinimas.

Bet kokio auklėtojo, dorovės mokytojo, galvotojo ar bendrai teoretinio žmogaus tragiška situacija yra ta, kad jam tenka transcendentiniam pasauliui panaudoti tai, kas yra ir galioja mūsų pažįstamam imanentiniam pasauly — imanentiškus kriterijus panaudoti transcendentinei sferai. Galutina būtis lieka nepažinta. Iš čia išplaukia teigimas, kad mūsų laikysena tikrovėje nėra žinojimu apsprendžiamas dalykas, kas mūsų situacijai, mūsų tai laikysenai suteikia savitą pobūdį. Transcendavimas galimas tik praktikoj, ir jis yra etiniu požiūriu saves peržengimas.

Iš Grisebach'o raštų pažymėtini: „Grenzen des Erziehers und seine Verantwortung", 1924, ir „Schicksalsfrage des Abendlandes", 1942. (b. d.)

stud. phil. Vincas Vyčinas

SVETIMIEJI APIE BALIO VESTUVINIUS PAPROČIUS

Vokiečių kalba leidžiamam žurnale „Zeitschrift für slawische Filologie" (19t. 2 sąs.) Walter Anderson Dr. J. Balio „Lietuvių vestuvių papročius" taip vertina: Priešais ant stalo gulinti, palyginti, nedidelė, užtat turininga brošiūra duoda visai ką kita, negu išsyk skaitytojas, spręsdamas iš vieno titulo, galėtų tikėtis. Tai nėra vien tik aprašymas kai kurių lietuvių vestuvių ritualų pasirėmus savais, be abejo ribotais stebėjimais; ir ne mėginimas išanalizuoti ar įvertinti lietuvių vestuvinius papročius, kur autoriaus būtų pasinaudota tiktai dalimi šios užfiksuotosios medžiagos, iš kurios būtų paimti tiktai keli ypačiai būdingi senoviniai papročiai ir palyginti pagal turimus duomenis su kitų tautų panašiais papročiais. Čia mes turime daug vertingesnį dalyką, būtent — išsamią apžvalgą visų lietuvių vestuvinių papročių, sudarytą pasiremiant visa šiandien turima spausdinta ar rankraščiuose randama medžiaga, kurios dar niekas nėra taip apdorojęs, kaip kad minimosios brošiūros autorius, žymus lietuvių šių dienų tautosakininkas. Tuo būdu autorius padėjo tvirtus pagrindus lietuvių vestuviniams papročiams nagrinėti, be kurių nuo šiol ateity niekas negalės išsiversti.

• Dr. Trochas, Pyrmonto klinikų vedėjas, pasigaudamas atominės energijos, panaudotos mokslo tikslams, 16-ka atvejų pasiekė tiesiog nuostabių rezulatatų kaulų tuberkuliozės gydyme. Jo sudarytas naujos rūšies vaistas, susidedąs iš platinsolio, lozino ir radioaktyvių medžiagų, turinčio tonijaus x, pavadintas „peteostoru". Valstybės padedamas, jis norėtų pasiektuosius rezultatus su atomine energija pritaikyti plaučių džiovos, vėžio ir raupsų gydymui.

• Tarptautiniame Unesco suvažiavime, įvykusiame Meksikos mieste, kaip JAV mokslininkų atstovas, dalyvavo ir lietuvis mokslininkas Nickūnas, kuris ten iš lietuvių buvo vienas. Nickūnas yra pasižymėjes kaip chemikas ir paleontologas. Jis, pasiremdamas istoriniais ir archeologiniais duomenimis, surinktais iš žymiausių pasaulio muziejų, įrodinėjo, kad lietuvių kalba yra viena iš seniausių visame pasaulyje. Į suvažiavimą, kurį atidarė pats Meksikos prezidentas, buvo nusivežęs apsčiai įvairios priešistorinės medžiagos, gautos 1939—1940m. iš prof. T. Ivanausko Kaune, ir paties savo surinktos. Pamatę paveikslų iš žilosios lietuvių senovės gyvenimo (nuo akmens amžiaus pabaigos), įvairių kraštų mokslininkai nustebę teiravosi, kodėl lietuviai tyli ir neprisideda prie Unesco. Taigi, reiktų neatidėliojant mūsų mokslo reprezentantams ir šį reikalą kiek galint greičiau sutvarkyti.

• Prof. J. Meškauskas išspausdino stambų medicinos veikalą „Elektrokardijos pagrindai", skirtą prof. Buinevičiaus sukakčiai paminėti. Leidinys iliustruotas 83 piešiniais bei kardiogramomis.

• Unesco yra pasiryžusi sudaryti tarptautinį kultūros centrą, kurį suorganizuoti pavesta ispanų emigrantui prof. Francisco Gorcia Lorca. Jis nekenčia Franko režimo dar daugiau už prancūzų kat. rašytoją Georges Bernanos. Jo giminaitį poetą Manuelį Gorcia kadaise sušaudė Franko milicija. Ateity iš Unesco tiksliųjų mokslų srities (fizikos, chemijos, biologijos) išskiriamos medicinos mokslų disciplinos ir tam tikslui sudaroma tarpt. žinyba. Netrukus ruošiamasi įkurti taip pat tarptautinį teatro institutą.

• Carnegio instituto Vašingtone pasiųsta mokslinė ekspedicija Bonanpako miškuose, Meksikos pietryčių steite Chiapas, užtiko 11 maldyklų griuvėsius, ryškiausius majų kultūros žydėjimo liudininkus. Rasta spalvotų sieninių paveikslų, vertingų skulptūros paminklų etc.

• Aukščiausia pasaulyje mokslinė laboratorija yra ne Everesto kalne, bet trijose B 29 tipo skrajojančiose tvirtovėse, pakylančiose nuo vieno Kalifornijos aerodromo ir pasiekiančiose daugiau kaip 12.000 metrų aukštį. Ten daromi kosminio spinduliavimo, meteorologiniai, magnetiniai ir kt. mokslinai stebėjimai.

• Visame pasulyje smarkiai kovojama su anafalbetizmu. „Fundamental Education" neseniai paskelbė duomenis, kiek ir kur dar esama analfabetų. Mažiau kaip 1 % jų rasta Skandinavų kraštuose, Olandijoj, Šveicarijoj ir Prancūzijoj. Misionierių rūpesčiu Samoa salose analfabetų skaičius

susiredukavo ligi 4 %, Džilberto salų — 6 %, Havajų — 15 %, Guamo — 22 %, kai tuo tarpu tokie seni kultūros kraštai, kaip Italija, jų turi 22 %, Ispanija 45 % ir Bulgarija net 55 %. Ir Afrikoj ir Azijoj analfabetizmas siekia 70—90 %. Jį daugiausia įveikti yra padėję misionieriai, kurie misijas veda daugiau kaip 100 kalbų.

AKADEMINIS GYVENIMAS

KAI KAS IŠ „ATEITIES" VEIKLOS

Pastaruoju metu Lietuvių Katalikų Studentų Sąjungos „Ateities" veikla atnešė naujų laimėjimų. Palyginus su praėjusiu laikotarpiu, paskutiniųjų mėnesių būvyje „Ateities" santykiai su užsieniais labai pagyvėjo.

Valinga, 68 tautų katalikų studentų bei intelektualų sambūrius apimanti, Pax Romanos organizacija jau Nepriklausomos Lietuvos laikais glaudžiai bendradarbiavo su „Ateities" federacija. Okupacijų metu šis ryšys buvo nutrūkęs, bet, „Ateičiai" Vokietijoje atsikūrus, šie santykiai buvo vėl užmegsti. Pax Romana labai nuoširdžiai rūpinasi lietuvių tremtinių padėtimi, kartu juos giliai atjausdama.

1947 m. gruodžio 9 d. Pax Romanos generalinis sekretoriatas Ženevoje išsiuntinėjo visoms Pax Romana priklausančioms organizacijoms tam tikrą atsišaukimą, kuris liečia specialiai lietuvių katalikiškąją studentiją tremtyje.

Atsišaukime nurodoma, kad pastaruoju metu lietuvių tremtinių būklė ypatingai pasunkėjusi, kadangi Amerikos lietuvių puikiai suorganizuota BALF'o šalpos organizacija buvusi priversta susiaurinti savo šalpos tiekimus. Reikią laukti, kad tai labai sunkiai pajusią lietuviai studentai. Toliau nupasakojamas tragiškas lietuvių tautos likimas, iškeliamos nepakenčiamos gyvenimo sąlygos stovyklose. Ši žiauri padėtis vis daugiau stumianti tremtinius į nusivylimą ir apatiją. Tai esą matoma ir lietuvių studentijoje, kurios dalis metanti studijas, kita dalis emigruojanti, nors dauguma, tiesa, ir dabar tebestudijuojanti. Vis dėlto esą pastebima, kad nėra to blogo, kuris neišeitų į gerą — sunkios gyvenimo sąlygos ne vieną studentą pastūmėjusios susikaupti, todėl lietuvių studentų dvasinis lygis pakilęs. Šis reiškinys daug prisidėjęs prie L.L.K.S. „Ateities" atsigavimo; čia nupasakojama ir „Ateities" istorija. Pax Romanos generalinis sekretoriatas kelia būdus, kuriais būtų galima materialiai bei moraliai sušelpti lietuvių katal'kišką studentiją tremtyje. Atsišaukimas baigiamas kreipimusi į viso pasaulio katalikus intelektualus, kviečiant juos atlikti savo pareigą artimui, padedant didelėje nelaimėje atsidūrusiems lietuviams katalikams studentams.

Žinant Pax Romanos reikšmę ir įtaką pasaulio katalikiškos visuomenės tarpe, galima suprasti ir šio atsišaukimo vertę mums. Tai reiškia, kad jis bus skaitomas visuose tolimiausiuose pasaulio kampuose, kur tik yra katalikų inteligentų. Tuo pasitarnaujama ne tik materialiai, bet ir moraliai — bene pirmą kartą tokiu plačiu mastu keliamas Lietuvos ir lietuvių tremtinių klausimas.

Džiugus „Ateities" santykių su užsieniu rezultatas yra Šveicarijos Katalikų Studentų Sąjungos pirmininko Aloys v. Weber 1947 m. lapkričio rašte paskelbtas faktas, kad ši organizacija rūpinsis „Ateities" studentų sąjungą. Nuo šiol Šveicarijos katalikų Studentų Sąjunga sutinka „Ateitį" atstovauti užsienyje, kur nebus galima iš Vokietijos nuvykti, remti materialiai, skatinti glaudesnį abiejų sąjungų bendradarbiavimą ir t. t.

Šio broliško šveicarų studentų mosto studentai ateitininkai nepamirš ir pirmai progai pasitaikius įrodys moką atsilyginti už nelaimėje parodytą draugiškumą.

Santykiaujant su užsieniu yra susiartinta su organizacijomis, su kuriomis anksčiau ryšio neturėta: vėl atgaivintas ir sutvirtintas bendradarbiavimas su kaikuriomis iš seniau draugiškomis organizacijomis. Iš visur jaučiama gili užuojauta ir stebėtinai geras Lietuvos reikalų supratimas.

Svarbiu įvykiu laikytina tai, kad pagaliau iš karinės valdžios sulaukta licencija „Ateičiai". Dabar „Ateitis" yra legalizuota visoje amerikiečių zonoje. Tikimasi to paties pasiekti britų ir prancūzų zonose. J. E. kardinolas Faulhaberis yra pažadėjęs artimiausiu laiku Fuldoje įvykstančioje Vokietijos vyskupų konferencijoje šį reikalą iškelti ir paremti.

Po darbo reikalingas ir poilsis. Reikia spėti, kad tą poilsį studentams ateitininkams suteiks nuo vasario 6 d. ligi kovo 4 besitęsianti kalnuose prie Füsseno surengta Stud. Ateitininkų žiemos stovykla, kurioje visi Vokietijos ateitininkai turės progos pasidžiaugti Bavarijos kalnų teikiamais malonumais. Kad bestovyklaują stud. ateitininkai neatprastų nuo akademinio darbo, eilė lietuvių profesorių sutiko juos laiks nuo laiko rengiamomis paskaitomis grąžinti į auditorijų pasaulį.

Rimtai ir giedriai žengia „Ateitis" savo baru pirmyn. K.

ŽIEMOS STOVYKLA ŠVARZVALDE

Šveigmatto kaimelyje, Lörracho apskrityje Švarzvalde 1947. XII. 30 — 1948. 1. 8 įvyko Akadem. Jaun. sambūrio „Šviesa" žiemos stovykla, Centro valdybos suruošta visų trijų Vakarų Vokietijos zonų šviesiečiams. Dėl patalpų trūkumo stovykloje tegalėjo dalyvauti 145 žmonės. Be kultūrinės programos stovyklos vadovybė buvo numačiusi daug laiko skirti slidžių sportui, kad per semestrą paskaitose ir laboratorijose nuo įtemto darbo pavargę studentai galėtų atsigauti ir sustiprėti tyrame kalnų ore, beslidinėdami tarp žaliuojančių pušynų ir eglynų, kuriais apaugę nuolaidūs Švarzvaldo kalnų šlaitai ir gilios daubos.

Šveimatt'as nuo jūros pakilęs 800 m. Jo apylinkė kalnuota kaip bet kuri kita Švarzvalde, apie kurį tebuvom girdėję geografijos, ar istorijos pamokose arba skaitę kelionių aprašymuose, ar žaviose Haufo pasakose. Dabar jį teko pamatyti savom akim, apsidengusį tyro baltumo sniegu, nepaliaujančiai ošiantį ir kartu paskendusį gilioje tyloje: ramų, susikaupusį, neišgaunamai laikantį praeities paslaptį, apie kurią čiurlena permatomo tyrumo kalnų upeliai, upokšniai, šaltiniai.

Deja, neilgai teteko džiaugtis baltuoju Švarzvaldu. Antroji 48 metų diena nuo ankstyvaus ryto pradėjo varyti sniegą, ir sekančią dieną jo mažai beliko. Karštieji slidininkai nukabino nosis, kurios taip ir būtų palikę kabėti iki stovyklos galo, jei ne įvairi stovyklos kultūrinė ir pramoginė programa, kuri įtraukė visus į darbą ir grąžino stovyklai pakilią nuotaiką ir budrumą.

Stovyklos kultūrinę programą sudarė eilė paskaitų, literatūros vakaras ir koncertas ligoninėje Šveigmatt'o sanatorijos ligoniams. Paskaitas laikė prof. G. Galvanauskas — Pasaulio krizė ir antrą — Ateities Lietuva; dipl. agr. p. Daugėla — Tautinė vienybė demokratinėje santvarkoje; col. Bušackis — Paneuropa ir

mūsų sąmoningumas ir antrą — Egzistencializmas humanizmo šviesoje. Prelegentų pareikštos mintys sukeldavo gyvas ir ilgas diskusijas, kurias reikėdavo nukeldinėt į kitą dieną.

Literatūros vakaras buvo suruoštas paminėti tris lietuvių literatūros klasikus: V. Kudirką, J. Biliūną ir B. Sruogą. Trumpai charakterizuota jų gyvenimas ir kūryba ir paskaityta iš jų raštų: Tilto atsiminimai, Brisiaus galas ir paskiros scenos iš Kazimiero Sapiegos. Vilniaus operos solistė ponia Krištolaitytė pagiedojo Ave Maria ir padainavo Solveigos dainą. Koncerto programoje Šveigmatt'o sanatorijoje p. Krištolaitytė dainavo, collegos A. Čelna ir V. Pundzevičius grojo smuiku ir skambino pianinu. Koncertantam širdingai dėkojo ligoniai ir sanatorijos vadovybė.

Stovyklos programoje pasitaikė viena kita maloni retybė. Col. Dumbytė ir Petruitis, abu iš Bonnos, padainavo dvi labai senas Maž. Lietuvos lietuvių dainas, prof. Kuršaičio užrašytas 1720 m. Abi dainos labai lietuviškos, kupinos grakštaus ir gilaus lyrizmo, klausytojams gyvai priminė Maž. Lietuvos tragišką praeitį ir dabartį.

Be rimtosios kultūrinės programos, kur gvildenta ir karštai diskutuota mūsų amžiaus aktualieji kultūriniai, socialiniai ir politiniai klausimai, buvo ir linksmoji programa, kurią sudarė skyrių pasirodymai, parengti iš studentų ir stovyklos gyvenimo aktualijų ir kt. Geriausi parengimai jury komisijos sprendimu buvo premijuoti. Bene daugiausiai iš pramoginės dalies mėgiami ir laukiami buvo stovyklos laikraščiai: „pozicijos" — „Pielyčia", „opozicijos" — „Gniūžtė" ir sieninis, gausiai iliustruotas.

Į stovyklos pabaigą ją aplankė Lörracho apskrities karinis komendantas. Svečiui pagerbti buvo suruoštas trumputis koncertas ir bendrai padainuota keletas nuotaikingų lietuviškų dainų, kurios svečią draugiškai nuteikė. Savo kalboje į stovyklautojus komendantas pabrėžė, kad jis stovykloj jaučiasi kaip savo šeimoj ir tikisi, kad lietuviai studentai ne paskutinį kartą stovyklauja Lörracho apskrity. Baigdamas palinkėjo kuo greičiausiai sugrįžti į laisvą Lietuvą. Vive la Lithuanie! — svečias baigė savo nuoširdžią kalbą. Vive la France! — stovykla atsisveikino su komendantu.

Mažas pasauliukas, maža valstybėlė — dainuojanti, šokanti, politikuojanti, filosofuojanti — negyvenusi nė dviejų savaičių, baigė savo dienas. Intensyvus kultūrinis gyvenimas nutrūko. Paskutinė daina nuskambėjo Švarzvaldo skardžiais ir daubom. Stovyklos gyventojai vėl pasklido po visą Vokietiją — bet nepabiro. Gilūs stovyklos įspūdžiai juos nuolat šauks susitikti ir susiburti. **jk.**

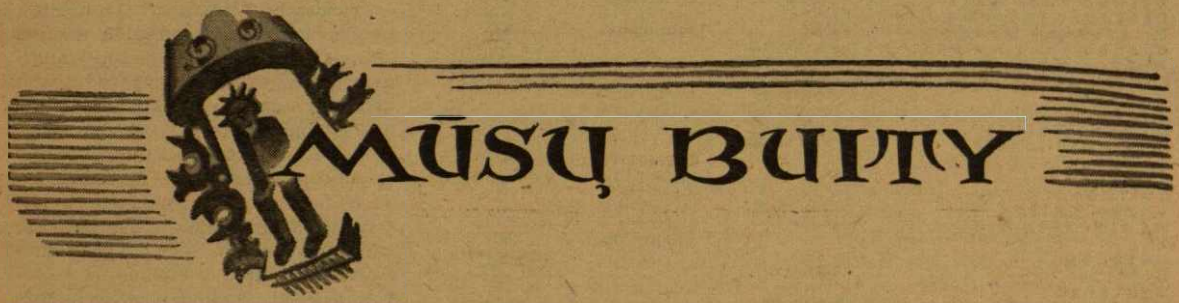

IŠ SPAUDOS ISTORIJOS BRITŲ ZONOJE

1. Iš anksto žinotina

„Šių dienų mūsų kelias tiesus ir aiškus. Ne salioninė gražbylystė rūpi, ne poniutės eilinio romanso išgyvenimai, ne sielos begaliniai kentėjimai dėl nenusisekusio bučkio, bet didžioji, per visus amžius švietusi lietuviui kultūrininkui idėja, aisčių tautos išlikimo idėja, — šitais K. Binkio žodžiais dera pradėti bet kokią kalbą apie lietuvių tremtinių būtį ir visokeriopą darbą.

„Jau vyriausias metas, kad mes drąsiai pažvelgtume į žodį i š v a d a v i m a s ir nuo jo čia pat nuvalytume žargono plutą. Tai yra tiesa, kad Vakarų Europa buvo (Vakarų) alijantų išvaduota, bet Rytų Europoje išvadavimas reiškia tatai, kad dar naujų 120 milijonų žmonių prarado savo laisvę. Būtų neprotinga teigti, kad mes pasyviai sutiksime su tuo faktu", — ak, šitie Lordo Vansittarto žodžiai, tarti D. Britanijos aukštuosiuose rūmuose, lyg paimti iš lietuvio proto ir širdies gilumų.

Lietuvos Valstybės užsienių reikalų ministro St. Lozoraičio pareiškimu.

„Tame, kas įvyko Europoj, kas ištiko Lietuvą, kas tebevyksta Europoj, toje bangoje neteisėtumo, melo, cinizmo ir nežmoniškumo, kuri gresia paskandinti Europą su jos doros sąvokomis ir paskutinėmis sveiko proto liekanomis, — yra daug kieno kaltės, bet nėra nei Lietuvos Valstybės, nei lietuvių tautos kaltės. Mes galime eiti pakelta galva, nes mūsų garbė — valstybinė, tautinė, asmeninė — nesutepta. Ir kiekvienas mūsų... yra garbingas pilietis ir europietis. Ateis laikas, kada mes vėl turėsime savo vietą ir savo gyvenimą".

„Pats akivaizdusis mūsų tautos istorijos liudininkas, — teisingai sako prof. Vaclovas Biržiška: — buvo ir bus mūsų lietuviškasis spausdintas žodis."

2. Su pirmaisiais Vakarų tankais

„Baltijoje" (literatūros almanachas, 1945 m. rugpjūtis) rašoma:

„Kai žmogų vejasi mirtis — jis bėga neatsisukdamas. Toks buvo mūsų pasitraukimas iš savo žemės, kada galėjai už savo pečių suuosti vergiją, kada girdėjai giltinės dalgio žvangesį — pasitraukimas išgraužtomis ašarų ir karo ugnies dūmų akimis. Todėl nenuostabu, kad šitokiomis aplinkybėmis žmogus nepasiėmė su savimi aukso, kuris niekur nenustoja savo vertės — knygų, knygų, rašytų gimtąja kalba. Ir dar mažesnė galimybė išsivežti su savimi šį maloniausį draugą turėjo tie lietuviai, kurie prievarta buvo išvežti į pagalbinius kariuomenės dalinius arba į vokiečių ginklavimosi fabrikus.

„Bet karas Europoje tuo tarpu baigėsi, ir kai nereikia dairytis smingamųjų lėktuvų, nereikia laukti klaikaus sirenų balso, lieti kraują apkasuos už savo priešus ar ištisas dienas prarasti begaliniame fabrikų triukšme — lietuvis vėl pasijunta esąs laisvas, tikras žmogus. Ir tada ateina ilgesys: ne tik motina, broliai, seserys liko gimtinėje — taip mylimas ir brangus draugas pasiliko ten ir lietuviška knyga. Jeigu jau 1940—1941 metais lietuviška knyga buvo kankinama ir žudoma, kaip ir žmonės, nepaliks ji nepaliesta ir dabar. O galbūt sugrįžę neberasime jos, maloniausios lietuviškos knygos, gal mus tepasitiks tik dvokiančios propagandinės brošiūrėlės?"

Ir „gimė kančios ir valia klajūnų su rūsčių dienų galia" (F. Kirša).

Bibliografo A. Ružancovo žiniomis, pačiu pirmuoju čia Vakaruose

spaudiniu po karo buvo „Lietuviškoji Informacija“, kuri 1945 m. balandžio 21 d. pasirodė Coburge, amerikiečių zonoje. Britų zonoje pačiais pirmaisiais spaudiniais buvo:

„Mūsų Žinios“	Watenstedte	1945.V.31.
„Kelyje Tėvynėn“	Haffkruge	1945.VI.7. (datuota 3 dienomis pirmyn)
„Aktualiosios informacijos“	Hassendorfe	1945.VI.8.

Lietuvių Bibliografijos Tarnybos Memmingene duomenimis, 1945 metais Britų zonoje ėjo šie periodiniai leidiniai:

pavadinimas	vieta	spauda	įsteigimo data
Kardas	Belin	ranka raš.	nenustatyta
Be Tėvynės	Alt-Garge	nenustatyta	„
Dienos Žinios	Celle	„	„
Krivulė	Flensburg	„	„
Mūsų Balselis	Celle	„	„
Mūsų Žingsniai	Meerbeck	„	„
Naujienos	Bodenwerder	„	„
Naujienos	Lehrte	„	„
Per Stovyklą	Groß-Heseppe	„	„
Sieninis laikraštis	Velbert	„	„
Skautų Aidas	Oldenburg	„	„
Tėvynės ilgesys	Buxtehude	„	„
Tremtinys	Oldenburg	„	„
Žinių biuletenis	Lübeck	mašinėle	„
Kelyje Tėvynėn žinių biuletenis	Haffkrug	„	1945.VI.25.
Be Tėvynės	Oldenburg	ranka	1945.VII.1.
Mūsų Žodis	Flensburg	nenustatyta	1945.VIII.
Lietuvos Jūra	Kiel	mašinėle	1945.VIII.25.
Nemuno Aidas	Tolk	rotatorium	1945.VIII.25.
Svetur	Watenstedt	mašinėle	„ IX.8.
Visuomenės Akis	Flensburg	nenustatyta	„ IX.17.
Lietuvių informacija	„	„	„ X.12.
Po svetimu Dangum	Kiel	rotatorium	„ XI.
Visuomenės Balsas	Flensburg	„	„ XI.18.
Aušros Belaukiant	Dorverden	„	„ X.11.
Informacijos biuletenis	Oldenburg	„	nenustatyta
Kablys	Arnsberg	nenustatyta	„
Kirvarpa	Hassendorf	rotatorium	„
Menkės Balsas	Haffkrug	„	1945.XII.31.
Mūsų Dienos	Oldenburg	„	„ XII.10.
Skautas	„	spaustuvėje	„ XII.20.
Skautybė	Detmold	rotatorium	nenustatyta
Spilkos	Celle	mašinėle	„
Vargo Kelias	Fischbeck	rotatorium	„
Naujausios Žinios	Itzehoe	mašinėle	1945.XI.22
Yla	„	rotatorium	„ XI.
Botagas	„	„	nenustatyta
Baltija	Haffkrug	„	1945.VIII.
Gintaras	„	„	„ IX.
Naujausios Žinios	Detmold	„	nenustatyta
Leiskit Į Tėvynę	Uchte	nenustatyta	„
Lietuvis	Hassendorf	spaustuvėje	1945.VIII.15.
Laisvės Varpas	Lübeck	„	„ XI.23.

3. Tylos ir susikaupimo

„Kelyje Tėvynėn“ (1945 m., Nr. 1) rašoma:

„Beprotiškos karo audros iš vietos į vietą ir vėtyti ir mėtyti, šit išsklaistėm palapines prie Baltijos jūrų, aiman, tųjų pat, į kurias įteka Nemunas ir kurios iš žilos senovės buvo ir tebėra aisčių langas į pasaulį. Sakyk, brolau ar sese, sustoji kartais ant jūrų kranto ir didelis didelis sopulys suspaudžia krūtinę, dievaž, atsirita banga nuo Klaipėdos, Palangos ir Šventosios. Banga su kraujo puta, deja, jau ne iš pasakų.“

„Džiaugiasi lietuvis, kad tiesioginis 1939—1945 metų karo kaltininkas ir amžinasis imperializmo politikos išpažinėjas — Trečiasis Reichas yra alijantų ginklo parblokštas, — jau iš šios Europos dalies kultūrą ir laisvę puoselėjančiai žmonijai naujų suiručių ir rimties drumstino ilgiems laikams nebebus. Bet lietuvis nepamiršta ir nieku būdu negali pamiršti, kad šiuo didžiu laimėjimo metu mūsų Lietuva, Tėvynė, yra anapus ribos.

Ne mums gilintis į aukštosios politikos paslaptis, mes į dalykų esmę žiūrim iš elementariškiausio žmoniškumo ir kultūrai bei laisvei, kaip pačiai prigimčiai būtiniems veiksniams, ištikimybės kertės:

— sąmoningi ir už savo žygius atsakingi 1918. 11. 16 d. deklaravom Lietuvos nepriklausomybę, per partizanų ir savanorių kraujo aukas tatai paliudijom ir kaip buvę esam pasiryžę laisvi gimę, laisvi gyventi, už laisvę, reikalui esant, ir mirti.“

„Lietuvis turi prieš save vienintelį tiesų ir dainos žodžiais viešųjį kelią, kuris, lyg pavasaris paukščius, veda į Tėvynę, be nuolaidų, griežtai ir pasiekiamai. Lietuvis tiki į politinės pusiausvyros atstatymą (pats Churchill pabrėžė: kas iš to, jeigu vietoje Hitlerio tironijos viešpataus kita totalinio režimo tironija.) ir žino, kad tiesa yra mūsų pusėje ir galutinis laimėjimas taipgi mūsų, kurie pasiliko gimtinių namų židinio sargyboje ir kurie su dideliu sopuliu, kaip politiniai išeiviai, lig laiko pasitraukė iš Tėvynės, bet siekia to paties, būtent:

— demokratinės, laisvos ir nepriklausomos Lietuvos su sostine Vilniumi ir langu į pasaulį — Klaipėda . . .“

Citatą iš „Kelyje Tėvynėn“ paėmiau kaip taisyklei tolygų pavyzdį, nes visi periodiniai šiokiu ar tokiu sugebėjimu tesėjo tarnauti bendriems interesams kovoje už Lietuvos Valstybės suverenumą ir teritorinį integralumą. Srovinių pažiūrų rungtyniavimosi Britų Zonos periodinėj spaudoj 1945 metais joks istorikas nepastebės. Tą naštą išnešė tautiečiai iš Amerikiečių zonos.

4. Idėja ar biznis?

Toks klausimas gali kilti, jei ne šiandie, tai kada nors ateityje. Jau pirmosiomis vadinamosios taikos dienomis atsirasdavo vienas kitas tautietis, kuris leidėjų ir redaktorių adresu paleisdavo įkandų ir pavydų žodį.

Kalbama apie rotatorinius leidinius, mat, mašinėle tebuvo parūpinama 2—5 egz. ir jie joks pirkimo ar pardavimo objektas. Rotatorinių tiražas svyruodavo nuo 100 iki 600 egz., pliečiai, įpratę vekuoti valgomuosius dalykus ir idėjas, to niekad nepajėgs suprasti, ir tekalbama į pil_nos sąmonės žmones:

— Bet kuriam spaudiniui reikėjo pagrindinių elementų: matricų, dažų ir popieriaus. Pirmaisiais po kapituliacijos mėnesiais šitų gėrybių gauti buvo didelis menas, ypač Britų zonoje. Buvo perkama už rūkalus ir valgį, vadinasi, tekdavo atitraukti nuo lūpų ir šio to atsižadėti. Kai kur rotatorinių leidėjais buvo vietos komitetai, bet dauguma atvejų tą naštą tyliai nešė spaudos pasiryžėliai.

Išskyrus humoro ir satyros vienkartinukus (čia nekalbama apie „Išvietintąją Kultuvę“ ir „DP jubiliejinę Kultuvę), kurie be reikalo teužgriozdino bibliografijoje poziciją, visi kiti leidiniai nebuvo brangios kainos, jei atsiminti susidarančias išlaidas. Tarp spaustuvėlės ir skaitytojo ryšininkais buvo įvairūs karabelninkai. Atsirasdavo iš jų nesąžiningų, kurie, bekeisdami gyvenamąsias vietas, žymiai pakeisdavo ir rotatorinių administracijos apskaičiavimus. Kai kam ir kai kas nujojo po 100—1000 RM. Tai suma, kurios netekimas jaudina ir dabartinius spaustuvėse spausdinamus laikraščius. Nesąžiningų platintojų pasitaiko ir šiandie, kai daugumoje stovyklu jau suorganizuoti paštai, o ką bekalbėti ypač apie 1945 m., kada nebuvo zoninio susisiekimo, apskritai, viskas vyko „per rankas.“ Nuo tada prigijo ir peiktinasis įprotis, be tradicinių 10%, kuriuos visada gauna platintojas, prisidėti „šį-tą“, privačia iniciatyva, pakeliant spaudinio parduodamąją kainą.

Biznio šešėlis gali kristi į „aktualių spaudinių“, atsiet-įvairių kalbamokslių, atvirukų, laiškams vokų ir popieriaus gamintojus. Bet ir jų tariamosios nuodėmės yra žymia dalimi išrišamos, ir tai, tarp kita ko, paprasčiausiu dėsniu:

— Jei nenori, tai nepirk!

Spaudinys ne žmogžudys, jis ateina pas tą, kas jo laukia ir trokšta. Atsiminkime, tremtyje, ypač UNRROS laikais, valiuta buvo . . . papirosas. Ar Lietuvoje už papirosą galima buvo nusipirkti laikraštis ar knyga?.

5. Kas tremties spaudos tikslai?

Rotatorinio „Gintaro“ Nr. 1 (1945. IX.) buvo dekleruota:

„Mes norime grįžti į Tėvynę nors su mažyčiu indėliu į jos šlykščių svetimų rankų išniokotą kultūrą. Geliantis Tėvynės ilgesys tik dar labiau mus skatina šiam darbui. Mes ištversime iki mūsų Lietuvos laisvės.“

Literatūros (vėliau jaunimo) spaustuvėje spausdinamas žurnalas „Žibintas“ Nr. 1. (1946. 1. 20) savo tikslą apibrėžė šitaip:

„. . . kad pavargusi dvasia galėtų sustiprėti, optimistiškiau nusiteikti. Minties, turinio, dvasios mes esame visi pasiilgę“.

Mėnesinis kultūros žurnalos „Vagos“ Nr. 1 (1946. V.) troško, kad jo buvimas „bent iš dalies užkimštų laiko spragas, kurias padarė knygų trūkumas“.

Ne kitokių tikslų skatinamas pasirodė „Tėviškės Šešėlyje“, „Žingsniai“ ir kt. Ne pasipiniginauti norėdamas, K. Škėma išleido „Mūsų Šachmatus“.

Prancūzas Mauriac sako, kad šiandie negali kilti klausimas: Politikuoti, nes politika pati mus griebia už gerklės, ir mes turime paliudyti, kokios dvasios esame.

Ne koki savo išviršine forma, bet dideli mūsų sielojimosi ir nerimo liudininkai ateities istorikui bus mūsieji ėję ir tebeiną rotatoriniai savaitinukai ir žinių biuleteniai, o taipogi ranka ar mašinėle rašyti sieninukai. Epochinių dienų sūkuryje raštą mylintieji lietuviai nesnaudė, ir verta yra kiekviena kūrybinė iniciatyva.

6. Dar šiek tiek statistikos

Neperiodinių spaudinių (knygų ir brošiūrų) 1945 metais britų zonoj pasirodė 21, iš jų 8 spaustuvėje, 7 rotatorium, 1 mašinėle ir 5 kitu būdu. Tais pat metais neperiodinių spaudinių Prancūzų zonoje išėjo 10 ir Amerikiečių zonoje 52.

1946 metų Britų zonos mūsų spaudos vaizdas matyti iš šitos lentelės: periodinių ir neperiodinių spaudinių pasirodė 137, iš jų Hannoverio apygardoj — 10, Westfalijoje — 44, Oldenburgo — 36 ir Schleswigo-Holsteino — 47. Spaustuvėje spaudintų tebuvo 43, kiti rotatoriumi ir kt. spaudos priemonėmis.

Tais pat 1946 metais Amerikiečių zonoj periodinių spaudinių išėjo 105 (21-spaustuvėje, 36 rotatorium, 48 kitais spaudos būdais) ir Prancūzų zonoj 9 (2 spaustuvėje, 4 rotatorium ir 3 kt. spaudos būdais).

1947 metais per pirmuosius 8 mėnesius Britų zonoj neperiodinių spaudinių išėjo 28 (tikybos 1, socialių mokslų 5, kalbamokslių 6, grožtųjų mokslų 1, taikomųjų mokslų 3, literatūros 7, istorijos 3, geografijos — kelionių 1 ir biografijų — atsiminimų — 1).

7. Iniciatyvos nestinga, bet...

Žurnalistė S. Narkėliūnaitė įvade į „Lietuviai Montgomery stovykloje“ teisingai pastebėjo:

„Gal būt, sustojome mes čia, tartum didelės kelionės keleiviai, o audrai praūžus, kelsime bures ir toliau leisimės išsiblaškydami, palikdami prigesusius mūsų ugniakurus. Kažin kur link pakryps mūsų kelias? Ar tenai, kur bežiūrėdami jau akis pražiūrėjome, ar tenai, kur mūsų niekas nelaukia? Kaip bebūtų: ar mes laimingi sugrįžtume į tėvynę, ar atiduoti likimo valiai naujose padangėse sau lizdus suktumės, šis leidinėlis primins šios lietuviškosios salelės tautiečiams toje didelėje svetimoje jūroje draugėje išgyventas vargo ir skausmo dienas, sukurtąjį gražų ir darnų kultūrinį gyvenimą, kuris vienintelis ramino ir guodė mus šiose baisiai sunkiose laukimo dienose“.

Britų zonoje tik 2 stovyklos teužfiksavo savo būtį, tai jau pacituotasai spaudinys ir Flensburgo „Dienos be Tėvynės“.

Žurnalistas A. Vaitkus įžangoje į „Dienos be Tėvynės“ rašė:

„Lietuva svetimųjų pavergta, bet ji dar gyva. Ji gyva mūsų kovotojų už laisvę žygiuose ten, žaliųjų mūsų gimtinės miškų prieglobstyje. Ją gyvą nešiojamės savo širdyse mes, tremtiniai, ji amžinai tebegyva mūsų užjūrio broliuose, ji amžiais liks gyva kiekvieno lietuviško kraujo žmogaus širdyje. Tik Lietuvai dirbdami ir aukodamies mes matome savo gyvenimo šioje žemėje prasmę, tik nenuilstamai kovodami už Gėrį ir Tikrąjį Teisingumą, mes jausimės įnešę savo dalį į bendrąjį žmonijos gerovės ir tikrosios kultūros lobyną“.

Tenka nusiminti, kodėl gi kitos gražiai žydėję stovyklos į savo kurtąją, bet visai tautai svarbią istorijos dalelytę numojo ranka. Mūsų politinės emigracijos istorija yra ne kas kita, kaip mozaika smulkių, bet į perspektyvą išbėgančių žygių ir darbų. Ateities istorikas ties S. Narkėliūnaitės „Lietuviai Montgomery stovykloje“ ir A. Vaitkus „Dienos be Tėvynės“ atsikvėps ramėliau, lyg keleivis, tyrą versmę užtikęs.

— Vargas ir negando atmosfera lietuvį veikia ne palaužiamai, bet kūrybingai, nėra spaustuvės — pajėgiama verstis „Vargo spaudos“ priemonėmis.

8. ... nuolat per kliūtis ir pasišventimą

Šitas teigimas itin konkretus kalbant apie spaustuvėse bandytus organizuoti periodinius leidinius: **„Lietuvį“** ir **„Laisvės Varpą“**. Jiedu mirė ne savo mirtimi.

„Lietuvis“ buvo pats pirmasis po karo laikraštis jau spaustuvėje spausdinamas. Jį leido K. Kemežys, o redagavo S. Narkeliūnaitė. Pirmieji numeriai buvo švepli (ė, z. s, — be kepurių ir be nosinių bei ilgųjų), bet leidėjas buvo pasirūpinęs ko reikėjo ir lygino trūkumus. Bet teišėjo viso 6 numeriai ir kelios specialos pajieškojimų laidos.

„Laisvės Varpą“ redagavo F. Kirša ir B. Dundulis. Laikraštis daug žadėjo, bet ištesėti negalėjo ne dėl savo kaltės.

1945 m. rudenį Britų karinei vadovybei Plöne buvo įteiktas prašymas leisti savaitraštį Schleswig-Holsteino apygardos lietuviams tremtiniams. Redakcinėn kolegijon pasiūlyta šie profesionalai žurnalistai: A. Rimydis, K. Mockus, J. Pronskus, J. Cicėnas, J. Petrėnas ir K. Barauskas. Prašymas dar du kartus buvo kartojamas, ir vis lyg į aklą naktį.

Rotatorinių likimas buvo tas pats, kaip ir jų draugų spaustuvėse spausdinamųjų. Tai Lübecko **„Laisvėn“**, Itzehoe **„Kelyje Tėvynėn“**, Eutino — Neustato „Prošvaistė“ ir t.t. Menkystos iš UNRRAOS stengėsi reguliuoti ne tik pilvo, bet ir tremtinių sielos ir proto reikalus. Teisybė visada ne globotinio, bet globėjo pusėje.

Baigiant pastabas apie spaudą Britų zonoje tenka su prasminga šypsena sustoti ties J. Petrėnu, kurio rankose net dvi „Kultuvės“.

9. Su tikėjimu ir šypsena

Jau nacių okupacijos metu „Pogrindžio Kuntaplyje“ buvo dainuojama:

Toks ten draugas, toks čia ponas;
Toks ir būdas, kaip spalva:
Viens raudonas, kaip šėtonas,
Kitas rudas, kaip šuva...

„DP Jubiliejinėje Kultuvėje“ (1947 m., redakcijos adresas: į Vakarus nuo „Geležinės uždangos“, „rankraščiai trumpinami ir taisomi, kaip ir viskas mūsų gyvenime, ne mūsų nuožiūra...“) „dainelėje paukštelio, namų pasiilgusio“ skaitome:

Kartais atklysta graudi žinelė —
Kaip ten barzdočiai kelia veselią,
Kaip tėvo žemę pasidalijo,
Kaip tankumynan žmones išvijo.

Rodos, atskamba iš krašto rūtų
Graudi dainelė apie Varkūtą,
Kaip ten gyvena žmonės kacete,
Kokio nebuvo niekad šiam sviete.

Baisiai graudingai mano sudėta,
Net nepritinka šitai gazietai...
Bet kur linksmumo žmogus begausi,
Jei liudnos mintys lenda giliausiai.

„Išvaduotoji Kultuvė" (1946 m.) savo redakcijos žodyje pastebėjo:

„Keitėsi laikai, keitėsi cenzoriai — tie amžini „Kultuvės" (ar vien jos?) priešai, kurie savo purvinais batais lipė į jos puslapius ir sutrypdavo visa, kas buvo gyva, savaiminga ir drąsu, keitėsi policijos uniformos, o „Kultuvė" liko ta pati. Šiandie graudi simbolika: „Kultuvė" pasirodydavo nežinia iš kur, be adreso, be aiškios kilmės. Ir šiandie... visi mes likome be adreso, klaidžiojantieji nežinioje. Giliu mūsų įsitikinimu, šiandie labiau, negu kada nors, mums reikalinga šypsena, gydantis, gal ne visiems lygiai malonus, tačiau aplinką dezinfekuojąs humoras ir satyra. Atsiprašome — esame pernelyg surimtėję. Šiais nelinksmas laikais nelaukite žaismingo juoko. Atpučia vėjas iš anapus „geležinės sienos" nelinksmas naujienas. Ir mūsų širdys plaka kartu su tais visais, kurie nenusiminė, nepametė kieto ryžtumo ir tikėjimo į naują, be koncentracijos stovyklų, laisvą gyvenimą".

Vidaus gyvenime „DP Jubiliejinė Kultuvė" rado reikalingus tokius šūkius ir įspėjimus:

„Tik per raumenų kietumą
Atpturėsim minimumą..."
„Kas nedirbta, mielas vaike,
To ir Anglijoj nereikia..."

Svetimų kalbų skyrelyje („idant besikalbant su globojančių įstaigų atstovais viską suprastume", tad „vokiečių kalbos kursų pasikalbėjimuose") įrašoma:

Vokiškai: „Sie werden sofort aus DP rausgeschmissen." — Lietuviškai tai bus: „Kaip nukentėję nuo karo ir nacių, jūs turite teisę į tarptautinę globą..." **J. Cicėnas**

---

* Išsiskirstydami po įvairius kraštus, lietuviai tremtiniai pasigenda ypač dviejų dalykų: organizacijos, kuri juos sietų į draugę net tolimiausiuose žemės kampuose, ir 2. savosios spaudos bei knygų. Tremtiniai tosios jungties trokšte trokšta, o ją išvysti tikisi anksčiau ar vėliau kokios nors centrinės, visa jungiančios organizacijos pavidalu pvz., Viso Pasaulio Lietuvių Sąjunga).

Toliau nepaprastai pasigendama savųjų leidinių, lietuviškosios literatūros. Be jos tautinis gyvenimas svetur neįmanomas. Todėl reiktų veikiai pasirūpinti perspausdinti bent pačius žymiuosius tos rūšies leidinius.

Savosios spaudos badas stengiamasi visais įmanomais būdais užkišti. Daugiausia čia nuopelnų tenką, nors ir skurdžiai besiverčiančiai vis dėlto efektingai, tremtinių spaudai Vokietijoje. Ligi šiol apie pora tūkstančių yra nuvykę į Belgiją, keli tūkstančiai į Angliją, pora tūkstančių į Kanadą, pusė tūkstančio į JAV ir apie tūkstantį į Australiją. Į australiją kėlimasis, atrodo, ypač sustiprės. Ten kol kas nėra jokio savosios spaudos organo. Anglijoje pertvarkomas ir patobulinamas senasis „Išeivių draugas" ir netrukus pasirodys kaip reikiant spaustuvėj nuolatos leidžiamas savas informacinis laikraštis. Galvojama ir apie savą kultūros žurnalą. Spaustuvėje ruošiamasi nuolatos spausdinti ir Belgijos lietuvių organą. Kanadoj „N. Lietuva" nutarta taip pat spausdinti spaustuvėj. Amerikos lietuvius į bendrą kultūrinį darbą imasi jungti „Naujoji Aušra". Nebegalintiems lietuviškai skaityti ir nelietuviams ten leidžiamas anglų kalba dar kitas mėnesinis kultūros žurnalas „The Marian", panašiai kaip kad Vokietijoje vokiečių visuomenei informuoti baltų bendromis jėgomis — „Im Ausland". Didesnės koordinacijos ir centralizacijos pasigendama knygų leidyboj.

* Prof. K. Pakštas parašė „The Modern Lithuania", kurioje nušviesti Neprikl. Lietuvos pasiekti laimėjimai kultūrinėje, ekonominėj ir kt. srityse.

* Argentinoj lietuviai turi daugiau kaip pusmetis iš Buenos Aires radijo valandą, kuri duodama sekmadieniais rytais. Jos metu taip pat pasirodo su lietuviškomis giesmėmis ir dainomis bažnytinis šv. Cecilijos choras.

MARGUMYNAI

Kelionei turi gauti žmonų sutikimą

Anglijoje paskelbtas patvarkymas, kad vedusieji vyrai, norėdami iškeliauti į užsienį, pirma turi pristatyti žmonos sutikimą raštu, šiaip negaus užsienio paso. Tokio žygio imtasi tam, kad būtų sukliudyti, kaip oficialiai aiškinama, vyrams mesti žmonas su vaikais ir leistis į bet kurį pasaulio kampą tariamais tarnybiniais sumetimais susitikinėti su kitomis moterimis. Tokio draudimo rezultatai dar nežinomi. („Ambiance", Paryžius).

Prancūzų poetai skaldo žodį

* Kai kurie rašytojai, matyti, atomo skaldymo psichozo paveikti, ruošiasi sutikti ir poezijoje atomo amžių. Tam tikslui jie nori nusileisti į patį žodžio branduolį ir jį atomiškai suskaldyti. Šitie poetai nusikalė net 18 įvairiems garsams žymėti naujų rašmenų, kuriais nori išreikšti vėjo staugimą, čepsėjimą liežuviu, dejavimą, knarkimą, įvairius kitus šūksnius etc. Paskum pagal šią sistemą tie žodžio meistrai kuria savo poeziją („Le Litteraire", Paryžius).

* Nuo ko kartais žmogus pražyla. Casparas Shute iš Kimberley, Idaho, jau kuris laikas buvo plikas. 1932 m. jis išsirengė į medžioklę kalnuose ir pateko netoli pumos. Besiruošdamas gintis, netikėtai paslydo ir taip nelaimingai, kad jokiu būdu negalėjo atsikelti. Priėjusi puma apžvelgė jį iš visų pusių, apuostė nuo galvos iki kojų ir, matyti, galiausiai nusprendė palikti jį ramybėje. Mr. Shute tvirtina, kad tuo metu visi jo plaukai, kurių dar šiek tiek jam buvo likę, atsistojo piestu ir kad jis jautė baisų deginimą pakaušyje ir nugaroj.

Po poros dienų rusvų plaukų vainikas, supęs iš visų pusių jo plikę, pražilo kaip obelis. Po poros savaičių netikėtai plikėj atžėlė rusvi plaukai, iš apačios apipinti baltų plaukų vainiko. Tada žmona jam pasiūlė dar kartą eiti medžioti pumų, kad naujai ataugę plaukai vėl susiderintų su senaisiais. („Liliput", Londonas).

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Faustas Kirša TOLUMOS. Poezija, iliustruota Viktoro Petravičiaus lino raižiniais. 189 psl. Išleido „Mūsų Kelias".

Kazys Bradūnas VILNIAUS VARPAI. Sonetai. Iliustruota L. Vilimo, išleido PATRIA, kaina 6 RM.

Bernardas Brazdžionis ŠIAURĖS PAŠVAISTĖ. Eilėraščiai. Viršelis P. Osmolskio. 70 psl. Išleido Liudas Vismantas, kaina 5 RM.

Vyt. Alantas DRAMOS VEIKALAI. Viršelis P. Osmolskio. Išleido „Mūsų Kelias", 126 psl., kaina 8 RM.

Dr. V. Viliamas ĮSIKŪRIMO GALIMYBĖS UŽJŪRIO KRAŠTUOSE. Lietuvių emigracijos ir kolonizacijos problemos. Tekste 14 paveikslų ir 4 žemėlapiai. „Šudavijos" leidinys, 112 psl. Viršelis K. Vaitiekūno, kaina 10 RM.

LITURGINĖS MIŠIOS. Ištrauka iš kan. Dr. F. Bartkaus maldaknygės „Būk mums malonus". Išleido LUX leidykla, Stuttgart, 1948.

ATEITIS, Moksleivių Ateitininkų žurnalas, 1948 m. Nr. 3—4. 44 psl., spausdintas spaustuvėje, gausiai iliustruotas, leidžia „Žalgiris" Würzburge. Redaktorius Vytautas Žvirzdys. Išeina kas du mėnesiai. Redakcijos adresas 14b Tübingen, Karlstr. 11, Lit. Komitee, „Ateitis".

ŽINGSNIAI. Kultūros žurnalas, Nr. 12, 1948 m. sausio mėn.

AIDAI — Lithunian Cultural Magazine — ECHOES
Authorized by Headquarters European
Command Civil Affairs Division
No. 11 February 1948
Editor and publisher — Jonas Sakevičius
Printed by Haas & Cie., Augsburg

Red. leidėjas — Jonas Sakevičius.
Redaktorius — Kazys Bradūnas.
Redakcijos adresas: München 27, Lamontstr. 21,
Administr. — Augsburg, Hochfeld, D.P. Baltic Camp.
Numerio kaina 6 RM.

Viktoras Petravičius Iliustracija